د شعر سلطان

علي خان

پوهنیاره اریانا حقپال

۱۳۹۳

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر سلطان:

علي خان

لیکواله: پوهنیاره آریانا حقپال

۱۳۹۳ل کال

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم : د شعر سلطان علي خان

ليکواله : پوهنياره آريانا حقپال

خپرندوی : د افغانستان د ملي تحريک فرهنګي ځانګه

د خپرندوی شمېره: (۱۷)

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۳ ل کال

پښتی ډيزاين: فياض حميد

کمپوز او ډيزاين : ډيپلوم انجنير احمدطارق حقپال

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

سرلیک	مخ
سریزه:	۱
د ښېرني چارچلند:	۳
د علي خان د ژوند حالات:	۴
زو کړه او مړینه:	۱۳
قوم:	۲۰
تاټوبی:	۲۶
د علي خان پلار:	۳۱
اولاد :	۳۳
تحصیل:	۳۹
علوم:	۴۴
قران او تفسیر:	۴۴
حدیث:	۴۸
صرف او نحوه:	۴۹
منطق:	۵۲
فلسفه او هیئت:	۵۴

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مناظره:-- ۵۶
علي خان شعر روا ګڼي:---------------------------- ۵۸
علي خان او ادبي فنون:---------------------------- ۶۰
لفظي صنايع:------------------------------------- ۶۱
سجع:-- ۶۱
تام تجنيس:-------------------------------------- ۶۵
منځوال تجنيس:---------------------------------- ۸۰
مفروق مرکب تجنيس:----------------------------- ۸۱
مکرر تجنيس:------------------------------------ ۸۱
مضارع تجنيس:----------------------------------- ۸۵
خطي تجنيس:------------------------------------ ۸۵
لفظي تجنيس:------------------------------------ ۸۶
اشتقاق يا اقضاب:--------------------------------- ۸۶
تصدير:-- ۸۷
بې ټکيو صنعت:---------------------------------- ۹۲
اقتباس:--- ۹۴
ذوالقافيتين:-------------------------------------- ۹۵
مصرح تضمين:----------------------------------- ۹۶

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

معما: ---------- ۹۷
افراد: ---------- ۹۹
معنوي صنايع: ---------- ۱۰۰
طباق يا تضاد: ---------- ۱۰۰
مقابله: ---------- ۱۰۴
حسن تعليل: ---------- ۱۰۴
سياقة الاعداد: ---------- ۱۰۶
تنسيق الصفات: ---------- ۱۰۶
مراعات النظير: ---------- ۱۰۹
تدبيج: ---------- ۱۱۱
حسن طلب: ---------- ۱۱۱
حسن مطلع: ---------- ۱۱۲
حسن مقطع: ---------- ۱۱۲
لف و نشر: ---------- ۱۱۳
جمع: ---------- ۱۱۴
مبالغه: ---------- ۱۱۵
التفات: ---------- ۱۱۶
عارفانه تجاهل: ---------- ۱۱۸
محتمل الضدين: ---------- ۱۱۹

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوال او ځواب:---------------------------------- ۱۱۹
مدعا مثل:---------------------------------- ۱۲۰
تلمیح:---------------------------------- ۱۲۱
ارسال المثل:---------------------------------- ۱۲۵
څلوریځې:---------------------------------- ۱۲۶
قافیه:---------------------------------- ۱۲۹
علي خان او نورې ژبې:---------------------------------- ۱۳۴
علي خان او مینه:---------------------------------- ۱۳۹
پایله:---------------------------------- ۱۵۱
وړاندیز:---------------------------------- ۱۵۲
مأخذونه:---------------------------------- ۱۵۳

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریک یادښت

فرهنګي څانګه د افغانستان ملي تحریک له اساسي څانګو څخه یوه ده. د دې څانګې دنده داده چې هېوادوالو ته فرهنګي خدمات وړاندې او ګټور فرهنګي کارونه ترسره کړي. د تاریخي، ملي، کلتوري ورځو او تاریخي او ملي شخصیتونو نمانځل د دې څانګې نورې دندې دي.

د هېواد د لیکوالو د علمي، دیني، روزنیزو او معلوماتي اثارو چاپ هم د دې څانګې له اساسي دندو څخه ګڼل کېږي. له هغې ورځې راهیسې چې تحریک خپل عملي فعالیتونه پیل کړي دي، نو دې څانګې هم ورسره سم خپل فعالیتونه چټک کړي دي. تاریخي ورځې یې نمانځلې، تاریخي واټونو ته یې لوحې جوړې کړي. علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړي دي.

د تحریک دې څانګې د تحریک د عمومي هدفونو په رڼا کې وټپیله چې په یوځایي ډول (شل عنوانه) کتابونه چاپ کړي. په دې اثارو کې اکثره دیني او علمي اثار شامل دي چې درنو هېوادوالو ته یې وړاندې کوي.

دا اثر (د شعر سلطان، علي خان) چې ستاسو په لاس کې دی، اغلې (پوهنیارې اریانا حقپال) لیکلی او د همدغو شلو عنوانو اثارو له جملې څخه دی. هیله ده درانه لوستونکي ترې ښه ګټه پورته کړي. تحریک خپلو هېوادوالو ته ډاډ ورکوي چې په راتلونکي کې به هم خپلو دې ډول هڅو ته دوام ورکړي.

د هېواد د فرهنګ د بډاینې په هیله

په درناوي

د افغانستان ملي تحریک

فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیلیزه:

له دود سره سم د لوړو زده کړو وزارت په چوکاټ کې هر محصل باید له فراغت سره سم خپل مونوګراف ولیکي ماهم د لیسانس دورې د بشپړتیا لپاره د مونوګراف موضوع (د علي خان ژوند او فن) وټاکله، دغه عنوان په هغه وخت کې نوی و او ښکلی برېښېده مګر اوس دغه ډول ترکیب زیات شوی، ددې لپاره چې عنوان مبتذل نه شي نو ما د خپل اثر (د شعر سلطان علي خان) ونوموه، دا چې د علي خان په دیوان کې ډېر علمي جوهر پروت دی نو ځکه مې تر لوستلو وروسته دې ته پام شو چې علي خان دې ولې داسې له نظره پټ وي په تېره بیا په افغانستان کې، که څه هم په کوزه پښتونخوا کې د سترو ادیبانو او لیکوالو له نظره نه دی وتی خو چې څومره د هغوی په ژبو ګرځي په لیکنو کې یې هسې نه دی ځلېدلی. ددې لپاره چې یو څه مو د هغه حق اداء کړی وي ما هڅه وکړه چې د هغه په ژوند او فن یو څه ولیکم ترڅو نور پوهان او ادیبان ورته خپل پام وګرځوي، په دې ډګر کې تردې لازیاته څېړنه او تحقیق وکړي چې دغه پټ ځلاند ستوری راښکاره شي او راتلونکی ځوان نسل یې وپېژني. همداراز له شعر او شاعرۍ څخه یې پوره ګټه واخلي، علم او شاعري سره ملګري کړي او د پښتو ادب شعر او شاعري د نړۍ د پرمختللو ژبو له شعر او شاعرۍ سره د سیالۍ ډګر ته وراندې شي څنګه چې په پښتو ادب کې علي خان د ادبي فنونو بادشاه ګڼل شوی دی نو غواړم چې په راتلونکي کې که خدای کول د هغه په ادبي فنونو یو مستقل اثر ولیکم.

په درناوي

آریانا حقپال

www.meliharak.com 0774001161

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

د پښتو ادب د شعر او شاعري یو پټ ستوری چې د تاریخ په آسمان کې د وخت د تاړاکونو د وریځو تر شا پټ پروت دی هغه علي خان دی.

د علي خان په اړه ادیبانو په خپلو ځینو آثارو کې تر یوې اندازې پورې خپل نظریات وړاندي کړي دي خو داسې یو اثر چې دده د ژوند او فن پر هرې خوا یې رڼا اچولې او په یوه ټولګه کې یې را غونډ کړي وي زما تر سترګو نه شو، نو دا مې اړینه وګڼله چې زه تر خپلې وسې دغه کار ترسره کړم، که څه هم د علي خان د ژوند هر اړخ په تیارو کې پروت دی او زه هم په دې ونه توانېدم چې دغه ټول اړخونه په بشپړ ډول روښانه کړم خو هڅه مې وکړه چې دده د شعرونو په رڼا کې یو څه پرې وکښنم ترڅو له یوې خوا د علي خان چې یو خوږ ژبي او زړه خوږی شاعر دی، علمي حق ادا شي او له بلې خوا زما د لیسانس دورې پایلیک (مونوګراف) هم تر سره شي او په دې ډول د ادب په پانګه کې یوه بله زیاتونه وشي.

(د شعر سلطان علي خان) اثر په لیکلو کې له یوې ستونزې سره مخ وم چې هغه د مأخذونو کموالی و. ما داسې مأخذونه چې د علي خان په اړه پوره پوره معلومات ولري، ترلاسه نه شو کړی.

دا اثر چې (د علي خان ژوند او فن) تر سرلیک لاندې و، ما د خپل لارښود استاد پوهندوی ډاکټر محمداجان حقپال په لارښوونه پای ته ورسوه چې زما مادي او معنوي روزونکی دی، زه پوهېږم چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ليکنه هرومرو نيمګړتياوې لري ځکه چې له ځينو مقالو او ژباړنو پرته زما لومړنۍ ليکنه ده او بله دا چې د وخت د نشتوالي له امله مې پرې بيړه وکړه، نو هيله منه يم چې درانه او ګران لوستوال او د ادب مينه وال به د نيمګړتياوو په صورت کې ما وبخښي.

له استاد ډاکټر حقپال ښخه يوه نړۍ مننه کوم چې په دې برخه کې يې راسره پوره پوره مرسته وکړه، له خدای جل جلاله ښخه ورته له ښې روغتيا سره د اوږد عمر او عزتمن ژوند استدعا کوم.

همدارنګه له استاد پوهنوال محمد اسماعيل يون ښخه مننه چې تل د پښتو ژبې او ادب د پرمختګ لپاره نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کوي او زه يې هم ددې اثر چاپولو ته وهڅولم، لګښت او چاپ چارې يې په غاړه واخيستې.

په همدې ډول د پښتو ځانګې له محصل شفيق الله اميرزي ښخه چې د ټايپ په برخه کې يې را سره همکاري کړې ده، هم مننه کوم.

په پای کې له خپل ورور ډيپلوم انجنير احمد طارق حقپال ښخه هم مننه کوم، حقيقت دا دی چې دده له همکارۍ پرته دغه اثر په دې ښکلا سره د چاپ ډګر ته نه شو راوتلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څېړنې چارچلند:

ددغه اثر په ليکلو کې له کتابتوني مېتود څخه کار اخيستل شوی، دا چې د علي خان د ژوند ژواک په اړه مې ډېر مأخذونه ترلاسه نه شو کړی نو ځکه مې دده له شعرونو څخه زياته ګټه واخيسته، په دې هيلې چې ګوندې څه نوې خبرې ترې ترلاسه کړم.

همداراز له يو شمېر مأخذونو څخه مې د (ځينو علومو يا هم د بديعي صنعتونو او ...) تعريفونو لپاره کار اخيستی.

ارزښت او هدف: ددې اثر په ليکلو کې مې دوه هدفه وو:

١. د ليسانس دورې بشپړتيا

٢. په پښتو ادب کې د علي خان ځلول

چې په دې توګه په پښتو ژبې کې يو بل اثر هم ورزيات شو.

په درنښت

پوهنياره آريانا حقپال

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علي خان د ژوند حالات

علي خان د پښتو ژبې يو ستر شاعر دی چې د کلاسيکې او معاصرې دورې تر منځ د اتصال کړۍ هم ده.

له بده مرغه بايد ووايم چې د علي خان د ژوند حالات لکه نورو ډېرو پياوړو پوهانو؛ په تيارو کې پراته دي، تردې حده چې خپل نوم يې لا هم په سمه توګه نه دی څرګند شوی، پوهانو ډول ډول ليکلی دی؛ لکه: محمد علي خان، حسن علي خان، علي احمد خان او علي خان، خو په اغلب ګومان اصلي نوم يې علي خان دی دا ځکه چې د هر غزل په مقطع کې يې نوم علي خان راغلی دی؛ لکه په لاندې مقطعو کې:

څوکرې پګړۍ دې پرې ايستې آسمانه
ځکه نه ږدي علي خان په سر دستار کج
۲۳: ۵۶

که ترې بوی د وريتوغوښو ځي په ځای ځي
چې تاوونوکړو لړمون د علي خان وريت
۲۳: ۵۱

علي خان د زماني په چال نن پوه شو
هره ورځ مې اوس دريغه که پرون وای
۵: ۱۵۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

علـي خـان مينـې لاهـو كـړو كـه هوښـيار و
سـيند د عشـق همـېش د مينـې لامبـوزن وړي
۵: ۱۶۱

علـي خـان غونـدې بـه تـل تروټـه تـاون وي
سـوداګر چــې د دیــدن وي لكــه زه
۲۳: ۷۱

كه څه هم عبدالكافي اديب دده نوم علي احمد خان ښودلى او په ثبوت كې يې دغه لاندې بيت وړاندې كړى دى:

زړه بـه سـتا غلبيـل كېـده علـي احمـده
چـې مـدام دې تېـرو غشـيو تـه سـپر دى

او همداراز تقويم الحق كاكاخېل هم د علي خان ديوان په مقدمه كې دا دعوه كړې چې د علي خان اصلي نوم علي احمدخان دى، ده هم په ثبوت كې دا بيت راوړى دى:

زړه بـه سـتا غلبيـل كېـده علـي احمـده
چـې مـدام دې تېـرو غشـيو تـه سـپر دى

خو دغه بيت د علي خان په ديوان كې نه تر ستركو كېږي ددې بيت په اړه ډاكټر اقبال نسيم خټک په خپل اثر (د رنګ او بو قافله) كې داسې كښلي دي: ((حالانكه دغه شعر ماته چرته هم په نظر رانغى تردې حده چې د علي خان په هغه ديوان كې هم دا شعر نه شته كوم چې ميا صاحب په خپله مرتب كړى دى، د حميدبابا د كلام خطي نسخه كومه چې د كوهاټ د ښاغلي رومان ساغر صاحب په ذريعه پښتو اكېډيمي پېښور يونيورسيټي ته را رسېدلي ده - په دغه نسخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې پنځوس خوا اوشا غزلې د علي خان هم شته او دغه اختلافي شعر پکې هم شته چې په دې ډول دی:

زړه بــه ســتا ســوری ســوری کــړي علــي خانــه
چــې مــدام دې مــلا تیــر و غشــیو تــه سپر دی))

۱۱: ۳۲۳ـ ۳۲۴

نو په دې توګه د ډاکټر اقبال نسیم خټک دا دعوه چې (د علي خان اصلي نوم علي احمد خان دی) بې دلیله ګڼي.

دا باید ووایم چې د علي خان په دیوان کې یو داسې بیت هم شته چې د هغه د نوم معما په کې راغلې ده او هغه بیت په دې ډول دی:

معمــــه مـــے ده اووه ســـوه د اســـــــــم
لاهـــم کـــم دی کـــه دوه واره ورلـــه لام لاړ

۲۳: ۸۵

پورتنی د بې ټکو صنعت غزل بیت داسې تحلیلوو:

۷۰۰ : چې په خپله ذکر دی
۳۰+۳۰ : دوه لامه
۱ : کم دی
نو ۷۰۰+۳۰+۳۰+۱=۷۶۱

که د علي خان نوم د ابجد په حساب یو یو توری حساب کړو نو پورته خبره تصدیقېږي هغه په لاندې ډول:

ع = ۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

ل = ۳۰

ی = ۱۰

خ = ۶۰۰

ا = ۱

ن = ۵۰

نو ۷۰+۳۰+۱۰+۶۰۰+۱+۵۰=۷۶۱

په دې توکه د علي خان نوم د ابجد په حساب ۷۶۱ دی بل نوم ترې نه راوځي نو ځکه وايو چې ترځو کوم بل پوخ دليل نه وي تر لاسه شوی د علي خان اصلي نوم علي خان دی او بس.

همداراز دده د عهد تاکنه هم ستونزه وره خبره ده ځکه چې په خپلو اشعارو کې يې داسې کومه پېښه نه ده څلولې چې د هغې له مخې يې عهد او زمانه وټاکو، خو بيا هم د پوهانو د هڅې په نتيجه کې تر يوه حده په دې مسئله بحث کولی شو، د بېلګې په توکه دهغه لاندې بيت را اخلو:

سـن د هجـر غـر و سـر د کـاڼي تـري کمتـر و

ورځـه ديارلسـم د ذوالحجـې وه پـه تحريـر کـې

۲۳: ۸۷

په دې اړه عبدالکافي اديب کښلي دي:

((د پښتو ژبې يو نامتو او ستر ليکونکی او فلسفي خادم محمد اکبر مرحوم د لټون مطابق د علي خان د زېږون کال ۱۱۸۰هـ د ذواالحجه ۱۳ دی لکه څنګه چې د هغه د يوې قطعې ثابته ده.)) ۱۱: ۳۳۹ او بيا دا پورتنی بيت راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ابجد په اساس: (غر= ۱۲۰۰) او د کاڼي سر (ک= ۲۰) دی نو چې ۲۰ ترې کم شي ۱۱۸۰ هـ پاتې کېږي ځينو ليکوالو او محققينو دغه تاريخ ۱۱۸۰هـ يوازې د همدغه شعر د ويلو نېټه ګڼلې ده، خو ډاکټر اقبال نسيم خټک، لطيف وهمي او ځينو نورو دغه بيت د علي خان د پيدايښت نېټه ګڼلې ده او داسې فکر کوي چې ګوندې علي خان ته به په څه نه څه ذريعه د هغه د پيدايښت نېټه معلومه وه خو دا کومه يقيني خبره نه ده که دغه تحليل مونږ ومنو نو د علي خان ژوند د ديارلسمې هجري پېړۍ لومړۍ نيمايي پورې رسېږي.

ميا تقويم الحق کاکاخېل په دې اند دی چې د علي خان دغه بيت د همدغه غزل تاريخ څرګندوي چې په دې مهال کې علي خان دېرش کلن و. همدا راز ښاغلي قلندر مومند په دې بيت دا راز تحليل کړی دی:

سن د هجر غر و سر د کاڼي ترې کمتر و
ورځ درياِلسمه ذوالحجه وه په تحرير کې

دی وايي: ((غر = ۱۲۰۰ جوړوي او سر د کاڼي يعنې (ک= ۲۰) چې ترې کمتر دی که يې ور جمع کړو نو ۱۲۲۰ هـ کال به ترې جوړ شي چې دا د صاحبزاده محمدي د مړينې نېټه ده.))

۲۵: و - ز

خو په دې کې ستونزه دا ده چې له ۱۲۲۰ هـ کال سره ديارلس ذوالحجه نه ثابتېږي، بلکه دا چې دا غزل له سره تر پايه روماني او غنايي دی او څرنګه چې صاحبزاده محمدي د علي خان استاد و نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خامخا به علي خان دده په مړينه يوه دردناکه مرثيه ويلې وه نه دا چې يوازې يو روماني غزل وواييي، سربېره پردې د علي خان په ديوان کې څه نورې مرثيې هم شته دي چې د سعادتمند ، حبيب الله، فيض الله، غياث، هوس او داسې نورو په اړه يې ويلي او همداراز يوه بې نومه مرثيه هم لري.

دغه کسان چې علي خان په يوې مرثيې کې ياد کړي دي، ښايي په يوه جنګ کې په يو ځاى مړه شوي وي او دا هم ممکنه ده چې د دوى مړګونه جلا جلا وي خو ده ته به دغه ټول په يو وخت ور په ياد شوي او مرثيه به يې ويلې وي:

روز شب چې زه ناله کړم له دې بابه
خداى مې هسې ورځ د بدو کړه بې تابه
سعادتمند حبيب الله د ګور بنديان شو
اول شعر يې آغاز له انتخابه
رسول خان او فيض الله چې له ما لاړه
زه هم هسې زړه بې واکه مخ ترابه
زما زړه لکه کشتۍ په درياب پروت وو
طوفان راغى دا کشتۍ يې کړه خرابه
د رسول له غمه زړه زما ذرې شه
څه به وايم د استازي له ځوابه
خدايه زړه زما صابر کړه له دې غمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د غم لینندی مې ووځي له جنابه
د خزان په باد مې زړه په زمین پرېوت
الهي کرم! مسبب الاسبابه
دا ځلور طوطیان وو راغله سبز رنګه
د معبود حکم پري وشو له شتابه
زه که ژاړم اوس که خاورې په سر لونم
را به نشي هغه تللی مخ سیمابه
رسول ګل و د ګلابو په بوستان کې
خزان راغی باندې پرېوت له ترابه
د رخسار او د سپین مخ وصف یې څو کړم
روزي نه شو دی زما لکه سرابه
تاو د صبر په خاوند وي علي خانه
ته اوس دست راکړه زمونږه اصحابه
۲۳:۴۰ -۴۱

په دې مرثیې ډېر بحثونه شوي دي دا چې په پورته مرثیې کې یاد شوي کسان څوک وو په دې اړه هم ډېرې زیاتې څېړنې شوي دا چې د مقصد اصلي ټکي ترې نه ترلاسه کېږي ځکه یې له تشریحاتو څخه ډډه کوو خو تقویم الحق کاکاخېل د علي خان دیوان په حاشیه کې دومره واضحه کړې چې هوس خان د سوات د خوزي خېلو قبیلې یو سردار و او په جنګ کې شهید شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ددغه جنګ او د هوس خان خوزي خېل د زماني په اړه معلومات تر لاسه کړو نو د علي خان زمانه به په آسانه وټاکو د هوس خان خوزي خېل په اړه د علي خان مرثيه داسې ده:

چې مې ستا د مرګه واورېده هوسه
اوښکو پرېوینځ زما زړه له کل هوسه
توکل یې خزانه دی پري غني و
نه و بې له ښه جامو له ښه فرسه
بې دنیا حاتم طایي د زماني و
ځان یې پاک ساته د زرو له دنسه
په خپل قدر له کتابه بهره یاب و
له لمانځه و خبردار هم له اودسه
په یوسف منډن یې غبړ و د مېړانې
اتمانخېلو تېښته کړه دده له تسه
په خوزي کې یې مخی نه و د توري
څو چنده یې تري ډوډۍ وه یو په لسه
چې رسد به یې تر غلیمه پوري وشه
نور یې نه وه اندېښنه له پېش و پسه
د هرچا له قیده خلاص وي قلندره
تل قابل طوطي آزاد وي له قفسه
له زړګونو یې نیت تیر وه باري څه کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قـــــضاپه ګولـــــۍ ولوېــدو لــه اســه
د زړه ســر يــې د دارو لمــــبې جلــــيا کــړو
لکـه شـين لـوګی چـــې خېژي لـه ققنـسه
لــورا لــور يــې غــږ راځــې چــې يــاران لېــږدي
علــي خــان بــه څــه غفــلت کــړي لــه جرســه
۲۳: ۹۳

ډاکټر محمداجان حقپال چې د بېدل عصر ټاکي نو هغه د (علي خان، حميد مومند او ...) معاصر ګڼي. دی وايي: ((بېدل هم د حميدمومند، محمدي صاحبزاده، علي خان، سعيد او ميا اکبر د عصر شاعر دی.))

او په دليل کې يې هغه شعر وړاندې کوي چې ده پکې خپل همعصر شاعران پخپله ښودلي دي خو همدغه شعر د علي خان د معاصرينو لپاره ښه دليل کېدی شي:

هـــــر چـــې دي زمـــا د عصـــر هغـــه دادي
چــې هــر يــو پکــې خوشــخويه ســخندان دی
صـــاحبزاده محمـــدي علـــي خـــان ګـــوره
هــم ســعيد لــه ميــا اکبــر ســره عيــان دی
مقبــول شــوی پــه دريــاب کــې دی هــر چاتــه
چــې هــر يــو پــه خپــل قــوت کــې پهلــوان دی
محمــدي تــر حميــد زيــات ويــنم کــم نــه دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر چې زړونه پرې غوښېږي علي خان دی
چې ممتاز زما د عصر دی همدا دی
نور بې شماره دي د واړو ښه بیان دی»
۱۰: ۲۸۲

په پای کې باید ووایم چې د علي خان عهد په سمه توګه نه دی ټاکل شوی، سره له دې چې ډېرې خبرنې هم پرې شوې دي خو بیا هم کومه مثبته نتیجه ترې نه ترلاسه کېږي.

زوکړه او مړینه:

د حیرت خبره خو دا ده چې د علي خان د ژوند یو اړخ هم په مستنده توګه نه شو سپړلی دا ځکه چې ده په خپلو شعرونو کې عمداً یا په بې خبری هیڅ داسې اشاره نه ده کړې چې مونږ د هغې له مخې دی مطالعه کړو د ژوند د نورو اړخونو په شان دده د پیدا ینښت او مړینې نېټې هم په تیارو کې پرتې دي، له همدې کبله مونږ د هغه د عمر اندازه هم نشو ټاکلی خو د پوهانو په اند دده له اشعارو څخه داسې ښکاري چې دی به په ځوانۍ کې مړ وي ځکه چې په دیوان کې یې د ځوانۍ غوښتنې او نور بحث و بیان راغلی دی خو د زړښت کومه ګیله شکوه په کې نه لیدل کېږي البته د ځوان عمر له ضعیفۍ څخه ګیله من ښکاري:

ستا د هجر محنتونه به یې زوړ کا
که له ډېرشو کم په سن وي لکه زه
۲۳: ۷۱

په ځوانۍ کې یې ټیټ ټیټ لکه همزه کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیلتانـــــه مـې ګـټـې کېښـودې پـه ولیـو
۲۳: ۱۳۵

خدایـه د حضرت پـه روی توفیـق د نېکـۍ راکـړې
پــوچې اندېښـــنې مـــې پـــه ځـــوانۍ کـــې زړوي
۲۳: ۱۶۳

پورته بیت د کلام د منځپانګې له مخې د آخري دور له شعرونو څخه دی ځکه خو سید تقویم الحق کاکاخېل په دې اند دی چې علي خان په ځوانۍ کې مړ دی او وایي: ((علي خان د زوړوالي دردناک ژوند نه دی لیدلی)) رښتیا هم دده په ډېرو شعرونو کې همداسې ښکاري چې دی به ځوان مړ وي خو دغه بیت چې عبدالکافي ادیب یې د علي خان د ژوند سند نیسي:

سن د هجر غر و سر د کاني ترې کمتر و
ورځ وه دیارلسمه د ذوالحجې په تحریر کې

اقبال نسیم خټک ددې بیت په اړه لاندې نظر وړاندې کوي:
((د علي خان د پیداوښت دغه شان جرأت مندانه تأویل ددې خبرې غمازي کوي چې ګویا علي خان ته په څه نه څه ذریعه د خپل پیداوښت نېټه معلومه وه خو دا څه یقیني سند نه دی او که مونږ دغه تأویل ومنو نو بیا د علي خان د اخري ژوند زمانه د دیارلسمې صدۍ هجري لومړۍ نیمې ته را اوړېدی شي.))
۱۱: ۳۴۰

دده د ټول دیوان تر لوستلو وروسته دا څرګندېږي چې علي خان به لږ څه د ځوانۍ دوران تېر کړی وي او غالباً د زړښت یو پوړ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

به تر يوه حده رسېدلی وي، ددې خبرې د تاييد لپاره زه د علي خان له ديوان څخه دغه ويرنه وړاندې کوم:

آه سپرلی مې دخزان په ناتار تېر شه
ما لا ګل بوی کړی نه و بهار تېر شه
لا مې مخ پتې غوټۍ نه وې تازه شوې
چې بيا دور نسيمه خوا د ګلزار تېر شه
اوس که ځان وهم که خاورې په سر نولم
په هېڅ رنګ په بېرته نه راځي وار تېر شه
لا مې غټ ورته په ځير کتلي نه و
لکه برق رخشنده په تلوار تېر شه
مونږ لا اوس بوس و کنار وو ندا وشوه
چې را پاڅه وخت د بوس او کنار تېر شه
چې رخسار يې د کفن په شويو ونغښت
رود د اوښکو د مهجور په رخسار تېر شه
لکه ډېر پري پيکر هم پري روی وو
همدغه رنګه تېز روه پرې وار تېر شه
ما يې نيوی نه شو فتراک چست و چالاک تلو
د لرګو په مرکب سور شهسوار تېر شه
ستا د مرګ په ناره زړه زما پاره شه
خود به چاود چې پرې د هجر منشار تېر شه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رب مـې ورځ د طـرب تــېره کـړه عقـرب یـم
د غـم شـپه رابانـدې راغـــــله نهـار تېـر شـه
دا هـم شـکر چې سـړی پـرې بـد نـام نـه شـــو
خـو بنـــده پـه واک د خپـل کردګـار تېـر شـه
جبـر نـــه دی پـه دا قــــــــبر بویـــه صـبر
خـــو نمســـی و د نیکونـــو پـــه لار تېـــر شـــه
د بلبـــل اســـره خـــوره شـــوله د ناســـتې
چې د بـاغ پـه ښنګ راتـه پـه چغـار تېـر شـه
اوس بـه څـه پـورې شـماره یـا مرثیـه ښـکوم
چې یـې عمـر د شـمارې و پـه شـمار تېـر شـه
یـوه ورځ بـه دې غـــــــږ وشـي علـي خانـه
چې فلانـی هـم لکـه ګـــــرد و غبـار تېـر شـه
۲۳: ۹۵

په پورته مرثیې کې د علي خان رومانیت او د هغه د ځوانۍ ویرنه له ورایه ښکاري، که مونږ د دې ویرنې لومړي بیت ته ځیر شو نو داسې ښکاري چې د علي خان د ځوانۍ سپرلی د زړښت خزان له منځه وړی وي او دغه خزان غمجن کړی او ښایي ډېرو غمونو ژر بوډا کړي وي خو علي خان د خپلې ځوانۍ ارمان کوي:

اوس کـه ځان وهـم کـه خـاورې پـه سـر نـولم
پـه هـېڅ رنـګ پـه بېـــرته نـه راځـي وار تېرشـه
لامـې غـتې ورتـه پـه ځیـر کتـــــلي نـه وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکــه بــرق رخشـــــــنده پــه تلــوار تېــر شــه

پورته بیتونه دا څرګندوي چې علي خان د ځوانۍ په تېرېدو ډېر افسوس کوي سربېره په پورته دوو بیتونو ددې مرثیې ټوله لومړۍ برخه همدا مطلب په ګوتو کوي.

علي خان ډېر علم لري او په کلام کې یې ډول ډول علمونه څرګندېږي؛ لکه: بدیع، بیان، فقه، تفسیر، حدیث، صرف و نحو، منطق، مناظره، همداراز په هر بیت کې یې یو ځانګړې معنویت او هنریت، ښه نصیحتونه او داسې نورې چارې ټولې دومره اسانې نه دي چې سړی دې په دومره کم عمر کې تر لاسه کړي او بېرته دې نورو ته په دومره قوت سره د شعر په ژبه وړاندې کړي، ځکه خو زه وایم چې علي خان به د ډېرې ځوانۍ په عمر نه وي مړ شوی.

د علي خان نور علمیت به وروسته راوسپړو، دلته یې د بېلګې په توګه یو څو نصیحتونه راوړم:

چــې آســمان پــه کــې خلــل او تزویــر ګــډ کــه
نــو ســندرو تــه ټــول شــوي پــه ویــر ګــډ کــه
هســې کــاڼی لــه تقــدیره پــرې را خــلاص شــي
چې شکســت یــې پــه پجــه د تــدبیر ګــډ کــه
کــه دې دوه ورځــې پــه مــراد شــي غــره مــه شــه
عاقبــت بــه دې غوبــل پــه ضــمیر ګــډ کــه
پـــه هـــر کـــار چـــې د ښبـــتن اراده نـــه وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو مانع په کې قليل او کثير ګڼه کـه
هسي چارې د نادان له لاسه وشي
چې هوښيار به په فکرت په تصوير ګڼه که
چې الله يې زيانوي سبب يې جوړ شي
د دانا سرې په عقل تغيير ګڼه کـه
د کامل عقل لانبو به دې شي هېره
زمانه که دې د غم په غدير ګڼه کـه
کله هسې چاره پېښه کړې د مکر
چې سلطان په خوشامند د وزير ګڼه که
بادشاهان له تخته پرېباسي په مځکه
بيا يې کور په کور په شان د فقير ګڼه که
چې کاسه يې شي نسکوره بخت يې تور شي
د کارغانو په قطار کې قجير ګڼه کـه
څوک په دواړه کونه وي څوک ميانه وي
د چا سر له سره غم په خمبير ګڼه کـه
د چا قلبي ناکره روپۍ چلېږي
د چا زرو ته د مسو تاثير ګڼه کـه
که يې څوک کره کوي لا متهه کېږي
بده برخه چې يې غش په اکسير ګڼه که
کله غوږ نيسي خوبان و علي خان ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه همـه دُر و مرجـان پـه تقـدير ګـډ کـه

۲۳: ۱۱۳

په پورته غزل کې علي خان هر څه په تقدير پورې تړلي او وايي چې انسان بايد له غرور او نادانۍ څخه ځان وساتي.

نـا اشـنا ښـه دی اشـنا ته‌ګـل کـوي

يـاران مـاران شـو اکثـر چيچـل کـوي

ازمـوده يـار کـړه لـه غيـرو ډار کـړه

واړه غولـول کـوي کـار چلـول کـوي

۲۳: ۱۷۸

په پورته رباعي کې علي خان له اشنا او نا اشنا څخه سر ټکوي، وايي چې له اشنا څخه پردی ښه دی بيا وايي له پرديو وېره په کار ده خو اشنا بايد وازمېيل شي او بيا ورسره دوستي وشي. لنډه دا چې د علي خان په نظر د اشنا په انتخاب کې بايد دقت وشي.

زمانــه د بــې شــرمۍ شــوه علــي خانــه

بختــور هغــه ګڼــه چــې تــرې کنــار شــه

۲۳: ۹۸

پورته بيت چې د يوه غزل مقطع ده دا راښيي چې علي خان له زمانې زړه تورن شوی او د خلکو ناکردې يې دې ته مجبوروي چې له دوی څخه ځان لرې کړي ځکه خو نورو ته هم همدا نصيحت کوي. البته ټول غزل همداسې مطالب افاده کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قوم:

کله چې د يو انسان نوم ثابت معلوم نه وي د هغه به قوم څرنګه معلوم کړو، خو دا چې ځينو پوهانو خپل نظريات وړاندې کړي دلته يې لنډيز را اخلو، علي خان د مختلفو دلايلو پر اساس د ځينو پوهانو په نظر محمدزی، مهمنزی او ماموزنی او د ځينو نورو په نظر خټک، اخونزاده، درانی، منګل، افريدی او مروت ګڼلی شوی دی، اثر افغاني يې موسی خېل محمدزی ګڼي، علامه عبدالحی حبيبي، پوهاند صديق الله رښتين او د دوی په تاييد اجمل خټک يې خټک بولي.

دا چې علامه حبيبي يې خټک بولي غالباً داسې فکر کوي چې علي خان اصلاً محمد علي خان بن افضل خان خټک دی چې د اشرف خان هجري لمسی د خوشحال خان خټک کړوسی او د کاظم خان شيدا ورور دی په دې اړه سيد تقويم الحق کاکا خيل داسې وايي: ((دا محمد علي د خپل پلار کشر او محبوب زوی و سنه ۱۱۳۳ هـ کې يې پلار خپل نايب الحکومت کړو - دده مشر ورور سعد الله خان په دی مرور لاړو او د کاکا صاحب رحمت الله عليه د زوی سيد غياث الدين (کاجی) بابا رحمته الله عليه په مدد يې تيری کې خپل رياست قايم کړو.

سنه ۱۱۵۳ هـ کې محمد علي خان د پلار وفات نه پس د اکوړي حاکم شه او په تيری يې حمله وکړه، شکست يې اوخوړو او اکوړی يې هم دلاسه لاړو، دې نه پس تاريخ د هغه متعلق چوپ دی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنه ۱۱۶۰ هـ کې د دغه محمد علي خان زوی لښکر خان په سعدالله حمله کړې ده هغه یې مړ کړی دی بیا یې د هغه د زوی دلاسه شکست خوړلی دی- دکن کې نوکر شوی دی او اخر په دې قصاص کې قتل شوی دی، لیکن په دې ټوله سلسله کې تاریخونه بیا د محمد علي خان نوم نه اخلي - معلومېږي داسې چې په دې وخت کې هغه په دنیا کې یا کم از کم په دې صوبه کې موجود نه و. د سنه ۱۱۵۳ هـ نه پس د محمد علي خان ټول ژوند په جنګ یا په ارمان کې تېر شوی دی، لیکن د علي خان په دیوان کې ددې هېڅ تذکره نه شته بلکې هغه د تېرو تورو پر ځای د اشنا دیدن پسې ذکر کوي او خپل کور کلی، وطن، حکومت او د خپلو خپلوانو ظلم و ستم ته هېڅ اشاره نه کوي.

په یوه بله خبره هم غور کول غواړي - د محمد علي خان زوی په سنه ۱۱۶۰ هـ کې ددې قابل و چې د هغه د شکست بدل د خپل تره نه واخلي - لیکن د علي خان تصریح تاسو اولیده چې د هغه نه زوی شته نه لور.))

۲۳: ۲۱

ښاغلی تقویم الحق د خپلې هرې خبرې د لا روښانولو لپاره د دیوان په حاشیه کې د علي خان شعر د ثبوت په ډول وړاندې کوي؛ لکه د تېرو تورو پرځای توري زلفې داسې یادوي :

تــور طـــالع زمـــا د ترکـــو تـــورې زلفـــې
مســـافر بـــه مـــې آخـــر د هندوســـتان کـــا

۲۳: ۱۱۰

او د پنا هګاه پرځای د یار دیدن داسې ځلوي :

یـو وصـل د یارکـه مـې مونـدی پـه زر سـفره

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور بــه مــي هــزار ځلــه پــه کــور ولګــاوه

۲۳: ۱۴۴

او دا چې ده اولاد نه درلود دغه بيت يې وړاندې کوي:

خپلـه لـور څـه چې لا زويـه مي هـم نـه شتـه

خـو ليــده اورېـد شــي غـم محکــم د لوڼـو

۲۳: ۱۳۸

په دې توګه پروفيسر تقويم الحق کاکاخېل دا خبره ردوي چې علي خان دې محمد علي خان د افضل خان زوی او اشرف خان هجري لمسی او په قام ختک وي.

همداراز فاضل استاد پوهاند رشتين هم ورته ختک وايي، دی په دې اند دی چې علي خان اصلاً حسن علي خان دی چې د خپل ورور سعد الله خان له وجې جلا وطن کړی شوی او بيا ده په اشنغر کې استوګنه اختيار کړې ده، په دې برخه کې دغه بيت د نورو بيتونو ترڅنګ د دليل په توګه وړاندې کوي:

زه يـو لـوغړن يـم خوارخسـته جـلا وطـن يـم

هسـې ارزومـن يـم سـر ګـنم سـپک تـر ګيا هـه

۲۳: ۱۴۵

د دوی په خيال علي خان اصلاً د سرای اکوړه دی او د يو مسافر په توګه اشنغر (هشتنغر) کې يې ژوند تېر کړی دی.

خو پوهاند رشتين په خپل اثر (د پښتو ادب تاريخ) کې بيا يو بل نظر وړاندې کوي او وايي: ((علي خان خوشنوا بلبل او يو نامتو اديب دی، د افضل خان زوی او د خوشحال خان کړوسی کېږي. علي خان په پښتو کې يو وړوکی قېمتي او خوندور ديوان لري. مضامين

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې اکثر عشقي او تصوفي دي ځينې اخلاقي او اجتماعي اشعار هم پکې پيدا کېږي. علي خان يو عالم سړى و دده په ديوان کې ډېر علمي اصطلاحات شته، دى په خپل تېر کې د شهرت خاوند دى او ډېر وروستني شاعران يې د اشعارو ستاينه کوي.»

او بيا د شمس الدين کاکړ نظر د علي خان په اړه داسې وړاندې کوي:

«د علي خان په رنګين شعر که خبر شې
هر غزل يې دى تنها ديوان د شعر»

۱۸: ۸۰

همدا ډول د تيرى اکمل اسد آبادي هم دا ادعا لري چې علي خان ختټک دى هغه وايي د علي خان له نوم سره ختټک توری دومره ګډ شوی چې که څوک يې د جلا کولو کوښښ وکړي او ترې يې اوشوکوي نو د علي خان نوم به نيمګړی پاتې شي.

څرنګه چې زياتره پوهان علي خان ختټک ګڼي همداراز يو ډېر شمېر ددې خبرې مخالفت کوي چې تر ټولو لوی مخالف يې عبدالحليم اثر افغانی دی، دی د نورو خبرو په ترڅ کې داسې وايي:

«... حالانکه علي خان نه ختټک دی او نه محمدزی بلکې درانی دی.»

۳۱: ۱۴۷

قاضي صاحب (اثر افغاني) وروسته له نورو تحقيقاتو خپل لومړنی نظر پرېږدي او وايي: «زه اثر افغان وايم چې د علي نوم احمد خان د پلار نوم يې عبدالکريم خان د نيکه نوم يې عبدالرحمن په قام موسی خېل محمدزی دی، د چارسدې کلي په څلورو کندو مشتمل دی، ديوي کندی نوم، کندی موسی خېل دی، داکورنۍ په چارسده

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلی کې په موسی خېل کندی کې اوسېدله - روستو چې د علي خان نیکه عبدالرحمن خان د عرفان او طریقت لوړه مرتبه حاصله کړله نود خپل قوم او قبیلې روحاني پېشوا ووتو.))
۳۲: ۴۲

همداراز ښاغلی کامل هم دا خبره ردوي چې علي خان ختټک دی؛ وایي: ((هرکله چې موږ سره د علي خان (ختټک) منګل اتمانخېل یا له کومې بلې قبیلې کېدو د لیکلي سند یا مسلسل روایت په بنا څه ثبوت نه شته نو باید چې ترڅو مو نور شهادت نه وي موندلی نوکه قبیله یې ارومرو فرض کوو مهمنزی یې ګڼو ځکه چې د هشتنغر اکثر خلق مهمنزي دي.))
۲۸: ۱۲

ددې خبرې رد پوهاند رشتین په اووه ورځنۍ رهبر مردان ۱۵/۸/ اپریل سنه ۱۹۵۷ او اووه ورځنۍ رهبر پېښور ۳۱/۱۵/۶ اکتوبر سنه ۱۹۵۷ کې په مسلسل ډول کړی دی؛ وایي: ((که د کامل صاحب په خیال د یو شاعر لپاره د خپل ځان او قوم ښودنه لازمي وي نو خو باید چې علي خان خپل کلی، ځای او قوم په واضح ډول ښودلی وي چې هډو دا لانجه غوښه وی. د علي خان په دیوان کې چې څه رنګ د سرای او ختټکو ذکر نه شته داسې په کې د اتمانزو او مامنزو ذکر هم نه شته نو بیا په څه دلیل کامل صاحب دی له پخواني روایت څخه را اوباسي او بې سنده یې په بل ځای او خېل پورې تړي.))
۳۰: ۱۲

په دې توګه پوهاند رشتین غواړي چې علي خان دې ختټک وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرزاخان قندهارى چې د علي خان زماني ته نږدې دى، هغه يې اخونزاده ګڼلى؛ لکه چې وايي:

علـي خـان اخـونزاده هـم ښـه شـاعر دى
ښــــه آبـدار در يــې بــه ژبــې تويــول

قنبر علي د علي خان په غزل تضمين کړى او دى يې ممنزى ګڼلى دى:

دا څــــواب قنبـــر د علـي خـان ممنـزي کـا
ښـه چـې دا نيـولې هنـده سـر د کبـرژن شـوه

خو دا چې قنبر علي علي خان ممنزى ګڼلى دى کوم ثبوت نه لري. بايد ووايو چې د علي خان په ديوان کې د قنبر علي ذکر نه دى راغلى او نه مونږ د علي خان او قنبر علي تعلق څرګندولى شو.

سرمحقق زلمى هېوادمل يې مامنزى ګڼي، دى وايي: ((علي خان مامنزى د پښتو يو رنګين بيان شاعر تېر شوى دى؛ علي خان د ديوان خاوند او د هندي سبک په پيرو شاعرانو کې ولاړ سړى دى. ده د هشنغر په سيمو کې ژوند کړى دى؛ دده مزار د هشنغر د چارسدې د پړانګو په هديره کې پيدا شوى دى. پردې مزار چې کومه لوحه پيدا شوې ده، د هغې لوحې له مخې علي خان په ۱۱۵۰ هـ ق کال کې زوکړى او په ۱۱۹۵ هـ ق کال مړ دى. دده ديوان درې ځله په پېښور او لاهور کې چاپ شوى دى. دا يې هم د يوې ښکلې غزلې څو بيته:

اى د زړه ســـلطانه تـــه د زړه ســـلطان د چـــا يـــې
ستـا رنځـوران ډېـر دي يـاره تـه درمـان د چـا يـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور د اننګـو دې ښـوک پاخـه کـړه ښـوک دې وسـوه
ای پـه مـخ آتشـه سـود د چـا نقصـان د چـا یـې»
۲۹: ۲۱۸- ۲۱۹

سرمحقق هیوادمل په خپل اثر د «د پښتو ادبیاتو تاریخ» کې د علي خان په اړه همدومره بحث کړی چې مونږ کټ مټ را واخیست دا چې په کوم دلیل یې مامنزی ګڼلی ذکر یې دلته نه دی شوی. همداراز د زوکړې او مړینې کلونو په اړه یې هم نور څه معلومات نه دي وړاندي کړي.

په هر صورت سره له دې چې ډېرو پوهانو په دې اړه څېړنې کړې دي خو نه دي توانېدلي چې ټول په اتفاق علي خان د یوه ځانګړي قوم وګڼي بلکې هر چا بېل بېل قوم ته منسوب کړی دی او دغه مسئله ګونګه پاتې ده.

ټاټوبی:

د علي خان د ژوند بله معما د هغه ټاټوبی دی، هغه د کوم ځای و؟ په کوم ځای کې زېږېدلی؟ دغه پوښتنې هم دومره په آسانه توګه نه شي ځوابېدلی، ځکه چې نه تاریخ د علي خان په اړه څه ویلي او نه ده په خپله دا لازمه ګڼلې چې د خپل ځان په اړه څه ووایي او خپل ټاټوبی څرګند کړي.

څېړونکو دده د دیوان له ګړدود څخه دا ثابته کړې چې علي خان د هشتنغر اوسېدونکی دی ځکه چې لهجه یې خالصه هشتنغرۍ ده او بله دا چې ده په خپلو اشعارو کې هشتنغر او جیندی

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات ياد کړي دي او ورسره يې زياته مينه ښودلې ده له دې څخه داسې ښکاري چې ګوندې دی به د هشتنغر اوسېدونکی وي او هغه به يې اصلي ټاټوبی وي يا دا چې هلته به لوی شوی وي.

چې يار نه وينم دلې په هشتنغر کې
پټوم به له وطنه پسې سر مخ

نه پوهېږم زه د چا زړه څه له غولاوه شم
څښلې مې ساده صافې اوبه دي د جيندي
۲۳: ۱۵۵

يا:

نه پوهېږم زه د چا په زړه څکه غولاوه شم
څښلې مې صفا ساده اوبه دي د جندي
۲۳: ۱۳

پروت وم په درياب د تحير کې چپو وړی
نه پوهېدم هېڅ چې اباسين وړم که جيندي
۲۳: ۱۵۷

کېدای شي هشتنغر - جيندی دده اصلي ټاټوبی وي او دا هم کېدای شي چې اصلي ټاټوبی يې کوم بل ځای وي او دلته په هشتنغر کې لوی شوی وي ددې معما د حل لپاره نورې لارې نه شته مګر دا چې دده د ديوان لهجه ووينو، ښاغلی عقاب خټک يې لهجه د خټکو بولي او ډېر مثالونه يې له ديوان څخه راباسي چې اوس هم په خټکو کې معمول دي؛ لکه: لوستونيه (لوستونکيه)، لېږدېدل (کډه کول)، پور (قرض)، دوک (تکليف)، ډبلې (ډبې)، روزی نه شوې (نصيب نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوې)، پژان (میلوګان) لونم (نولم)، سنکده (ساه رغړېدل) او داسې نور، خو قاضي عبدالحلیم اثر یې اصلي ماموزنۍ واله ګڼي.

امکان لري د لهجې له مخې د علي خان قوم او ټاټوبې څرګند شي خو دا هم له امکانه لرې نه ده چې د یو چا د زېږېدو ځای یو او د اوسېدو ځای یې بل وي، په یو ځای کې اوسېږي خو هغه یې اصلي وطن نه وي، یو ګړدود (لهجه) کوي خو هغه یې اصلي ګړدود نه وي. داسې ډېر پېښ شوي دي مثلاً ددغو دوولسیزو جګړو په ترځ کې افغانان خواره واره شول ځیني یوې خوا او ځیني بلې خوا ته مهاجر شول. ډېر افغان ماشومان په نورو هېوادو کې لوی شول یا لږ تر لږه بل ولایت ته وکوچېدل او په دې توګه د زیاترو افغانانو ګړدود حتی ژبه بدله شوه، نو کېدای شي علي خان هم همداراز وي خو دا هم کېدای شي چې همدغه (هشتنغر - جیندي) یې اصلي ټاټوبی وي.

په هر صورت اوس همدومره پوهېږو چې علي خان په خپلو شعرونو کې هشتنغر او جیندی یاد کړي دي.

اشــــــنغر شـو کـان دزلفـو د دلبـرو
ځکـه نشـتـه پـه داملـک دکـان د مشـکـو
۲۳: ۱۳۵

پروفیسر تقویم الحق کاکاخېل داسې نظر لري چې علي خان پس له ډېره صبره له وطن نه د خپل محبوب د لیدو لپاره پېښور ته تللی خو څرنګه چې هغې پرې پروا نه ده ساتلې بېرته خپل وطن ته راغلی دی؛ ددې موضوع په اړه لاندې غزل وړاندې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه کـه پوهېـدی چـې دې پـه مانـه شـــــته وتنـه
نـه بـه وم پـه تـا پسـې وتلـی لـه وطـــــنه

زړه وړه خـو آسـان دي دلبـري مشـکل هـــنر دی
ګرانـه ده بـې حـده د آشـنا د زړه ساتـــــنه

ډېـره آشـنايي څـه بيـا زر هېـره آشـــــنايي څـه
ښـه ده اشـنايي خـو بـارې غـواړي پـت پالـــنه

ډېر ټګـان کـه اورم يـا يې ويــــنم لکـه تـه يې
نـه کانـدي دا هسـې څـوک لـه نيکـو جارېستنه

پـروت پـه درکې سـتايم کـه رټې مې هـم دې سـتايم
شـاه لـه بايـده نـه دي د رعيت عـالم وهـــــنه

يـا زه پـه سـودا د مينې نـه پوهېـدم زيـان شـــوم
يـا خـو پـه دنيـا کې آشـنايي نـه ده سودمــــنه

مـا درپسې وچ پـه وچـه نـو د صـــــــورت وچ کـړ
تـا راتـه يـوه خـــــبره و نـه کـړه نوجنـه

ستـا د در ملنګ شـوم چې دې بدې شـومه څنګ شـوم
خوښ مې دي بېلتـون لـه نـا چارۍ کـړو کبـــرژنه

دا ګومـان خـو مـه کـړه چې بـه ژر تـر ژره روغ شــــم
سـتا د غـم شـتۍ څـه هسې نـه ده برسـېرنه

خـوښ يـم کـه ځګـر زمـا د يـار بـــڼو ســـوری کـړو
ښــه وشـوه دا کـور و خـالي پـاتې لـه روزنـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شـــــپول د رقيبـانو دی چاپــــــېر تـر ګلعـذارو
هـر يـو ځـای پـه ځـای را پـورې نښلي لکـه غنـه
مـــرم پـــه رنـــځ د هجـــر تـــا خبـــر زمـــا وانـــه خســـت
عـذر لـه را مـه شـې چې را نـه غلـې پـه پوښـتنه
لاس د کـــرم ورکــړې حقيقـــي محــــبوبه وار دی
ډوب شـه علـي خـان د مجـازي عشـق پـه بوختنـه
۲۳: ۱۳۲

په دې غزل کې د هشتنغر يا د پېښور خاص ذکر نه دی راغلی خو دا خبره سمه ده چې دی د خپلې معشوقې په خاطر له خپل وطن څخه بهر تللی دی. دا چې چېرته تللی په دې غزل کې دا ذکر نه شته.

په (پښتو شاعري)اثر کې هم داسې راغلي چې د علي خان کورنۍ له افغانستان نه پېښور ته راغلې وه، دلته له دغه اثر څخه همدغه موضوع کټ مټ را اخلو: ((علی خان کے خٹک ہونے پر جمہور کا اتفاق ہے تا ہم جديد محققن کا خيال ہے کہ - علي خان منگل قبيلے کا فرد تھا ، اس کے والدين افغانستان سے وادی پشاور ميں اُتر آئے تھے. بعض کی نزديک علی خان کا گھرانہ قندھار سے احمد شاہ درانی کے ساتھ وادی پشاور ميں آيا اور ھشت نگر کا حاکم اعلی بناديا گيا))
۴: ۲۱۸

دوی وايي چې د علي خان والدين له افغانستان نه پېښور ته ورغلل، د ځينو په نظر د علي خان کورنۍ له قندهاره احمدشاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

درانۍ سره یو ځای وادي پښاور ته راغلل او هشت نګر (هشتنغر) کې مېشت شول، چېرته چې د علي خان پلار يې د هشت نګر حاکم کړ.

د علي خان پلار:

دا چې علي خان د چا زوی دی، پلار يې څه کار کوه دا يو بل لاجوابه سوال دی چې تحقيق او څېړنې ته اړتيا لري.

علامه عبدالحی حبيبي ليکلي دي: ((علي خان د خوشحال خان د کورنۍ يو مشهور اديب چې د کال ۱۱۵۰ هـ پورې ژوندی و، دی د افضل خان خټک زوی او د اشرف خان هجري لمسی او د کاظم خان شيدا ورور و.))

۷: ۲۵۷

پوهاند صديق الله رښتين هم په دې اند دی چې علي خان د افضل خان خټک زوی دی، دی وايي: ((علي خان د خټکو د بڼ يو خوشنوا بلبل او يو نامتو اديب دی، د افضل خان زوی او د خوشحال خان کړوسی کېږي.))

۱۸: ۸۰

قاضي عبدالحليم اثر افغاني داسې نظر وړاندې کوي:

((او زه اثر افغاني وايم چې د علي خان د پلار نوم عبدالکريم خان د نيکه نوم عبداالرحمن خان په قام موسی خېل محمدزی دی.))

۳۲: ۴۲

نو په دې ډول د علي خان د پلار نوم څکه څرګند نه شو چې لومړی نظر د علامه حبيبي و او د پروفيسر سيد تقويم الحق کاکا خېل له خوا په مستندو دلايلو رد شوی چې ما د علي خان د قوم تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان لاندې کتې مټ را اخیستی دی.

او د ښاغلي اثر افغاني نظر دلیل ته اړتیا لري ځکه خو وایو چې د علي خان د پلار نوم معلوم نه دی.

ښاغلی د تیري اکمل اسد آبادي وایي: ((د علي خان درې تصنیفات قلمي صورت کې زما نظر لاندې راغلي دي، هغو درېواړو کې علي خان ختېک لیکلی شوی دی او د هغه د پلار نوم پکې صفا لیکلی دی او چې کومه قلمي نسخه د مضمون لیکلو په وخت زما مخکې ده هغه کې هم ختېک لیکلی شوی دی.))

۱۱: ۳۲۸

ما دغه (اووه ورځنی دوران پېښور) ترلاسه نه کړه خو داسې ښکاري چې اسد آبادي به هم د علامه عبدالحی حبیبي او پوهاند صدیق الله رښتین ملګری او هم نظر وي.

په دې لړ کې ښاغلي عبدالکافي ادیب داسې لیکلي دي: ((د علي خان اصلي شخصیت رابرسېره کولو په لړ کې اول دا سوال پورته کېږي چې د علي خان خاندان د کوم ځای اوسېدونکی و؟ دا د پښتو ادب بد قسمتي ده چې د علي خان غوندې ستر شاعر د پلار نوم چا تراوسه پورې لیکلی نه دی او نه یې خاندان چا معلوم کړی......))

۳۳: ۱۱۱

که هر څومره محققینو څېړنې کړې دي خو بیا هم دا ترې ثابته نه شوه چې علي خان څوک و، کله وفات شوی دی، اولاد لري او که نه؟

مونږ اوس له دې ټولو تېرېږو او صرف وایو چې علي خان د پښتو ژبې یو نامتو عالم ادیب او روحاني، تصوفي شاعر دی چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند يې له ډېرو کړاوونو ډک ښکاري دا چې د مينې په برخه کې تر هر څه زيات کړېدلی دی نو وايو چې علي خان که هر څوک دی خو د پښتو ادب د کلاسيکې دورې تر ټولو وروستنی په مينه کې دردېدلی، کړېدلی او وريت شوی شاعر دی. چې هر څه يې په چوپه خوله زغملي دي.

اولاد:

دا چې علي خان اولاد لري او که نه، په دې اړه دوه ډوله نظريات موجود دي:

لومړی نظريه: علي خان صرف يو زوی درلود هغه هم په کوچنيوالي کې مړ شوی دی. دغه خبره له لاندې شعر څخه ښه معلومېږي:

زړه مـــې پـــه پلکونـــو د هجـــران شـــو آموختـــه
لالكـــه ســـندان شـــو پـــه تـــاوونو کـــې پختـــه
ونـــه د صـــورت مـــې ځکـــه وختـــه لـــه برمـــه
اړ پـــه کـــې يـــو نيلـــه وه هغـــه هـــم اوختـــه
هجـــر د غيـــاث چـــې زمـــا تـــرې الغيـــاث دی
پـروت مـې پـه زړه پـاس دی چـې پـرې سـوزم پـنج وختـه
دا مـې د خـوږ زړه قولـه وښـکی شـي پـرې پـوهېږم
يـا يـې سـره ټـوپی ده چـې تـرې خېـژي پـه تختـه
خـود لـه عشـقه سـوی وم هلـک زويـه ايـرې کـړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور لــه لــړ بخــري نــه زر لګــي پــه ســوخته
زه يــې هجــر وســوم د پتنــګ پــه دود خولــه پتــه
نــور عــالم دي كــوكې پــرې وهــي لكــه فاختــه
خداى كـه زمـا سوى رضـا كـه چې مې دوستان دي
مــه شــه د يــوه زويــه د مــرګ پــه غــم اختــه
صبر زغـم چې نـه كـا بې چاره مهجـور بـه څـه كـا
خــوار تــه بــې لــه هجــره واړې لارې دي دوختــه
ما كه څوک لېدلى چې په تېښته له غم خلاص شه
زه بــه نرغــونى لــه بيلتانــه وم ګريختــه
ډېــره مــوده پــروت و زړه د زلفــو كشــاكش كــې
مــزى د اميــد يــې عاقبــت شــو ګســيخته
غـم چې شـو همدم د علي خان كـم بـه يې نـه كـا
شـعر كـه پښـتو كـا كـه فارسـي ګـوهر ريختـه

۲۳: ۴۹

له پورته غزل څخه دا جوتېږي چې د علي خان دغه يو زوى و، هغه هم مړ شوى و دده د زوى نوم غياث و چې علي خان يې په مړينه ډېر ويرجن شوى دى، په ځانګړې توګه کله چې د هغه له سره سره تويې پر تخته لرې کوي، علي خان داسې انګېرې: لکه چې دا سره تويې د غياث له سره نه بلکې د علي خان د زړه سر لرې کوي او غوڅوي يې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو قاضي عبدالحلیم اثر افغاني داسې انګېرې چې دغه غیاث د علي خان زوی نه دی بلکې دی د غیاث الدین د سعادتمند خان او فیض الله خان په نمسو کې راځي او لکه څنګه چې د دوی نیکونه شهیدان شوي دي دغه شان غیاث هم د نېکونو په لاره تېر شو.

۲۳۶ :۳۴

او په دې ډول اثر افغاني ددې خبرې په ثبوت کې لاندې شعر وړاندې کوي:

دا هم شکر چې سړی پرې بدنام نه دی
خو بنده په واک د خپل کردګار تېر شو
جبر نه دی په دا قبر بویه صبر
خو لمسی و د نېکونو په لار تېر شو
د بلبل اسره خوره شوله د ناستې
چې د باغ په څنګ راته په چغار تېر شو
اوس به څه پورې شماره یا مرثیه بنکوم
چې یې عمر د شمارې و په شمار تېر شو
یوه ورځ به دې غرېږوشې علي خانه
چې فلانی هم لکه ګرد و غبار تېر شو

۷۸ :۲۳

ډاکټر اقبال نسیم خټک وایي چې دغه یقیناً یوه مرثیه ده خو د چا نوم په کې نه دی ذکر شوی دا چې علي خان به دا مرثیه غیاث ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويلې وي يا کوم بل چا ته دا يو قياس دی نو قياس د سند درجه نه لري په دې توګه مونږ پورته مرثيه غياث الدين ابن سيف الدين لپاره نه شو دليل کولی.

دويمه نظريه: که څه هم د علي خان په يوې مرثيې کې د غياث په نوم د هغه زوی ګڼلی شوی چې علي خان يې په مړينه سخت وير کوي خو بيا په يوه بل غزل کې دا اعتراف کوي چې بالکل اولاد نه لري:

خپله لور څه چې لا زويه مې هم نشته
خو ليده اورېد شي غم محکم د لونو
۲۳: ۱۳۸

له پورته بيت څخه داسې ښکاري چې علي خان هېڅ اولاد نه درلود يا دا چې ددې غزل تر ويلو پورې يې اولاد نه درلود دا هم ويلی شو چې ددغه غزل تر ليکلو به د مخه غياث مړ شوی وي، ځکه خو يې ويلي چې نه زوی لرم او نه لور.

په هر حال که علي خان اولاد درلوده نو هماغه غياث به و چې کوچنی مړ شوی دی او بس، کېدای شي د اولاد ښه او بد يې نه وي ليدلي.

علي خان هم يو عجيب کلک غيرتي پښتون و سره له دې چې ده هېڅ اولاد نه درلود خو بيا يې هم له خدای څخه غوښتنه کړې چې لور ورته ورنه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله لور څه چې لازویه مې هم نه شته
خو لیده اوریدشي غم محکم د لوڼو

***

خدایه ته ترې علي خان له امن ورکړې
شته دي ډېر اوري لېوال عالم د لوڼو

د پښتو همدا شان کلتور دی، د لور ساتنه ورته ډېر دروند کار ښکاري که هر څومره یوه لور ښه خوی او اخلاق ولري بیا هم دوی ته د شرم وړ وي. بده خو یې لا پرېږده چې څوک یې ښه هم ووایي نو پرې بده اغېزه کوي.

په لاندې غزل کې علي خان د لوڼو په اړه د پښتنو احساسات په څرګنده توګه ځلولي دي:

بل یو غم به نه وي زیات له غم د لوڼو
واقعي چې چوي زړه الم د لوڼو
ډېر عالم یې د سیالۍ له برمه پرې یست
خدای دې پل په هیچا نه کا سم د لوڼو
که په خوی ملایکه حوره په رنګ وي
هم رنا ګڼه رښتیا تور تم د لوڼو
بد خو پرېږده که یې ښه له چا نه واورې
دغه مدحه ده بېشکه ذم د لوڼو
که د نر پلو پرې ګرم وي په خوښۍ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـر پـه نـره بـه مـور پـلار کـړي ګـرم د لونړـو
واخیسـت مـه شـه د دوی مهـر پـه زرګونـو
کـه څـوک تخـت مـومي پـه نـیم درم د لونړـو
شـرم ګیـرو تـه یـې لـړ غمونـه ډیـر وي
وي بـې شـرمو تـه ډیـر لـړ مـاتم د لونړـو
پـه نعـم الخـتن الحـد کـې غـوږ کـړه
چـې حـدیث پـه دي حـدیث کـه تـم د لونړـو
خپلـه لـور څـه چـې لازویـه مـې هـم نشـته
خـو لیـده اوریـد شـي غـم محکـم د لونړـو
خدایـه تـه تـرې علـي خـان لـه امـن ورکـړې
شـته دي ډیـر اوړي لیـوال عـالم د لونړـو
۲۳: ۱۳۸

دا یوه طبیعي خبره ده چې کومه مسئله په یوه کلتور کې جدي وي د ټولنې په ټولو غړو اغیز لري، د لونړو حقوق په اسلام او پښتو دواړو کې خوندي دي. خو هغه مسایل چې په غیرت او ناموس پورې اړه لري اسلام او پښتو دواړو کې ورته جدي پام اړول شوی دی.

دا چې علي خان له لور څخه امن غواړي دا ددې معنا نه لري چې ګوندې لور ښه نه وي بلکې د لور ساتل په ټولنې کې، د هغې هر ګام ته د ټولنې پام او داسې نور چې د پښتو لپاره د ننګ خبره ده نو ځکه وایي چې لور ونه لرم نو ښه ده.

تحصیل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې علي خان به په رسمي ډول تحصيل کړی وي ددې خبرې لپاره کوم خاص سند نه لرو خو د هغه له ديوان څخه داسې معلومېږي چې دی يو لوی عالم او اديب دی، د دين يو ښه عالم دی، داسې برېښي چې د علومو تدريس يې هم کاوه، د تفسير، حديث، فقهې، صرف او نحوې، منطق، فلسفې، هيئت او مناظرې په ميدان کې يې پوره لاس درلود.

کله چې مونږ دده ديوان په ځير سره وګورو نو د پوهې کچه يې په پوره ډول سره را ښکاره کېږي، هم د معنا او مفهوم په لحاظ او هم د لفظ او جملو د ترکيب په لحاظ، کوم راز بدايع او صنايع چې ده استعمال کړي همداراز تشبيهات، کنايات، مجاز او استعارې، په دومره ظرافت سره کارول بې له دې چې يو شاعر پوره پوهه ولري د دې ډول علومو انعکاس هغه هم د شعر په ژبه له امکانه لرې دی. ځکه خو وايو چې علي خان په يو نه يو راز شخصي يا عمومي ډول علم تر لاسه کړی دی.

علي خان په خپل کلام کې دا اعتراف کوي چې د محمدي صاحبزاده او جامي پيرو دی:

زه پيـرو محمــدي يــم هم تابع د صاف جامي يم
په دا دواړو پسې ما ده ځـــکه کـــړې اقتــدا دا

څرنګه چې علي خان ځان د محمدي صاحبزاده پيرو ګڼي نو د هغه حق ادا کولو لپاره د خپل مرشد او پيرو له غزلونو او شعرونو څخه پوره ګټه اخلي، همداراز په پورته شعر کې علي خان ځان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

جامي پيرو هم ګڼي او وايي چې ما محمدي او جامي پسې اقتدا کړې ده:

د جنــت د باغ قـمري دی که شـيرين زبان طـوطي دی
يا بلبــلِ سيــــــلاني دی که جامي دی ډېر شيـدا دا
زه پيـــرو محمــــــدي يـم هم تابع د صاف جامي يم
پـه دا دواړو پســې مـــا ده ځـــکه کړې اقتـــدا دا
علي خان چې په پښتــو کړه د جـامي صاحب بيتونه
ګويا ښکليو جامې وښکې نوې اغـــوندې زيبـا دا
۲۳: ۴۰

له دې بيتونو ښخه داسې ښکاري چې علي خان د عبدالرحمن جامي دري بيتونه په پښتو نظم ژباړلي دي او هغو ته يې نوی رنګ ورکړی دی.

سربېره پردې علي خان په روحاني علم کې مرشد درلود، د هغه په شعرونو کې دې اړخ ته هم څه نغوتې شوې دي خو افسوس دی چې د ژوند د نورو حالاتو په شان په دې اړه هم بشپړ او دقيق معلومات نه لرو، خو په يوه بيت کې يې د صاحب يادونه په دې ډول کړې ده:

دا هغــه قســم غــزل دی چـــې صـــاحب وې
لـــه خـــاطره مـــې آرام او جميعـــــت لاړ
۲۳: ۷۵

ددې بيت په اړه پوهاند رشتين داسې نظر لري چې دی يې له شيخ رحمکار سره د عقيدت په خاطر زيارت ته لېږلی دی ځکه چې علي خان ختک و او ختک اکثراً د شيخ رحمکار مريدان دي، مګر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بناغلی کامل د دې خبرې مخالفت کوي او د میا تقویم الحق کاکاخېل په اند دغه غزل به یې صاحبزاده محمدي ته لیکلی وي.

میا تسنیم الحق کاکاخېل وایي چې: ((له خاطره مې آرام او جمیعت لاړ)) دا مسره د محمدي ده او علي خان په دې تضمین کړی دی. صاحبزاده محمدي د هغه پیرو و، په زړه کې یې دا راغله چې هسې نه هغه خفه شي نو ورپسې وایي :

تبعیــــت دی د تمثیــــل وا همـــه نشـــته
ستا بارګـاه لـه پـه دا هسـې روایـت لاړ
۲۴: ۰

تسنیم الحق کاکاخېل چې کوم نظر ورکړی او ویلي یې دي چې: ((... صاحبزاده محمدي پیرو و)) زما په خیال دا به د کاتب تېروتنه وي ځکه چې صاحبزاده محمدي د علي خان پیرو نه و بلکې علي خان د محمدي پیرو و لکه پخپله علي خان چې ویلي دي:

زه پیـرو محمــدي یـم هم تابع د صاف جامي یم
په دا دواړو پسې ما ده ځــکه کــړې اقتــدا دا
۲۳: ۴۰

او دا چې (له خاطره مې آرام او جمیعت لاړ) د محمدي مسره ده شاید تسنیم الحق کاکاخېل په کومې نسخې کې لیدلې وي خو په چاپي نسخې کې دا مسره نشته، ځکه خو مونږ صاحب و نه شو پېژندلی.

روهي ادب کې راغلي ((قیاساً ویلی شي چې په دې زمانه کې د څوکنو حضرت میا عمر صاحب د پښتونخوا روحاني پیشوا و هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې هغوی د شعر او ادب شوق لرلو نو داسې معلومېږي چې علي خان د طریقت بیعت هم د هغه نه کړی وي.)) او بیا د علي خان هغه بیت په لړ څه توپیر داسې راوړي:

دا هغـــه غـــزل دی چـــې صـــاحب وي
لـــه خـــاطره مـــې آرام او فراغـــت لاړ

۲۱: ۴۰۱

په دې اړه پروفیسر محمد نواز طایر داسې څرګندونه کړې ده:

((ددې مصرې تطبیق د میا عمر صاحب په کلام کې هله کېدای شي چې د هغوی په کلیاتو کې ددې غزل نشاندهي اوکړې، خو هر کله چې د هغوی د کلیاتو مجموعه نه ده موجوده، په دې سبب دا دعوا تصدیق طلبه ده.))

۲۱: ۴۰۱

او دا راز ویلی شو چې د صاحب نه میا عمر صاحب مراد نه دی. زه فکر کوم چې د صاحب نه مراد هماغه صاحبزاده محمدي دی نه کوم بل څوک، په هر حال دغه خبره هم تر بیا څېړني یوه معما پاتې شوه.

دا چې علي خان د چا شاګرد یا پیرو و؟ دا خبره پرېږدو راځو دې ته چې دی څومره لوی عالم و، دده د علم کچه دده په اشعارو کې معلومولی شو.

راځئ چې په هره برخه کې دده له دیوان څخه بېلګې را واخلو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

علوم

علي خان په بېلابېلو علومو كې لاس درلود لكه فقه، عقايد، حديث، تفسير، صرف، نحوه، منطق، فلسفه، هيئت، مناظره او داسې نور، ده تر هر څه زيات هغه علم خوښوه چې ديني هدايت پكې وي، اهل علمو ته سلام وايي په ځانګړې توګه هغه عالمان چې د خداى جل جلاله د هدايت پيروان وي :

اهلِ علمو ته سلام د علي خان دی
خصوصاً بيا من يتبع الهدا
۲۳: ۳۳

دلته كوښښ كوو چې د هر علم په اړه د علي خان له ديوان څخه بېلګې را واخلو:

۱. قرآن او تفسير:

قرآن چې د مسلمانانو مؤمن به كتاب دی او په قرآن باندې پوهېدنه د هر چا د وس كار نه دی په تېره بيا د هغه له تفسير څخه په ځانګړو ځايونو كې كار اخيستل د بشپړ علم او پوهې پايله ده چې دا كار د علي خان په اشعارو كې په ډېره ښه توګه ليدل كېږي.

دا يو حقيقت دی چې د يو بشپړ آيت يا فقرې راوړل په خپل كلام كې له چا څخه د اوریدو يا اقتباس په صورت كې په دومره كچه نه شي كېداى، له دې نه په يقين سره ويلى شو چې علي خان د قرآن

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تفسير او تشريح ډېر ښه پوهېده، د بېلګې په توګه د هغه لاندې څو بيتونه وړاندې کوو:

آخر لوټ کړو علي خان سورو د هجر
که يې څو په ځان پوکلو لإيلاف
۲۳: ۱۰۶

علي خان چې مع العسر يسرا لولم
زړه په دا به ښه کوم ولې تر کومه
۲۳: ۱۲۰

وابتغوا اليه الوسيله را په ياد کړه
راشه علي خانه ورته ګوره وسيلې
۲۳: ۱۵۲

د ياری مزی به لا انفصام لها و
که د ښکليو له جانبه يې غبرګون وی
۲۳: ۱۵۶

حمدالله لولم درود ورسره لا هم
د سودا درود مې هم لکه اعدام لاړ
۲۳: ۸۴

غاړه خلاصه کړه ناصحه بيا مې پرېږده
په استازي نور څه نشته بې ابلاغه
۲۳: ۱۰۵

په لومړۍ بېلګې کې (لإيلاف) څخه قريش سورت مراد دی، په دې بيت کې اضافي مؤکده تشبيه کارول شوې، (هجر) مشبه او (سورو) مشبه به ده چې له آره ترکيب د هجر سورو دی، سربېره پردې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تلمیح صنعت هم پکې راوړل شوی چې هغه د قرانکریم آیت (لإیلاف قریشٍ) ته اشاره ده چې د نزول شان یې دا دی:

((په مکې کې غله او نور خواړه نه پیدا کېدل نو ځکه د قریشو داسې عادت و چې په هر کال کې به دوی دوه ځلې سفر کوه د ژمي په وخت کې د یمن په لوري چې تود دی او په اوړي کې د شام په لوري چې یخ او زرغون ملک دی. د هر ځای خلکو به دوی د اهل حرم او د بیت الله د خادمانو په نامه سره پېژندل او د دوی به یې ډېر عزت، احترام او خدمت کوه او د هغوی ځان او مال ته به یې لاس نه غځوه نو ځکه دوی به له دې تګ او راتګ څخه په زړه پورې ګټې اخیستلې او بیا به په امن، اطمینان او ډاډینه (سکون) سره په خپلو کورونو کې کېناستل، خوړل او څورول به یې. د حرم په شاو خوا کې به د غلا، داړې، لوټ او تالا شورماشور و خو په خپله په حرم شریف کې به د هغه د احترام په سبب کراره کراري وه او د قریشو خلکو په ډېرو هوساییو (آرام) سره خپل ژوندون تېروه نو د همدې انعام تذکره، یادونه دلته شوې ده.))

۱۳: ۱۷۶۴

په دویمه بیلګه کې(مع العسر یسرا) (د الانشراح) (الم نشرح لک صدرک) سورت لومړي آیت ته اشاره ده یعنې له سختۍ سره آسانتیا شته؛ په درېیمه بیلګه کې (وابتغوا الیه الوسیله) د (المائده) سورې ۳۵ ایت ته اشاره ده:

(یا ایهاالذین امنوا اتقوالله وبتغوا الیه الوسیلة و جاهدوا فی سبیله لعلکم تفلحون)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: ای مومنانو! له الله تعالی څخه ووېرېږئ او د هغه په دربار کې د کامیابۍ ذریعه ولټوئ او د هغه په لار کې جهاد کوئ چې کامیاب شئ.

۱۲: ۰

علي خان ځان ته خطاب کوي چې د الله تعالی دغه وینا په یاده کړه او په خپلې مینې کې د ستونزو د حل لپاره وسیلې پیدا کړه. همدا راز څلورمې بېلګې کې د (البقره) سورې (۲۵۶) ایت ته اشاره شوې ده؛ ایت په دې توګه دی:

(لا اکراه فی الدین قد تبین الرشد من الغی فمن یکفر بالطاغوت و یؤمن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی لا انفصام لها والله سمیع علیم)

ژباړه: د دین په چارو کې څه زور او مجبورل نشته، سمه خبره له غلطو مفکورو څخه جلا کړای شوې ده اوس چې څوک له کوم طاغوت نه منکر شي او پر الله ایمان راوړي هغه یوه داسې کلکه اسره ونیوله چې هېڅکله ماتېدونکې نه ده او الله جل جلاله (چې هغه خپله اسره نیولې) د هر څه اورېدونکی او پر هر څه پوهېدونکی دی.

همداسې په پینځمې بېلګې کې د فاتحې سورې لومړي ایت (الحمدلله الرب العلمین) ته اشاره شوې او په وروستې بیت کې د یس شریف سورې ۱۷ ایت (و ما علینا الا البلاغ) ته نغوته شوې ده. یعنې پر مونږ نور مسؤولیت نشته بې له دې چې تاسې ته خبر درکړم نو علي خان وایي چې ای ناصحه خپل نصیحت وکړه او نور مې پرېږده ستا مسوولیت همدومره و او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علي خان په دیوان کې دا ډول بیتونه ډېر دي چې ایتونو ته پکې اشاره شوې ده خو مونږ په همدومره بېلګو بسنه کوو.

۲. حدیث:

لومړۍ بېلګه:

څـه د نېکـو همرهـان دي یـو قـران دویـم حـدیث
چـې و حـق تـه رهبـران دي یـو قـران دویـم حـدیث
سـپر د هـرې خرخښـې دي د هغـې جهـان توښـې دي
هـم ښـیوې ددې جهـان دي یـو قـران دویـم حـدیث
سـتا د جهـل رنـځ بـه روغ کـا تـاریکي بـه دې فـروغ کـا
دواړه شـمعې د عرفـان دي یـو قـران دویـم حـدیث
هـر سـړی چـې پـرې عمـل کـا لـه ولیـانو بـه ځـان مـل کـا
تیـغ پـه لاس د مسـلمان دي یـو قـران دویـم حـدیث
تیـاره زړونـه نـوراني کـا د دیـن خـوار سـړی غنـي کـا
لـوی رهبـر د هـر انسـان دي یـو قـران دویـم حـدیث
۲۳: ۵۳

پورته غزل مونږ همدومره را واخیست، په ټول غزل کې د قرآن او حدیث ګټې بیان شوې دي چې د قرآن او حدیث موضوع او مفهوم ترې ښکاري او علي خان د دین د لوړ پوړو علماوو په کتار کې دروي ځکه چې په قرآن کریم او احادیثو ډېر ښه پوهېده.

دویمه بېلګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نعـم الختـن الحـد کـې غـوږ کـړه
چې حديث په دې حديث کـه تـم د لوښـو

پورته حديث د (نعم الختن الحد) داسې معنا لري يعنې ښه زوم قبردی چې لور مړه شي غم يې غوځ شي.
سربېره پردې علي خان په خپلو شعرونو کې ډېر احاديث لفظاً يا يوازې مفهوم يې په تشريحي ډول راوړی دی.

۳. صرف او نحوه:

صرف په لغت کې ګټې، فايدې، مصرف، لګښت، خرڅ او لګونې ته وايي خو د ژبپوهنې په اصطلاح کې صرف (مورفولوژي، ګړپوهه) د يوې ژبې د مورفيمونو د جوړښت د طريقو او د کلمو د ډولونو او حالاتو څېړنې او تشريح ته وايي.
پوهاند صديق الله رشتين يې داسې تعريفوي: ((هغه علم چې پکې د کلمو د ډولونو، حالتونو (تغيير او بدلون) ګردان او اشتقاق او د کلمې د نورو تشريحاتو په هکله بحث کېږي، د صرف علم دی.))
۱۹: ۴۴

نحوه په لغت کې لارې، طريقې، بڼې او طرز ته وايي او د ژبپوهنې په اصطلاح کې نحوه (syntax) د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو او اصطلاحاتو جوړښت، اوډون او ډولونه تر څېړنې لاندې نيسي.
ډاکټر مجاور احمد زيار چې نحوه (غونډله پوهه) بولي؛ داسې وايي: ((غونډله پوهه د غونډلو، دغه راز د غونډونو (فقرو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړنو (ایډیمونو) جوړېښت، اوډون او ډولونه تر کتنې او وييني لاندې نيسي.))

۲۰: ۱۲۹

علي خان د صرف او نحوې په برخه کې هم خپل مهارت څرګند کړی دی چې څو بېلګې يې په لاندې بيتونو کې را اخلو:

هيخ تميز يې چا ونه کړ له ابهامه
هسې زړه زما له غمه مبهم وچاود

۲۳: ۶۴

دويمه بېلګه:

خلقو خو به وې چې پټ په فعل کې ضمير وي
ما فعل جفا وليد څرګند ستا په ضمير کې

۲۳: ۸۶

درېيمه بېلګه:

پېښ زياتي خلاف يم په مجلس کې د خوبانو
زه لکه حرفونه د اليوم تنساهايم

۲۳: ۱۲۲

څلورمه بېلګه:

ښه مې منظور نه شو په منظر د خوش منظرو
لغوه مې عمل شو په مدخول د کافه مايم

۲۳: ۱۲۲

پينځمه بېلګه:

اضافت چې دې د مينې را ته وشو
ځای په ځای د غم صيغې شوې رامضافي

۲۳: ۱۰۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورته بیلګو کې د ابهام ـ مبهم، فعل، ضمیر، د الیوم تنساها حرفونه، ما (د نفې توری)، اضافت صیغې او مضاف صرفي او نحوي اصطلاحات او نښې نښانې دي.

په درییمه بیلګه کې علي خان وايي چې زه د خوبانو په مجلس کې داسې یم لکه د عربي ژبې په تورو کې (الیوم تنساها) د عربي ژبې د قاعدې له مخې د الیوم تنساها توري هغه توري دي چې له نورو نه ګوښه پاتې شوي دي او علي خان خپل ځان له دې تورو سره تشبیه کوي څو توري چې یو ډول حکم ولري سره یو ځای کېږي یو لفظ یا یوه جمله ترې جوړېږي ترڅو اسان او په حافظه کې پاتې شي، په عربي ژبې او تجوید کې دا ډول کلمې ډېرې دي چې لغوي معنا نه لري یوازې سمبولیکه بڼه یې په پام کې نیول کېږي. د بیلګې په توګه د عربي ژبې د مضارع فعل نومخړي چې: (أ- د متکلم مفرد مؤنث او مذکر لپاره، ن- د متکلم جمع مؤنث او مذکر لپاره، ي- د غایب مفرد، تثنیه او جمع مذکر لپاره، ت، د مخاطب مفرد او جمع او مذکر او مؤنث او غایب مؤنث لپاره) دي په یوه کلمه (انیت) کې یې راټول کړي دي.

همداراز په تجوید کې د ادغام (ن) ساکن د تورو لپاره د (یرملون) کلمه ټاکل شوې یعنې که د ((ی، ر، ل، م، و، ن) توري تر ساکن نون (نْ) یا تنوین (ٍ) وروسته راشي نو ادغام (نْ) و تنوین ورته وايي. همداراز د شمسي او قمري (ال) لپاره توري په کلماتو کې ځای شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴. منطق:

منطق په لغت کې خبرو کولو یا په ژبه د هغو خبرو راوړلو ته وايي چې مفهوم ولري او په اصطلاح کې هغه قانوني علم چې مراعاتول يې ذهن له فکري خطا څخه ساتي یا هغه قانوني اله چې مراعاتول يې د انسان ذهن له فکري غلطۍ څخه وساتي. دې علم ته ځيني پوهان فلسفي اله، ځينې ورته د فلسفي يا د نظري علومو یوه برخه وايي او ځيني نور يې له عملي او فلسفي علم څخه بهر یو علم بولي.

«علمی است قانونی که مراعات آن نگاه میدارد ذهن را از خطای در فکر.»

۱۶: ۲۱۶۶۱

لومړی بېلګه:

عنوانـــات دي دا ابيـــات معنـــون حکـــم
ښــه بـــد ګـــوره د محمـــول او د موضـــوع

۲۳: ۱۰۴

د پورته بیت په اړه پروفيسر ميا تقويم الحق کاکاخېل وايي چې دا موضوع او محمول منطقي اصطلاح ده چې په نحوه کې يې مبتدا او خبر بولي او حکم مبتدا ته خبر ثابتول وي. مطلب دا چې اشعار خو عنوانات دي او له معنا نه تعبير د اصل حکم ثابتول دي نو که هغه ښه وي نو شعر هم ښه دی او که بد وي شعر هم بد دی پخپله په شعر کې څه خوبي يا بدي نشته.

۲۳: ۱۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويمه بېلګه:

هـر مـراد دې ورېم کـه نتيجـه زمـا وصـال شـي
پـور پـه دواړه شـرطه د صـغرا او د کبـرا يـم
۲۳: ۱۲۳

په دې بيت کې بيا هم د منطق موضوع راغلې. (صغرى) او (کبرى) دوه مهم اصطلاحات دي. په منطق کې هر دليل درې برخې لري. لومړۍ ته صغرى او دويمې ته کبرى وايي، درېيمه برخه يې پايله (نتيجه) وي. که لومړۍ برخه (صغرى) مثبته وي، نفي نه وي او دويمه برخه (کبرى) عام حکم ولري. څه خاص حکم نه وي نو پايله به يې سمه راوځي.

لکه که مونږ ووايو چې علي خان شاعر دى او هر شاعر تخيل لري په دې توګه علي خان تخيل لري. نو لومړۍ جمله صغرى مثبته ده، دويمه جمله کبرى عامه ده نو نتيجه يې يقيناً سمه ده.

د بيت مطلب دا شو چې زه د محبوب د حکم مثبت ځواب ورکوم او د هغه هر حکم ورېم. د صغرى او کبرى دواړه شرطه اثبات او عموميت يعنې ايجاب او کليت پوره کوم ليکن بيا يې هم پايله (وصال) نه راوځي يعني مثبته نه شوه.

په لنډه توګه ويلى شو چې محمول او موضوع، صغرى او کبرى د منطق کلمې دي، محمول او موضوع ته په نحوي کې مبتدا او خبر وايي.

عاريـــت د معنـــا مـــتن ځکـــه نـــه کـــړم
چـې غالـب نـه دى پـه مـا د فکـر جـوع
۲۳: ۱۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې بيت کې عاريت (له بل نه غوښتل يعني له بل چا الفاظ يا معاني نه پټوم ځکه چې زما خپل فکر سېراب دی، وړی نه دی چې له نورو به سوال کوي) يو منطقي لفظ دی.

۵. فلسفه او هيئت:

فلسفه يوناني کلمه ده چې له فيلوس (دوست، ملګري) او سوفيا (حکمت) څخه رغېدلې ده او په اصطلاح کې د بشر د توان تر کچې د موجوداتو د حقايقو پوهې ته وايي.
پوهانو فلسفه په دوو ډولونو ويشلې ده:
۱- علمي فلسفه ۲- نظري فلسفه

د يادونې وړ ده چې هر علم ځانته فلسفې لري؛ لکه: رياضيه فلسفه، طبيعيه فلسفه، عاميه فلسفه، خاصيه متعاليه فلسفه،ذوقيه فلسفه، بحثيه فلسفه، فيضيه فلسفه او داسې نور.
۱۴: ۱۷۲۰۷

هيئت په لغت کې شکل، بڼې، صورت، د هر څيز حالت او څرنګوالي ته وايي او په اصطلاح کې هغه پوهه ده چې د افلاکو بڼې او د ځمکې پراخوالی پرې څرګندېږي يا هيئت علم د افلاکو د هيئت او د ځمکې د هيئت د ترکيب پېژندنه ده. همداراز هغه علم دی چې سماوي اجرام (اسماني ستوري) تر بحث لاندې نيسي.
۱۷: ۲۳۵۹۷

لومړی بېلګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیند خوني ځلور خیګونه بیا هر یو سره جوړ نه دي
څه به جوړ علي خان ناست وي په دغه ورانه جاله کې
۲۳: ۸۹

دویمه بېلګه:

د وفا لپاره د پره جفا یوسم
باري نه شي له علت سره معلول پېښ
۲۳: ۹۰

درېیمه بېلګه:

نمر سپوږمۍ آسمان به تل در نه څاریږي
که زمین غوندې قبول د خلکو بار کړې
۲۳: ۷۷

لومړي بیت کې ځلور خیګونه فلسفي کلمې دي چې ځلورو عنصرو ته اشاره ده: اوبه، خاوره، هوا، او اور چې هر یو یې د بل دښمن دی.

په دویم بیت کې علت او معلول فلسفي ګړنې (اصطلاحات) دي چې علت سبب او معلول مسبب ته وایي، یعنې هغه څه چې تر لاسه کېږي، عامه طریقه ده چې علت پیدا شي نو معلول ورسره ضرور راځي او همداراز هر معلول حتماً علت لري یعني یو د بل لازم او ملزوم دي.

همداراز په درېیم بیت کې نمر، سپوږمۍ، آسمان او زمین په هیئت علم پورې اړوند نومونه دي، هیئت ته علم النجوم هم وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. مناظره:

د يوې موضوع د حقيقت معلومولو لپاره خپل نظرونه يو بل ته ورکولو او يو بل پرې کولو ته مناظره يا مناقشه وايي.

په لغت نامه دهخدا کې يې داسې تعريفوي: ((علم است كه بدان شناخته گردد اداب طرق اثبات مطلوب و نفى ان يا نفى دليل آن با خصم.))

۱۶ : ۲۱۵۶۳

عمـــده حکـــم د روا نـــاروا کـــوت شـــي
پـــرې راځـــي معاينـــه نقـــض ممنـــوع
عـــادلان حکـــم هالـــه کانـــدي د بـــدو
چـې سـند يـې هـم اصـول وي هـم فـروع

۲۳: ۱۰۴

په پورته بيتونو کې د مناظرې طريقه بيان شوې ده او دا راز تحليل لري: يعني يو اصل حکم وي د هغه روا او ناروا ليدل کېږي او نقض او معارضه هم په کې راځي سربېره پردې چې مناظره په نظم کې راځي نثر کې هم راتلای شي خو هېڅکله هم نامشروعه وينا په کار نه ده. له پورته بيتونو نه علاوه دغه غزل ټول د مناظرې بحث کوي.

د علي خان له پورته شعرونو څخه دا په ډاګه کېږي چې دی واقعا لوی عالم و، په خپل عصر کې به يې سيال کم پيدا شي، دده ديوان د علمونو خزانه ده. د هر علم څرکونه پکې ليدل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان شعر روا ګڼي

علي خان ډېر پوخ او خوږ ژبی شاعر دی. دی د اسلام له نظره شعر ویل روا ګڼي او وايي چې که عقاید، فقه، سلوک او نور علمونه په شعر وویل شي، څه پروا نه لري خو که دروغ، پوچې خبرې او نور قبایح په نثر هم وویل شي نو هغه ښه نه دي بلکې ناروا دي.

عالمـــان شـــعر پـــه څـــه ګڼـــي ممنـــوع
پـه قـرآن کـې ډېـر لفظونـه دي مسـجوع
عـــين حســـن د ثقـــاتو هـــم پـــه دا کـــې
ډېـر ابيـات لـه آن حضـرته دي مسـموع
عقايـــد فقـــه ســـلوک راوړه پـــه نظـــم
بلاغـت رښـتيا قصـص ښـه دي مقطـوع
عجيبـه مجـاز صـفت نظـر قـدرت تـه
لـه عفـت سـره حسـن وي هـم مشـروع
عبـث پـوچ دروغ ويـل وي کـه کنځـل وي
بـې لـه نظمـه هـم قبـيح وي پـه وقـوع
۲۳: ۱۰۳-۱۰۴

د نومورې غزل په يو بل بيت کې وايي:

عـذاب نه دی نه ثـواب شعر خـو ثـوب دی
ګـاه يـې اغونـدي انسـان ګـاه يـې سـبوع
۲۳: ۱۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

له پورته بيت څخه دا هم ځرګندېږي چې علي خان په ديني علومو ډېر زيات پوهېده، دی وايي شعر د اسلام له نظره نه ثواب لري نه عذاب د دين او ادب ډېر پوهان په دې نظر دي چې شعر ويل نه ګناه ده او نه ثواب بلکې د شعر مفهوم ته ارزښت ورکوي چې ښه وينا، د نصيحت خبره يا د انسان د ګټې مسئله په کې ذکر شي نو هرومرو ثواب لري او که بده وينا وي، يا څوک بدې لارې ته رهنمايي کوي يا هم هسې د وخت ضياع وي نو حرام دی.

همداراز هره وينا يا عمل چې نه ثواب ولري او نه عذاب هغه مباح وي، نو دده له نظره شعر مباح دی ځکه چې نه ثواب لري او نه عذاب. پاتې شوه ښه وينا که په نظم وي يا نثر ثواب لري خو بده وينا که په نظم وي يا نثر عذاب ده.

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان او ادبي فنون

الف: د بديع فن:

بديع په لغت کې خالق، نادره، عجيبه، نوي او تازه ته وايي او هم د څښتن تعالی جل جلا له يوه صفت ته ويل کېږي، په ادبي اصطلاح کې بديع هغه علم دی چې د کلام لفظي او معنوي ښايست ورباندې معلومېږي.

۳:۸

بديعي صنايع په دوه ډوله دي:

۱: لفظي صنايع ۲: معنوي صنايع

په اريانا دايرة المعارف کې د بديعي صنعتونو ډولونه داسې څرګندوي: ((بديعي صنايع په دوو برخو ويشل کېږي:
لومړی لفظي صنايع چې د کلام ښکلا په الفاظو پورې تړلې وي او دويم معنوي صنايع چې د کلام حسن او ښکلا په معنا پورې تړلې وي.))

۲: ۸۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي صنايع

لفظي صنايع هغه صنايع دي چې د کلام او وينا زينت او ښکلا په الفاظو پورې اړه ولري، لکه څنګه چې خواږه په مالګه خوندور کېږي همداراز کلام په صنايعو او بدايعو خوندور کېږي.
۸: ۶

د علي خان په ديوان کې لفظي او معنوي صنايع په خورا ډېره کچه کارول شوي دي چې دلته د لفظي صنايعو ډولونه را اخلو:

سجع:

سجع په لغت کې د قمرۍ يا کوترې موزون آواز ته وايي او په اصطلاح کې هغه صنعت دی چې يو شاعر يا ليکوال د عباراتو په ترخ کې په يوه وزن او آهنګ برابرې کلمې استعمالې کړي.
سجع په نثر کې ډېره کارول کېږي خو کله کله شعر ته هم مسجع شعر وايي دا په هغه صورت کې چې د بيتونو نيم بيتۍ له مسجع قرينو څخه رغېدلي وي لکه د علي خان لاندې مسجع شعر:

زړه مې دې غم غوځ که په مخ ماه قبله ګاه
ورځ مې دې کړه کړه کج ابرويه کج کلاه
مخ دې بدر تام شه عاشق ځکه خون اشام شه
ژر خېژه نمابنام شه خلقه دې کړه ګمراه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکلي ښايسته وي د ښايست د ملک ارباب وي
بې زرو نواب وي بې نوکره بې سپاهه

شال خور په اوږو وړي آب و تاب له فرښتو وړي
زړونه په ولجو وړي راځي مست له خانقاهه

زه قالب ته ځان يې زما څه د درست جهان يې
لا په هر چا ګران يې د خوبانو شهنشاهه

شاه په لب عسل يې د زنګي زړونو صيقل يې
اوس چې را نه بېل يې تش کالبوت پروت يم بې ساهه

سخت زړه به دې موم کړم خپل احوال که در معلوم کړم
ولې دې محروم کړم د چشمانو له نګاهه

سيند د غم لاهو کړم له جهانه دې يکسو کړم
لاس ستا په ګيسو کړم ګوندې ووځمه له مياهه

مينې دې خراب کړم د هجران اور دې کباب کړم
وصل ته شتاب کړم په ژوندون شوم ناويساهه

زه يو لوغړن يم خوار خسته جلا وطن يم
هسې آرزومند يم سر کښم سپک تر ګياهه

اوچ لکه دورمه شوم اور د مينې ته وابنه شوم
نرم تر اوبه شوم ويره کړه زما له آهه

هجر دې تاراج کړم بېلتانه دې ناعلاج کړم
څه به ابتهاج کړم په اور وختم ناګاهه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینــې دې تــالاکــړم بېلتانــه دې تیــټ پــه مــلا کــړم
مــا وې زه بــه غــلا کــړم بــارې اوښــکو کــړم رســواهه

ســتا د در ملنــګ یــم تــه ډیــوه زه دې پتنــګ یــم
خــوار بــې نـام و ننــګ یـم مـه کـړه ننـګ لـه خـاک راهـه

بنـد دې پـه وېښـته شـوم پـه دربـار کـې دې مېشـته شـوم
موخـه شـان ویشـته شـوم چـار مـې ځکـه شـوه تباهـه

ودې ســوم لــه مینــې حــال مــې ځکــه خــراب وینــې
هســې دل ســنګینې چــې نــه تــرس لــرې نــه آهــه

ســتا پــه مینــه بنــد دی بنــد د زلفــو پــه کمنــد دی
اور تــه دې ســپند دی دا عــرض واوره لــه داد خواهــه

څـه شـې کـه مـدهوش یـم سـتا د در حلقـه بـه ګـوش یـم
سـوی د عشـق جـوش یـم جګـې جګـې تکیـه ګاهـه

عــذر پســې شــا کــړه شــپه د هجــر مــې رڼــا کــړه
څــه خــو دمــه راکــړه ډېــر مــې مــه وهــه بــې ســاهه

تېــغ د فــولاد پــخ دی د مژګــانو کــاټ پــه تــرخ دی
خوار شه چې پرې غوځ دی ورځ یې شوه تر شپې سیاهه

یــار خــو خــوب خصــلت دی زمــا واړه خپــل شــامت دی
یــــا ســــتا مصــــلحت دی ای رقیبــــه جفــــا خواهــــه

تــــګ د بنــــارس وې مــــا وې بــــاز یــــې تــــه تېــــوس وې
زر کلــــه وې مــــس وې غلــــط شــــوم لــــه اشــــتباهه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بس که ډېر ناچار شوم علي خان له خاورو خوار شوم
بېرته په وار وار شوم د خوبانو له درګاهه

۲۳: ۱۴۴- ۱۴۶

په پورته غزل کې وينو چې د سجعي کلمې د بيتونو په ترتيب سره په لاندې ډول دي: ((ماهه، ګاهه؛ ابرويه، کلاهه؛ تام، اشام او نمانښام؛ ارباب، نواب؛ اوړو، فربنتو او ولجو؛ ځان، جهان، ګران؛ عسل، صيقل او ببل؛ موم، معلوم او محروم؛ لاهو، يکسو او ګيسو؛ خراب، کباب او شتاب؛ لوغړن، وطن او ارزومن؛ دورمه- وانبه او اوبه؛ تاراج، ناعلاج او ابتهاج؛ تالا، ملا او غلا؛ ملنګ، پتنګ او ننګ؛ وبښته، مېشته او ويشته؛ مېنې، وينې او سنګينې؛ بند، کمند او سپند؛ مدهوش، بګوش او جوش؛ شا، رښا او را؛ پخ، ترخ او غوخ؛ خصلت، شامت او مصلحت؛ بنارس، تېوس او مس؛ ناچار، خوار او وار د سجعي کلمې چې په ترتيب سره دوه دوه په هرې لومړۍ مسرې کې او يوه يوه يې په دويمې مسرې کې راغلې دي.

يا دود مې له قلمه خېژي ستا د مينې اور دی په کې
تن مې اتشدان شولو زړه مې سوی سکور دی په کې
مينې کاندي خلک واړه ګرځي سره لاس تر غاړه
نه وي پرې د هيچا اړه يو زما پيغور دی په کې
شپه هم نه ده سپين نهار دی واړه کلی پروت قرار دی
بخت يې له ازله خوار دی وران د عاشق کور دی په کې
پرېوتم د بخت له اسه وېش دی د ساقي له لاسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور يې ښنبي کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کې
ګرم دی د ښکليو بازار زيات په کې تګان د وپار
لاس يې دی ترلی د خوار ساز ولاړ سرتور دی په کې
يا خو د جنت توته ده باغ جنان بزم جان
زار شوی له هغې وطنه چرته چې ستا کور دی په کې
واړه زېړ زېلي وينم نفس شرمولي وينم
نور عاشقان پلي وينم يو علي خان سور دی په کې
۲۳: ۱۱۳

پورته غزل کې د سجعي کلمې په ترتيب سره په هر بيت کې (واړه، غاړه، اړه؛ نهار، قرار، خوار؛ اسه، لاسه، کاسه؛ بازار، وپار خوار؛ باغ جنان، بزم جان او ځپلي، شرمولي او پلي) دي خو په دې غزل کې ټول بيتونه مسجع نه دي.

تام تجنيس:

د دوو يا زياتو کلمو داسې راوړل چې په ليک لوست کې توپير ونه لري خو معناوې يې بېلې وي تام تجنيس يې بولي.

تام تجنيس په دوه ډوله دی:

۱. مماثل تجنيس
۲. مستوفا تجنيس

۱. مماثل تجنيس:

که دواړه متجانسې کلمې نوم يا فعل وي مماثل تجنيس يې بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی بېلګه:

بيــا چــې دم د محبــت را بانــدې پــو شــه
هــم هغــه دم مــې لــه لاســو پېنــو دم وخــوت
۲۳: ۴۴

دويمه بېلګه:

خلقـو خـو بـه وي چـې پـټ پـه فعـل کـې ضـمير وي
مـا فعـل جفـا وليـد ښرګنـد سـتا پـه ضـمير کـې
۲۳: ۸۶

په لومړي بيت کې لومړی (دم) د افسون په معنا او دويم (دم) د ګړۍ او ساعت په معنا او درېيم (دم) د سا او روح په معنا کارول شوي دي.

په دويم بيت کې لومړی (ضمير) د نومځري په معنا او دويم (ضمير) د زړه په مانا دی. د بيت مطلب دا دی چې د عربي نحوې له قاعدې سره سم په فعل کې ضمير پټ وي لکه (فَعَلَ) يعنې هغه کار وکړ چې (هو يعني هغه) په کې پټ وي يا کتب يعنې وي‌يې ليکه چې (هغه، هوغه) د کتب په فعل کې پټ دی. شاعر وايي چې ضمير خو په فعل کې پټ وي خو ستا په ضمير (زړه) کې جفا پټه نه بلکې ښرګنده ده او ما په ښکاره وليدله.

۲. مستوفاء تام تجنيس:

که له متجانسو کلمو څخه يوه نوم او بله فعل وي مستوفاء تجنيس يې بولي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه بهانــه بهانــه مــې وينــې د زړه روې
دواړه ســره کســي دې روې دي کــه نــه دي
۲۳: ۱۶۰

لومړی (روې) فعل او دويم (روې) نوم دی.

وخـورم زه بېکـاره کسـي چـې بـې يـاره کسـي کسـي
کسـي هلـه مـې پـه کـار دي چـې د يـار کسـي پـرې کسـم
۲۳: ۱۲۶

په پورته بيت کې لومړی، دويم، څلورم او پينځم کسي نوم او دريم کسي فعل دی د کسل له مصدر څخه. همداراز دا بيت غير مصرع بيت دی، په (ديوان علي خان) چې د ميا تقويم الحق کاکاخېل تدوين دی او همداسې د علي خان ديوان کې چې سيد عبدالله پاچا يې د چاپ زيار گاللی هره مسره يو بشپړ بيت گڼل شوی دی چې داسې په کار نه و. په دې صورت کې د شعر فورم او نوعيت نه شي څرگندېدی او د شعر مانې ړنگېږي خو زما په اند دا بيتونه چې دوی اخيستي هر بيت يوه مسره ده نه بيت، شاعر اصلاً مسجع شعر په پام کې نيولی دی.

يادونه: د کسل (ليدل) مصدر اوس له پامه غورځېدلی خو علي خان د او دده معاصرو شاعرانو دغه لفظ د نوم او فعل په دواړو بڼو کارولی دی؛ لکه د نجيب سربندي د يوه بشپړ غزل په رديف کې د کسي فعل راغلی چې لومړی بيت يې دادي:

هغــه کســي چــې رخســار د جانــان کســي
ړانــده بنــه دي کــه بــې ده پــرې جهــان کســي

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳: ۵۴۵

په دې بیت کې لومړی (کسي) نوم، دویم او درېیم (کسي) فعل دی سربېره پردې نور ډېر داسې الفاظ شته چې په لرغوني او کلاسیکې دورې آن د معاصرې دورې په لومړیو کې ترې کار اخیستل شوی خو اوس له پامه غورځېدلي دي زما په اند که دغه کلمې په خپلو شعرونو او لیکنو کې بیا راژوندی کړو نو زمونږ ژبه به لاپسې شتمنه شي.

بله دا چې په (دیوان علي خان - شرح او مقدمه، سید تقویم الحق کاکاخېل او محمد نواز طایر) او (د علي خان دیوان) کې چې ما ددې اثر په لیکلو کې ترې ګټه اخیستې؛ داسې شعرونه هم شته چې هر بیت یې له اره یوه مسره ده خو درانه لیکوالان ورته نه دي ځیر شوي او دا تېروتنه پکې راغلې ده. که دغه شعرونه لکه څنګه چې دواړو دیوانونو کې راغلي، ولوستل شي شعر ځانته یو بل ډول فورم غوره کوي چې تراوسه پورې په پښتو ادب کې نه دی تر سترګو شوی.

د بېلګې په توګه دلته یې یو څو شعرونه راوړو:

لاس مې نه ورځي حیران یم اوس به څه رنګ زړه ترې نیسم
چې سپین مخ یې خزانه کړه تــورې زلــفې یــې طلـــــسم
که مې نوم د یار لـه مینې په خـــو کالـه وظـــیفه کـړو
اوس مـې لا لـه کبره خشمه هــډو ناخلـي په خــوله اسم
وخورم زه بېـــکاره کـسي چـــې بـې یاره کـسي کـسي
کسـي هله مـې په کـار دي چـــې د یـار کـسي پرې کسم
خط راځي برخاست د حسن هر ظالـم ځـي چـې غریب شي
اوس وفـا کـــوه دلــبره زر به پاتــې شـي دا جــــسم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلبر ښکلی هوښیار بویه	قدردان پتي نیک خویه
باري موند نه شي دا قسم
علي خانه په هیڅ قسم
۱۲۶ :۲۳

څه د نیکو همرهان دي	یو قران دویم حدیث
چې و حق ته رهبران دي	یو قران دویم حدیث
سپر د هرې خرخشې دي	د هغې جهان توښې دي
هم ښیوې ددې جهان دي	یو قران دویم حدیث
ستا د جهل رنځ به روغ کا	تاریکي به دې فروغ کا
دواړه شمعې د عرفان دي	یو قران دویم حدیث
هر سړی چې پرې عمل کا	له ولیانو به ځان مل کا
تیغ په لاس د مسلمان دي	یو قران دویم حدیث
تیاره زړونه نوراني کا	د دین خوار سړی غني کا
لوی رهبر د هر انسان دي	یو قران دویم حدیث
هر چې دوی یې وظیفه شو	پوه په هره لطیفه شو
د همه اسرارو کان دي	یو قران دویم حدیث
اګاه نه پرېږدي ګناه ته	سمه لار ښیي ګمراه ته
ګوره هسې مرشدان دي	یو قران دویم حدیث
د غافلو تازیانې دي	دواړه پتې خزانې دي
دا دوه باغه بې خزان دي	یو قران دویم حدیث
له حضرت نه را په ایشته	تر قیامته یې رد نیشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

تل لـه نسـخه په امـان دي　　يـو قـران دويـم حديث
څـو چـې ژبه خوزېده که　　يا سـپهر ګـرزېده کـه
تـر هغـې پوري چـلان دي　　يـو قـران دويـم حديث
کـه مـاتم ددې سـرای دی　　يا کـه غـم د هغه ځای دی
دغـه دوارو لـه درمـان دي　　يـو قـران دويـم حديث
خدای رسول پرې راضي کېږي　　ګـناهـونه پرې کـمېږي
جبيـرې د هـر نقـصان دي　　يـو قـران دويـم حديث
که دې مـلـه شـو زما روره　　تابـه وسـاتي له اوره
بـې خـلله رفـيقان دي　　يـو قـران دويـم حديث
که ته زړه وريـوري بند کـړي　　دا غمجن زړه به خورسند کړي
ملا حان د هـر طـوفان دي　　يـو قـران دويـم حديث
که په سترګو پسې دروميې　　سعـادت به ډېر ډېر مـومې
بـې بـها دُور و مـرجان دي　　يـو قـران دويـم حديث
پژمـرده زړونه ژونـدي که　　ژونـدي لا په خـورسندي که
حـقيقـي ابر نـيسان دي　　يـو قـران دويـم حـديث
کـه د دوی په پـيروي ځـې　　تـل به ته په سُـرخ رويـي ځې
په دعـوه د حـق برهان دي　　يـو قـران دويـم حـديث
چې يې ستايي هومره ښايي　　دواړه حقـې چـاري وايي
ښه فـرمايـي ناصـحان دي　　يـو قـران دويـم حديث
دواړه حـق ويـي بـېشکه　　مـلابسته کـړه پسې کلکه
نن ولجه دې صبا ګـران دي　　يـو قـران دويـم حديث
د رب سـيال نشـته احد دی　　پيغمـبر يـې محـمـد دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دا باب مې ګواهان دي | يو قران دويم حديث
که ګناه لري بېشماره | ته به يې وبخښې غفاره
وسيلې د علي خان دي | يو قران دويم حديث

۲۳: ۵۳ ـ ۵۵

اننګي دي که سپوږمۍ ده | که سورګل دی د لالا دا
يا د زړونو آيينه ده | يا خولمر دی په رښتيا دا
دا هوسۍ دی که ساحر دی | که صياد دی زړونه وړي
يا دي سترګې فتنه ګرې | يا خو دی نرګس شهلا دا
دا زنځير دی که ستازلفې | که نافې که غوړندې دي
سنبل تر دی که عنبر دی | که ښامار دی اژدها دا
دا محراب دی که ليندۍ ده | يا خو دال يا سر د جيم دی
يا د وروکې اختر مياشت ده | يا ابرو يې دلربا دا
دا الف دی که شمشاد دی | يا خو نخل د مراد دی
يا دا قد يا ګلدسته ده | يا خو سروه ده بالا دا
دا دې خوله که سر چشمه ده | د حيات که ښکلې ميم دی
يا ډبلی دی د ياقوتو | يا طوطي دی شکرخا دا
دا دې ستورې په اسمان کې | يا دی ګل په ګلستان کې
يا دې غاښ دي په دهان کې | يا دی دُر قيمت بها دا
دا جوهر يک دانه دي | که توبې واورې په لاله دي
يا دې غاښ دي يا ژاله دي | يا دي عقد ثريا دا
دا دلبر دی که خورشيد دی | که دی ستوری د صبا دی
يا ده مياشت د څوارلسمې | يا نر حور دی د دنيا دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرشـــته ده کــه افــتاب دی ښاپېرۍ دی که ګلاب دی
که پوره تــمام مــهتاب دی که دی شــوخ بــې پروا دا
ربـــه دا خلــد بـــرين دی که کـعبه يا ګلستان دی
کــه کوڅه د هـــغه يـــار ده کــه کــشور دی د کيميا دا
دا د چــــين نــقــشخانه ده يــا د تـــرکــو استــانـه ده
د هـــمايو اشـــــــــيانه ده کــه دی کــور د محــبوبا دا
دا دې زنه ده کــه ســېب دی که کوهی ډک له فرېب دی
د ښــايست د بازار زيب دی کـــه مـــيوه ده د شــــفا دا
دا دې خــط دی که هــاله ده که ســبزه تر ګل چاپېر شوه
شـــنه فولاد دي جــوهر داره کـــه شــهپر دی دعــنقا دا
د جــنت د باغ قــــمري دی که شيرين زبان طوطي دی
يا بلــــبل سپـــــلانـــي دی که جامـي دی ډېر شيدا دا
زه پـــيرو محـــــمدي يـــم هم تابع د صاف جامي يم
پــه دا دوارو پـــسې مـــا ده ځــکه کـــړې اقــتدا دا
علي خان چــې په پښتو کړه د جــامي صاحب بيتونه
ګويا ښکليو جامې اوښکې نـــوی اغــونـدي زيبا دا
علي خان په پښـــتو ستايي ستا د حسـن اســـبابونه
دا هـــنر ډېـــر مزه دار دی چې عسل دی که حلوا دا

۲۳:۳۸-۴۰

عــشق به څــو ساتم په زړه کې هېـــڅ پــرې نه پـــوهـــېږم زه
ښنګه پټ کړم غر په خوره کې هېـــڅ پــرې نه پـــوهـــېږم زه
که هــر څــو مــينه پېغور ده عـــاشقـــي په مـــثال اور ده

ځوبه يې نغاړم په چړره کې   هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا يې کبر دی که ناز دی   څه بلا شعبده باز دی
بلا که د زړه په وره کې   هېڅ پرې نه پوهېږم زه
لکه ستا د سترګو اب دی   دا په نورو کې نایاب دی
نه لاموند شي په چاړه کې   هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که يې دا د هجر سوی وی   دریغه هومره يې زړه سوی وی
لکه مالګه په اوړه کې   هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا وصال د دلربا دی   که دا دم د مسیحا دی
ننه باسي روح په مړه کې   هېڅ پرې نه پوهېږم زه
د دعا غشی که ولم   هم مردار وي چې يې پلم
يو رانه شي په کواړه کې   هېڅ پرې نه پوهېږم زه
نه يې غم صبر ته توان شي   نه به خلاص ترې علي خان شي

حق حیران د رب په کړه کې
هېڅ پرې نه پوهېږم زه
۷۲ :۲۳

دود مې له قلمه خېژي   ستا د مینې اور دی په کې
تن مې اتشدان شولو   زړه مې سوی سکور دی په کې
مېنې کاندي خلک واره   ګرځي سره لاس تر غاړه
نه وي پرې د هیچا اره   یو زما پېغور دی په کې
شپه هم نه ده سپین نهار دی   واړه کلي پروت قرار دی
بخت يې له ازله خوار دی   وران د عاشق کور دی په کې
پريوتم د بخت له اسه   وېش دی د ساقي له لاسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور يې ښې کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کې
ګرم دی د ښکليو بازار زيات په کې ټګان د وپار
لاس يې دی تړلی د خوار ساز ولاړ سرتور دی په کې
يا خو د جنت ټوټه ده باغ جنان بزم جان
زار شوی له هغې وطنه چرته چې ستا کور دی په کې
واړه زيړ زيلي وينم نفس شرمولي وينم
نور عاشقان پلي وينم
يو علي خان سور دی په کې
۲۳: ۱۱۳

اوس د پورته ټولو بېلګو له هر بيت څخه مسره جوړوو؛ وينو چې د هرې بېلګې شعري فورم (غزل) څرګند برېږي:

لاس مې نه ورځي حيران يم اوس به څه رنګ زړه ترې نيسم
چې سپين مخ يې خزانه کړه توري زلفې يې طلسم
که مې نوم د يار له ميني په څو کاله وظيفه کړو
اوس مې لا له کبره خشمه هډو ناخلي په خوله اسم
وخورم څه بېکاره کسي چې بې ياره کسي کسي
کسي هله مې په کار دي چې د يار کسي پرې کسم
خط راځي برخاست د حسن هر ظالم ځي چې غريب شي
اوس وفا کوه دلبره زر به پاتې شي دا جسم
دلبر ښکلی هوښيار بويه قدردان پتي نېک خويه
باري موند نه شي دا قسم علي خانه په هيڅ قسم
۲۳: ۱۲۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځـــه د نېکـــو همرهــــان دي يـــو قـــران دويـــم حـــديث
چـې و حـق تـه رهبـران دي يـو قـران دويـم حـديث

ســـپر د هـــرې خرخشــــې دي د هغــــې جهــــان توشــــې دي
هـم ښـيوې ددې جهـان دي يـو قـران دويـم حـديث

ســتا د جهـل رنـځ بـه روغ كـا تـاريكي بـه دې فـروغ كـا
دواړه شـمعې د عرفـان دي يـو قـران دويـم حـديث

هـر سـړى چـې پـرې عمـل كـا لـه وليـانو بـه ځـان مـل كـا
تيـغ پـه لاس د مسـلمان دي يـو قـران دويـم حـديث

تيـاره زړونـه نـوراني كـا د ديـن خـوار سـړى غنـي كـا
لـوى رهبـر د هـر انسـان دي يـو قـران دويـم حـديث

هـر چـې دوى يـې وظيفـه شـو پـوه پـه هـره لطيفـه شـو
د همـه اسـرارو كـان دي يـو قـران دويـم حـديث

اګـاه نـه پرېـږدي ګنـاه تـه سـمه لار ښـيي ګمـراه تـه
ګـوره هسـې مرشـدان دي يـو قـران دويـم حـديث

د غـــافلو تازيــانې دي دواړه پټـــې خزانـــې دي
دا دوه باغـه بـې خـزان دي يـو قـران دويـم حـديث

لـه حضـرت نـه را پـه ايشـته تـر قيامتـه يـې رد نيشـته
تـل لـه نسـخه پـه امـان دي يـو قـران دويـم حـديث

څـو چـې ژبـه خوزيـده كـه يـا سـپهر ګرزيـده كـه
تـر هغـې پـورې چـلان دي يـو قـران دويـم حـديث

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه مــاتم ددې ســرای دی یــا کــه غــم د هغــه ځــای دی
دغــه دواړو لــه درمــان دي یــو قــران دویــم حــدیث

خــدای رســول پــرې راضــي کېــږي ګناهونــه پــرې کمېــږي
جبیــرې د هــر نقصــان دي یــو قــران دویــم حــدیث

کـــه دې ملـــه شـــو زمـــا روره تابـــه وســـاتي لـــه اوره
بـــې خللـــه رفیقـــان دي یـــو قـــران دویـــم حـــدیث

که ته زړه وریوري بند کړې دا غمجن زړه به خورسند کړي
مــلا حــان د هــر طوفــان دي یــو قــران دویــم حــدیث

کــه پــه ســترګو پســې درومــې ســعادت بــه ډیــر ډیــر مــومې
بـــې بهـــا دُور و مرجـــان دي یـــو قـــران دویـــم حـــدیث

پژمــرده زړونــه ژونــدي کــه ژونــدي لاپــه خورســندي کــه
حقیقـــي ابـــر نیســـان دي یـــو قـــران دویـــم حـــدیث

کــه د دوی پــه پیــروي ځــې تــل بــه تــه پــه سُــرخ رویــي ځــې
پــه دعــوه د حــق برهــان دي یــو قــران دویــم حــدیث

چــې یــې ســتایي هــومره ښــایي دواړه حقــي چــارې وایــي
ښــه فرمــایي ناصــحان دي یــو قــران دویــم حــدیث

دواړه حـــق ویـــي بیشـــکه ملابســـته کـــړه پســـې کلکـــه
نــن ولجــه دي صبا ګــران دي یــو قــران دویــم حــدیث

د رب ســـیال نشـــته احـــد دی پیغمبـــر یـــې محمـــد دی
پــه دا بــاب مــې ګواهــان دي یــو قــران دویــم حــدیث

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ګناه لري بېشماره ته به يې وبخښې غفاره
وسيلې د علي خان دي يو قران دويم حديث
۲۳ : ۵۳ ـ ۵۵

اننګي دي که سپوږمۍ ده که سور ګل دی د لالا دا
يا د زړونو آيينه ده يا خو لمر دی په رښتيا دا
دا هوسۍ دی که ساحر دی که صياد دی زړونه وړي
يا دي سترګې فتنه ګرې يا خو دی نرګس شهلا دا
دا زنځير دی که ستا زلفې که نافې که غوړندي دي
سنبل تر دی که عنبر دی که ښامار دی اژدها دا
دا محراب دی که ليندده يا خو دال يا سر د جيم دی
يا د وړوکي اختر مياشت ده يا ابرو يې دلربا دا
دا الف دی که شمشاد دی يا خو نخل د مراد دی
يا دا قد يا ګلدسته ده يا خو سروه ده بالا دا
دا دې خوله که سر چشمه ده د حيات که ښکلی ميم دی
يا ډبلی دی د ياقوتو يا طوطي دی شکرخا دا
دا دې ستورې په اسمان کې يا دی ګل په ګلستان کې
يا دې غاښ دي په دهان کې يا دی دُر قيمت بها دا
دا جوهر يک دانه دي که تويې واورې په لاله دي
يا دې غاښ دي يا ژاله دي يا دي عقد ثريا دا
دا دلبر دی که خورشيد دی که دی ستوری د صبا دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا ده میاشت د څوارلسمي یا نر حور دی د دنیا دا
فرشته ده که افتاب دی ښاپیری دی که ګلاب دی
که پوره تمام مهتاب دی که دی شوخ بې پروا دا
ربه دا خلد برین دی که کعبه یا ګلستان دی
که کوڅه د هغه یار ده که کشور دی د کیمیا دا
دا د چین نقشخانه ده یا د ترکو استانه ده
د همایو اشیانه ده که دی کور د محبوبا دا
دا دې زنه ده که سېب دی که کوهی ډک له فریب دی
د ښایست د بازار زیب دی که مېوه ده د شفا دا
دا دې خط دی که هاله ده که سبزه تر ګل چاپېر شوه
شنه فولاد دي جوهر داره که شهپر دی دعنقا دا
د جنت د باغ قمري دی که شیرین زبان طوطی دی
یا بلبل سپلاني دی که جامي دی ډېر شیدا دا
زه پیرو محمدي یم هم تابع د صاف جامي یم
په دا دواړو پسې ما ده څکه کړې اقتدا دا
علي خان چې په پښتو کړه د جامي صاحب بیتونه
ګویا ښکلیو جامې اوښکي نوی اغوندي زېبا دا
علي خان په پښتو ستایي ستا د حسن اسبابونه
دا هنر ډېر مزه دار دی چې عسل دی که حلوا دا
۲۳:۳۸-۴۰

عشق به څو ساتم په زړه کې هیڅ پرې نه پوهېږم زه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنګه پټ کړم غر په خوړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که هر څو مینه پېغور ده عاشقي په مثال اور ده
څوبه یې نغاړم په چړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا یې کبر دی که ناز دی څه بلا شعبده باز دی
بلا که د زړه په وړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
لکه ستا د سترګو اب دی دا په نورو کې نایاب دی
نه لاموند شي په چاړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که یې دا د هجر سوی وی دریغه هومره یې زړه سوی وی
لکه مالګه په اوړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا وصال د دلربا دی که دا دم د مسیحا دی
ننه باسي روح په مړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
د دعا غشی که ولم هم مردار وي چې یې پلم
یو رانه شي په کواړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
نه یې غم صبر ته توان شي نه به خلاص تري علي خان شي
حق حیران د رب په کړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
۲۳: ۷۲

دود مې له قلمه خېژي ستا د مینې اور دی په کې
تن مې اتشدان شولو زړه مې سوی سکور دی په کې
مینې کاندي خلک واړه ګرځي سره لاس تر غاړه
نه وي پرې د هیچا اړه یو زما پېغور دی په کې
شپه هم نه ده سپین نهار دی واړه کلی پروت قرار دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

بخت يې له ازله خوار دی وران د عاشق کور دی په کې
پرېوتم د بخت له اسه وېش دی د ساقي له لاسه
نور يې څښي کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کې
کرم دی د ښکليو بازار زيات په کې تګان د وپار
لاس يې دی ترلی د خوار ساز ولاړ سرتور دی په کې
يا خو د جنت تو ټه ده باغ جنان بزم جان
زار شوی له هغې وطنه چرته چې ستا کور دی په کې
واړه زېړ زېلي وينم نفس شرمولي وينم
نور عاشقان پلي وينم يو علي خان سور دی په کې
۲۳: ۱۱۳

منځوال تجنيس:

چې له متجانسو کلمو څخه په يوې کې يو توری په منځ کې زيات وي منځوال تجنيس يې بولي؛ لکه:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ګاه يې اغوندي انسان ګاه يې سبوع
۲۳: ۱۰۴

په پورته بيت کې علي خان ثواب او ثوب کلمې استعمال کړي دي چې (الف) د ثوب په منځ کې زيات دی.

که ملوک غوندي اشراف نازک بدن وي
ګرځوي به دې په بحر او په بر مينه
۲۳: ۱۲۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورته بیت کې د بحر او بر په کلمو کې منځوال تجنیس واقع شوی چې د (بر) په کلمه کې یوه (ح) ور زیاته شوې ده.

مفروق مرکب تجنیس:

هغه تجنیس دی چې متجانسې کلمې په لیکلو کې سره توپیر ولري؛ لکه:

غـــم و نـــه چـــاوه یـــوازې د بلبـــل زړه
قســـم قســـم خـــواري ګـــوره د بـــل بـــل زړه
۲۳: ۷۸

په پورته بیت کې متجانسې کلمې بلبل او بل بل دي چې په لیکلو کې سره توپیر لري.

مکرر تجنیس:

چې متجانسې کلمې د بیت یا سجعې په پای کې پر له پسې راشي مکرر یا مزدوج تجنیس یې بولي؛ لکه:

چـــې پـــه تیـــغ تـــا د چشـــمانو کتـــل تـــل تـــل
خـــود بـــه مـــړه څـــه لـــه بـــې ځایـــه تبـــل بـــل بـــل
ســـتا د ســـترګو د مـــخ آب صـــافي یـــې نـــه وه
کـــه مـــې ښـــکلي د جهـــان وکســـل ســـل ســـل
لـــه بـــې خونـــده ژونـــده مـــرګ را تـــه پســـند شـــه
ځکـــه خـــون مـــې کـــه خوبـــانو تـــه خپـــل پـــل پـــل

(c) ketabton.com: The Digital Library

نشـــه نـــه لـــري د يـــار د شـــونډو عشـــر
کـه جامونـه مـې د ميـو نوشـل شـل شـل
چــې يــو اوښــکې ژاړي بــل لــه ښــايي وينــي
پتنګـان ځکـه د شـمعې پـه سـول سـول سـول
بـاغ لـه ځي يا بـه خپـل ځان پـه ازغـو غـوخ کـه
يـا بـه راوړي علـي خـان پـه منګـل ګـل ګـل
۲۳: ۱۱۹

په پورته غزل کې د مکرر تجنيس کلمې دا دي (کتل تل تل، تبل بل بل، کسل سل سل، خپل پل پل، نوشل شل شل، سول سول سول او منګل ګل ګل)
علي خان يو بل غزل لري چې هغه هم د مکرر تجنيس يو ډول دی، په لاندې توګه يې وړاندې کوو :

کــه يــم ډېــر د حوادثــو پــه کشــال شــل
خـو ورځـم کـه مـې رهبـر شـه بـا کمـال مـل
تــا چــې خــوان د دلبــرۍ د کــرم عــام کــړ
درتـه جـوړ شـه د عاشـق غريـب د سـوال ول
معشـــوقه چـــې د جبـــين غوټـــه خـــوره کـــه
د عاشـق د خـاطر غوټـه شـي فـی الحـال حـل
د وفـــا جفـــا ســـودا پـــه خپـــل اختيـــار کـــه
د خوبـــانو پـــه دربـــار کـــې دی دلال لـــل

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوبسکي تېل صبر پنبه لرم اور مینه
باري خدای مې چراغ نه که د اقبال بل
د هنر د چابک سوار لافه که ما ته
چې آسمان نیلی را واخلي د خپل چال چل
خو چې ولید شي د مینې په ورشو کې
رقیبان که علي خان لکه شغال غل
۲۳: ۱۱۸- ۱۱۹

په دې غزل کې د مکرر تجنیس کلمې چې قافیه هم پرې تړل شوې دادي (کشال شل، کمال مل، سوال ول، فی الحال حل، دلال لل، اقبال بل، چال چل او شغال غل).

همداراز یو بل ډول مکرر تجنیس هم د علي خان په دیوان کې تر سترګو کېږي چې په لاندې غزل کې یې لیدلی شو:

لا به کله شي د یار جور و ستم تام
چې به ما ته شي په لطف او په کرم رام
زاهدان دي افتخار که په پټ هوهو
د عاشقو وظیفه ده د صنم نام
عاشقان وصل د یار غواړي له ربه
روغ ترې غواړي د زړوکې د شکم کام
ما چې خپل قوت د یار په غم کې ولید
رستم پر ېږده لا به نشي له ما سم سام

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې بندي به تري ځان خلاص کړي په آسانه
هسې مه ګڼه د يار دزلفو خم خام
ملک نه لري سودا د تورو زلفو
خو هم پرېوتو په ښو کې د آدم دام
دا اکثر چې ځان اخص ګڼي له خاصو
که دې وپېژانده زيات به وي اعم عام
خاص به هله شي په ميان د خاصه ګانو
که ته لري کړي له ميانه د عالم لام
محبت د حقيقت له جامه غواړي
علي خان له خدايه نه غواړي دجم جام
۲۳: ۱۲۵

په پورته غزل کې چې مکرر ناقص تجنيس يې ګڼلی شو. د تجنيس کلمې (ستم تام، کرم رام، صنم نام، شکم کام، سم سام، خم خام، آدم دام، اعم عام، عالم لام او جم جام) دي دلته ګورو چې له پورتنۍ بېلګې سره توپير لري. په پورتنۍ بېلګې کې مکررې کلمې د قافيې له اصلي کلمې سره داسې توپير لري چې د اصلي کلمې الف يې په زور اړولی خو په دې بېلګې کې په سرچپه ډول زور يې په الف اړولی دی.

مضارع تجنيس:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مضارع تجنیس د مطرف تجنیس یو ډول دی او بل ډول یې لاحق تجنیس نومېږي.

مضارع تجنیس هغه دی چې د متجانسو کلمو بېل غږونه په مخرجونو کې سره نژدې وي؛ لکه:

دریغه ګام خو یې زما په کام وی ایښی
لکه عمر په رفتن کوي یون هسې
۲۳: ۹۲

په پورته بیت کې د (ګام) او د (کام) د کلمو د سر توري (ګ او ک) په مخرجونو کې سره نژدې دي. ځکه ورته مضارع تجنیس وایي.

خطي تجنیس:

چې متجانسې کلمې یوازې د لیکلو په لحاظ سره یو شان وي او د لوستلو او ټکیو په لحاظ سره توپیر ولري؛ لکه:

تن باریک عقل تاریک زړګی په څړیکو
هر اندوه را باندې سخت یو په ثلور دی
۲۳: ۱۵۹

په دې بیت کې د باریک او تاریک په کلمو کې خطي تجنیس راغلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي تجنيس:

چې متجانسين د لوستلو په لحاظ يو او په ليکلو کې سره بېل وي دغه تجنيس د خطي تجنيس په وړاندې واقع دی، د علي خان په ديوان کې دغه راز تجنيس په لاندې بېلګه کې په نښه کوو:

زه کـه پوهـېـدای چـې دې پـه مـا نـه شـتـه وتـنـه
نــه بــه وم پــه تــا پســې وتلــى لــه وطنــه
۲۳: ۱۳۲

په پورته بيت کې وتنه (پروا) او وطنه (هېواده) دوې متجانسې کلمې دي چې په ليکلو کې سره توپير لري خو په پښتو لوستلو او تلفظ کې يو راز دي البته په عربي ژبه کې يې لوستل هم توپير لري خو مونږ دلته د پښتو ژبې د تلفظ له مخې دا لفظي تجنيس بولو.

اشتقاق يا اقضاب:

په کلام کې د دوو يا زياتو داسې کلمو راوړل چې توري يې يو بل ته ورته وي، کېدای شي دغه کلمې له يوې ريشې څخه مشتق شوې وي او يا ريشې يې سره جلا وي.

که ريشې يې سره جلا وي دې ته شبه اشتقاق هم وايي، لاندې بېلګه د اشتقاق:

غلبـه هسـې ډېـر غـم پـه علـي خـان شـه
چـې فـارغ يـې کـړو لـه عـيش او لـه فراغـه
۲۳: ۱۰۵

د فارغ او فراغ کلمو تر منځ اشتقاق موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایم چې د علي خان په دیوان کې د شبه اشتقاق بېلګې هم شته چې یوه بېلګه یې دلته راوړم:

د خسته خاطر شګاف به مې پیوند شي
که یو خو خبرې وکړې واشګافي
۲۳: ۱۰۵

په پورته بیت کې شګاف د چاود په معنا او واشګافي د آزادي په معنا ده چې ریشه یې سره یوه نه ده.

تصدیر:

تصدیر هغه صنعت دی چې د دویمې مسرې د پای کلمې یا ویبونه او توري د لومړۍ مسرې په سر کې راوړل شوي وي او یا د یوه بیت کلمه یا کلمې د وروستي بیت په سر کې راشي دې صنعت ته ردالعجز علی الصدر هم وايي.

لومړۍ بېلګه:

چې د بیت په پیل او پای کې د الف توری راغلی دی:

ابتدا کوم په اسم د مولا
چې په حکم کې یې دي ارض و سما
ای هغه جنس هنر و د ثنا
خاص دي تا له څه قدرت دی د بل چا
انس و جن دي که دا نور عرب عجم دي
کاف و نون څخه یې دواړه کړل پیدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشرف تور کالبد د جسم انساني شه
تا ورباخښه خلعت د کرمنا
انبیا په کې نورونه د حق راغلل
بیا په دوی کې دي رسل کړه سر بالا
اولوالعزم په کې دیارلس په نومونو
بیا دي ښه خاص کړو حضرت په تحیا
امتیان د محمد طه لقب یو
په قیامت به یو په نورو شهدا
امامان دي څلور واړه ما منلي
خو اعظم پکې اعظم دی هویدا
اشنایان که نا اشنا مسلمانان دي
رب عطا کا ورله جنت الماوا
امانت مې ایمان دی خدایه رحیمه
مستقیم لري چې لیږدم له دنیا
آمین ولوله زما لوستونکیه وروره
شفقت دې وي په ما او په شما
اهل علمو ته سلام د علي خان دی
خصوصاً بیا من یببع الهدا

۵: ۸۸- ۸۹

په پورته غزل کې وینو چې د بیتونو پیل او پای په (الف) شوی دی چې دې ته د تصدیر صنعت وایي.

www.meliharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوانـــات دي دا ابيـــات معنـــون حكـــم
ښــه بــد ګــوره د محمـــول او د موضـــوع
عمـــده حكـــم د روا نـــاروا كـــوت شـــي
پـــري راځـــي معاينـــه نقـــض منـــوع
عـام لـه نظمـه كـه يـې څـوک كانـدي پـه نثر
ويـــل مـــه بويـــه هرګـــز غيـــر مشـــروع
عقـــل نقـــل طبعـــه درې واړه مـــې ملـــه دي
اعتـــراض شـــه پـــرې مـــدفوع بلكـــې مرفـــوع
عــذاب نــه دى نــه ثــواب شــعر خــو ثــوب دى
ګــاه يــې اغونــدي انســان ګــاه يــې ســبوع
عـــادلان حكـــم هالـــه كانـــدي د بـــدو
چـــې ســـند يـــې هـــم اصـــول وي هـــم فـــروع
عاريـــت د معنـــا مـــتن ځكـــه نـــه كـــړم
چـــې غالـــب نـــه دى پـــه مـــا د فكـــر جـــوع
عــار خــو نــه دى اتفــاق كــه چرتــه پــيښ شــي
مــه كــړه خــداى چــې پــه جســته وي د رجــوع
عشــق پخــوا و اوس چتــې شــو چــې هجــران شــو
ګــران اســان ليــد شــي پــه وخــت كــې د شــروع
علــي خــان كــه خــم ابرويــو پــه مــلا خــم كــړو
مناســـب دي لـــه محـــراب ســـره ركـــوع
۲۲: ۱۰۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې بيت کې د بيتونو پيل او پای د (ع) په توري شوی او په دې توګه يې د تصدير صنعت رامنځته کړی دی.

دريیمه بېلګه: چې د بيت په پيل او پای کې د (غ) توری راوړل شوی دی:

غنچـــه لبــه چـــې را ووتـــو لـــه بـــاغ
بيلتانـــه دې د لالـــه ســـينه کـــړه داغ

غـوره کـړی مـې پتنـګ غونـدې پـرې سـوی دی
روغ بـه څـه ځـم سـتا د مينـې لـه چـراغ

غوڅـوي مـې يـار چـې ننګـه د رقيـب کـا
بـد نصـيب مـې بـاز پـره کانـدي لـه زاغ

غريبـــي مـــې و دلبـــرو تـــه پيغـــور شـــوه
را تـــه نـــه ګـــوري لـــه کبـــره لـــه دمـــاغ

زه غمـــزې د يـــار مـــين د يـــار پـــه مـــخ کـــړم
کلـه سـود د عشـق حملـه وړي بـې سـوراغ

غليمـــی د زمـــاني رقيـــب پـــه ځـــان کـــړم
لـه اوزبکـه ظلـم زيـات کـړي کلـه مـاغ

غـم د ځـان کـوه زاهـده مـا بـه څـه کـړې
اول خپلـــه ريـــره تـــوره کـــړه صـــباغ

غـاړه خلاصـه کـړه ناصـحه بيـا مـې پريـږده
پـه اسـتازي نـور څـه نشـته بـې ابـلاغ

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلبـه هسـي ډېـر غـم پـه علـي خـان شـه
چـې فـارغ يـې کـړو لـه عـيش او لـه فـراغ
۲۳: ۱۰۵

د يادوني وړ ده چې د دريیمې بېلګې د بيتونو پای چې اصلاً په ديوان کې د (غ) پر توري يوه فتحه (زور) کښل شوی دی خو اوس د (هـ) په زياتولو سره ليکل کېږي او بايد همداسې وليکل شي په دې توګه:

غنچــه لبــه چــې را ووتــو لــه باغــه
بېلتانــه مــې د لالــه سـينه کـړه داغــه
غـوره کـړی مـې پتنـګ غونـدې پـرې سـوی دی
روغ بـه څـه ځـم سـتا د مينـې لـه چراغـه
... ترپايه

دا غزل تر پايه په پورته ډول کښل کېږي په دې ډول مونږ ويلی شو چې نوموړی غزل د تصدير يو بل ډول دی هغه داسې چې د لومړی مسرې د پيل توری د دويمې مسرې د پای تر توري يو دمخه راځي.

ثلورمه بېلګه:

چې په سر او پای کې يې د (ق) توری راغلی دی:

قضـــا بنـــد کړمـــه پـــه لومـــه د فـــراق
راغلـــه دا بـــلا لـــه کومـــه د فـــراق
قنـــد د وصـــل بـــه يـــې زر کلـــه شـــرين کـــه
حلـــق مـــې تـــريخ شـــه لـــه زقومـــه د فـــراق

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضـــيې را بانـــدې ډېـــرې دي راغلـــې
ولـــې ســـياله ده معدومـــه د فـــراق
قيامـــت حشـــر ځنكنـــدن عـــذاب د قبـــر
كنايـــات دي لـــه مفهومـــه د فـــراق
قصـد د مينـې څـه چې نـوم بـه يې وانـه خيست
كــه خبـــر وى څـــوك لـــه نومـــه د فـــراق
قاصـــدان هـــم د يـــار هېچـــرې رانغلـــه
چـــې ســـر پورتـــه كـــړي ســـرګومه د فـــراق
قـــام قبيـــل پوښـــتم كـــه طـــب يـــا نجـــوم ګـــورم
نـــه شـــته هـــيڅ چـــاره معلومـــه د فـــراق
قلـــم و چـــاود كاغـــذ مـــخ پـــه ســـياهي تـــوركړ
چـــې نامـــه شـــوه پـــرې مرقومـــه د فـــراق
قيـنج و نـاز دي علـي خـان لـه برمـه پـرې پست
عـــرض خـــو واوره لـــه مظلومـــه د فـــراق
۲۳: ۱۰۶

يادونه: د علي خان په ديوان كې د كلمو تصدير نشته.

بې ټكيو (نامنقوط) صنعت:

دا هغه صنعت دى چې شاعر په خپل كلام كې داسې توري راوړي چې هيڅ ټكي ونه لري؛ لكه:

دا مـــې دم كـــه مـــې همـــدم كـــه د لارام لاړ
هـــم مـــې روح و لاړ لـــه مـــا هـــم مـــې آرام لاړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا امـــرد مـــرور لاړ لـــه ماکـــه در و
کـــه دا حـــورو د محمـــود دارالســـلام لاړ
حمـــد الله لـــولم درود ورســـره لاهـــم
د ســودا درود مـــے هـــم لکـــه اعـــدام لاړ
لاد لاســـه لـــه مـــا دو لکـــه آهـــو کـــه
دلاســـه کـــه دلال کـــه کـــاواک دا دام لاړ
عـــالم ورک کـــړ د دلـــدار ول ول کـــاکلو
دا ګـــوار ګـــوار مهـــم لـــه د اســـلام لاړ
لـــه هـــواده کلـــه رد د ســـلام مـــومم
کـــه مـــے ســل واره دلـــدار لـــره ســـلام لاړ
ســـره اوره کـــه د ســـحر مطـــر د در و
کـــه لـــه لعلـــو د ے لـــه مهـــره ډک کـــلام لاړ
هســـے طمـــع د مـــراد ورکـــه ده لـــه دهـــر
لکـــه داد مهـــر لـــه هـــر اولـــو الارحـــام لاړ
معمـــا مـــے ده اووه ســـوه داســـم
لاهـــم کـــم دی کـــه دوه واره ورلـــه لام لاړ
۲۳ : ۸۳

پورته غزل په خپل وخت کې يو غير منقوط غزل و، اوس هم اکثراً غير منقوط دی خو ځينې کلمې يې چې د (ی) تورى په کې راغلی، د پښتو ژبې د اوسني معيار مطابق ټکي لري لکه د (مې) ضمير چې په دې غزل کې شپږ ځايه راغلی دی او ټکي نه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداراز د (دې) ضمير چې د متکلم مخاطب ضمير لپاره دی (ی) يې ټکي نه لري يا د (هسې) کلمه چې (ی) يې بې ټکيو ليکلې ده او همداراز د (هېواد) له کلمې څخه يې د (ې) توری حذف کړی او (هواد) يې کښلی دی.

اقتباس:

اقتباس په لغت کې له آره د رڼا د وړانګو اخيستل دي او د بديع فن په اصطلاح کې هغه صنعت دی چې شاعر يا ليکوال په خپل نظم يا نثر کې د قران کريم کوم ايت يا د پيغمبر صلی الله عليه و سلم کوم حديث او يا کومه مقوله په بشپړه توګه يا يوه برخه يې را واخلي؛ لکه د علي خان لاندې بيتونه:

اشـرف تـور کالبـد د جسـم انسـاني شـو
تــا ور وباخښـــه خلعـــت د کرمنـــا
اهــل علمــو تــه سـلام د علــي خــان دی
خصوصـــاً بيـــا مـــن يتبـــع الهـــدا
۲۲: ۳۵

***

وابتغــوا اليــه الوسـيله تــه دريـاد کـړه
پاخــه علـي خانــه ورتــه ګـوره وسـيلې
۲۳: ۱۵۲

په لومړۍ بېلګې کې د لومړي بيت دويمې مسرې کې (کرمنا) راغلې چې د اقتباس صنعت دی اشاره يې د (بني اسراءيل) سورې (۷۰) ايت (و لقد کرمنا بنی ادم و حملناهم فی البر و البحر و رزقناهم

(c) ketabton.com: The Digital Library

من الطيبات و فضلناهم على كثير ممن خلقنا تفضيلا﴾ ته ده او د دويم بيت دويمي مسرۍ کې د ﴿من يتبع الهدا﴾ په برخه کې اقتباس دی چې د ﴿طه﴾ سورې ۴۷ ايت کې دغه مسئله ذکر شوې.

﴿فارسل معنا بنى اسراءيل و لا تعذبهم قد جئنک بايه من ربک و السلام على من اتبع الهدى﴾

د دويمې بيلګې لومړۍ مسره کې د ﴿المائده﴾ سورې ۳۵ آيت شريف ته اشاره ده:

﴿يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة و جاهدوا فى سبيله لعلکم تفلحون﴾

پورته دریوارو بیتونو کې ایتونه اقتباس شوي دي.

ذوالقافيتين:

چې په يوه شعر کې دوې قافيې څنګ تر څنګ راشي ذوالقافيتين يې بولي؛ لکه:

دا ټګي به يار تر کومه په ما کړه زه به يې ورم ربو
خوږين ځګر به څو په صبر باران اوښکو ته پاسلم ليو

اننګي که يې ښکاره که زما اوښکې به که وچې
دا په دا چې مدام تبنتي د ګوپان په موسم سم سپو

څه يم زه څه مې قابو دی چې ډاډه شم و هجران ته
په جنګ ځای د بېلتانه کې په ځای نه وي درستم غريو

خو چې مل ورسره نه وکيخسرو ښايسته مخی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه مړانــه ګاټــه نــه شــه د پښــن د جنــګ مهــم کېــو
ســليمان د تخــت د حســن کــه مــدد شــي علــي خــان تــه
بيا به نه مومي که خدای کـا پـه دې ځـای کـې نـيم قـدم د ېـو
۲۳: ۱۳۸

په پورته غزل کې يوه قافيه د (وړم، پاسلم، سم، رستم، مهم او قدم) په کلمو تړل شوې او وريسې بله قافيه د (ړېو، لېو، سېو، غرېو، کېو او د ېو) په کلمو تړل شوې ده.

مصرح تضمين:

د تضمين هغه ډول دی چې تضمين شوې توټې ته ښکاره نغوته په کې شوې وي؛ لکه:

چـــې مـــې زړه د عاشـــقۍ پــه طريقـــت لاړ
هغــــــه دم ځينــــــې آرام او فراغــــــت لاړ
دا هغــه قســـم غــزل دی چـــې صـــاحب وي
لــــه خــــاطره مــــې آرام او جميعــــت لاړ
۲۳: ۷۵

پورته درې لومړۍ مسرې د علي خان دي او څلورمه يې د صاحبزاده محمدي ده چې علي خان پرې تضمين کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معما:

یو نوم یا نېټه او یا مطلب د نثر یا نظم په توټه کې په رمز او ایما سره د قلب، تشبیه، تصحیف، تحلیل، د جمل حساب، تبدیل، ترکیب، اشتقاق، اسقاط او تالیف په صورت راوړلو ته معما یا تعمیه وایي؛ لکه:

۱ـ معمـــا مـــې ده اووه ســـوه د اســـم
لاهـــم کـــم دی کـــه دوه واره ورلـــه لام لاړ
۲۳: ۸۵

په پورته بیت کې اووه سوه ذکر شوي، دوه لامه ۳۰+۳۰ او کم عدد یو دی نو:

۷۰۰+ ۳۰+ ۳۰+ ۱ = ۷۶۱

چې ۷۶۱ د علي خان نوم جوړوي هغه په لاندې ډول:

ع= ۷۰
ل= ۳۰
ي= ۱۰ +
خ= ۶۰۰
ا= ۱
ن= ۵۰

۷۶۱ علي خان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ سـن د هجـر غـر و سـر د کـانړي تـرې کمتـر و
ورځ وه د يارلسـمه د ذوالحجـې پـه تحريـر کـې
۲۳: ۸۷

پورته معما دوه ډوله تحليل لري:

الف:

پورته بيت کې (غر) د ابجد په حساب (۱۲۰۰) کېږي.
(غ= ۱۰۰۰ ، (ر= ۲۰۰) او د کانړي له سر نه مطلب د (کانړي) کلمې لومړی توری (ک) دی نو که دغه (ک) چې د ابجد په حساب (۲۰) دی ترې کم شي (۱۱۸۰) جوړوي چې د نوموړي غزل نېټه څرګندوي.

ب:

که دغه د (ک) توری پرې ورزيات شي نو (۱۲۲۰) جوړوي، ځکه چې (غر = ۱۲۰۰+ (ک) ۲۰ = ۱۲۲۰) کېږي.

www.melitharik.com 0777 400 110

(c) ketabton.com: The Digital Library

افراد:

افراد په لغت کې بېلولو او يوازې کولو ته وايي او د بديع په اصطلاح کې چې ناظم د قافيې په کلمې (ويي) يا کلمو (وييونو) کې د الفبې د څو داسې مفردو تورو نومونه راوړي چې د هغو له يو ځای کولو څخه هغه کلمه يا کلمې جوړې شي چې د ناظم مراد وي، په کوم نظم کې چې د افراد صنعت راغلی وي مفرد القوافي يې بولي؛ لکه:

ښکلي تل پرې غين له ميمه مرکب ښکوي
چې صحفه د چا د زړه که مسطر مينه
۲۳: ۱۳۰

په پورته بيت کې (غين له ميمه) مرکب څخه (غم) مراد دی.

يا:

انس و جن دي که دا نور عرب عجم دي
کاف و نون څخه يې دواړه کړل پيدا
۲۳: ۳۳

په دې بيت کې (کاف و نون) افراد او د (کن) له عربي لفظ څخه مراد دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي صنايع

هغه صنايع دي چې د كلام او وينا حسن او ښكلا په الفاظو پورې نه بلكې په معنا پورې اړه ولري، دا صنايع هم د لفظي صنايعو په شان د نظم لپاره مهم دي چې د علي خان په ديوان كې يې مختلفې بېلګې شته دي.

د معنوي صنايعو لاندې ډولونه د علي خان له ديوان څخه را اخلو:

طباق يا تضاد:

په يوه بيت يا شعر كې دوه سره ضد لفظونه راوړل طباق يا تضاد بلل كېږي:

چې خوري زلفې را يادې كړم د تركو
جمع زړه هغه ساعت شي خور له ما
۲۳: ۳۶

هسې چارې د نادان له لاسه وشي
چې هوښيار به په فكرت په تصوير كړه كه
۲۳: ۱۱۴

ښه يم كه بد يم خداى ته معلوم يم
غليم ته كاڼى و دوست ته موم يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خــوارہ تــه خــوړ يــم كــاږہ تــه كــوږ يــم
ســمو تــه ســم يــم تــريخ تــه زقــوم يــم
۲۳: ۱۲۵

حبيب پند د رقيب واخيست عجب كار دى
ملايكي څه رنګ خوى د خناس واخيست
۲۳: ۴۷

په پورته لومړي بيت كې (خوار، جمع)؛ په دويم بيت كې (نادان، هوښيار)؛ په درېيم بيت كې (ښه، بد؛ غليم، دوست؛ كاڼى، موم) په څلورم بيت كې (خوږ، تريخ؛ كوږ، سم؛ كاږه، سمو) او په پينځم بيت كې (حبيب، رقيب؛ ملايكه، خناس) متضادې كلمې دي.

طباق (تضاد) په درې ډوله دى:

۱. اسمي طباق
۲. فعلي طباق
۳. ايجابي او سلبي طباق

۱. اسمي طباق: چې د دوو نومونو يا ستاينومونو تر منځ تقابل يا بېوالى موجود وي؛ لكه د علي خان له ديوان څخه دا لاندې بېلګې:

د وصال عيش و عشرت به درنه هېر شي
كه خبر شوې د هجران له سخت عذابه
۲۳: ۴۱

وصال خوږ دى په لذت يې نه مړېږم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو هجران دی په کې تريخ تر زهر نابه
۲۳: ۴۱

ځکه اوس په ما پوره نيمګړې د چا نه ده
پاتې مې کارونه کړه نيمګړي بېلتانه
۲۳: ۱۴۹

نور کافر هم په مؤمن دا هسې نه کا
لکه ما دي نا کړدې ورې د خط
۲۳: ۱۰۱

پس زما د ډېرو اوښکو له بارانه
راغلي ستا د مخ په نمر لړې د خط
۲۳: ۱۰۱

په پورته بيتونو کې په ترتيب سره (وصال او هجران، خوږ او تريخ، پوره او نيمګړې، کافر او مؤمن او باران او نمر) اسمي طباق او يو د بل ضد کلمې دي.

همدا راز په دې بيت کې هم اسمي طباق شته:

دا هم درته نه وايم چې دا که يا هغه که
هومره کړه چې لږ و ډېر مې غوږ په سوال لره
۲۳: ۶۷

په دې بيت کې د (لږ او ډېر) کلمو تر منځ اسمي طباق دی.

۲. **فعلي طباق**: هغه طباق دی چې د فعلونو ترمنځ تضاد موجود وي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناست ولاړ سمېدی نه شم پاخم کښېنم
بې آرامه صبح و شام یم له اندوهه
۲۳: ۱۴۷

په پورته بیت کې پاخم، کښېنم) دوه متضاد فعلونه دي چې یو د بل په مقابل کې راغلي دي.

۳. **ایجابي او سلبي طباق**: که دوه فعلونه له یوې مادې څخه د مثبت او منفي یا امر و نهې په صورت راوړل شي، ایجابي او سلبي طباق یې بولي؛ لکه:

مه دروه چې دروې روح مې دروې له بشره
راشه چې مې راشي تللی عقل بیا تر سره
ودرېږه چې ودرېږي باران زما د اوښکو
مه ځه چې مې نه ځي رود د اوښکو له بصره
کښېنوي چې کښېني موج د غم زما په څنګ کې
پاڅوي چې پاڅي رانه ماته سل محشره
نه وینم چې نه وینم په سترګو د یار سترګې
وینم چې یې وینم دا وینا ده مقرره
ما وهي چې نور وهي بلا سترګې و یار ته
کېږي مې چې وبه کاندي ماته قهر وېره
مه کوه چې نه کوي ناپسندې په ما هجر
وکړه چې مې وکړي مهر غور ناز پروره

(c) ketabton.com: The Digital Library

مه يې پرېږده چې نه پرېږدي هغه ما ستا و درته
ويې شره چې ما شړي رقيب له دغه دره
مه وی چې دی نه وی له هجرانه خبر شوی
بيا که وی خو وی دې چې ته وی زما دلبره
واخله چې مې واخلي غم له زړه حجاب له مخه
روی دې پري روی دی د خوبانو سر دفتره
نه ګوري که وګوري رټلي علي خان ته
زړه به يې پرې نرم شي که سخت وي تر حجره
۲۳: ۶۸- ۶۹

مقابله:

دا هم د طباق يو ډول دی چې په کې تقابل يا تضاد د دوو جملو يا دوو نيم بيتيو د الفاظو د معناوو ترمنځ راځي؛ لکه:

چې پرون يې لکه دوست هسې نمانځلم
نن مې مرګ ته د دښمن په تنها راغله
۲۳: ۱۴۳

په پورته بيت کې دويمه نيم بيتي د لومړۍ په مقابل کې راغلې ده.

حسن تعليل:

د يو شي يا يوې طبيعي پېښې لپاره د يوه لطافت له مخې داسې يو دليل يا علت بيانول چې اصلاً يې علت نه وي؛ لکه لاندې بيتونه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱.

ځکه سترګې زما سرې شوې هم نمجنې
ستا له شونډو يې دغه انعکاس واخيست
۲۳: ۴۶

۲.

ستا د مخ سرخي زما زردي چې روز افزون ده
سرې شونډې دې تل خوري زما خوار د ځګر وينه
۲۳: ۱۳۲

۳.

مخ يې اور زلفې يې ځکه پرې تاو تاو شوې
چې وېښته و اور ته نيسې خو تاوېږي
۲۳: ۱۶۶

۴.

چا مې ځکه لاس د ډاډ په سر رانه ښکه
چې د روغو خلقو سوزي په تبجن لاس
۲۳: ۹۴

۵.

له قامت سره يې دم واهه کجوري
ځکه يې ډکه شوه سرو په خندو خار ملا
ددې ملا د ګستاخيو له تعذيره
په اره شوې د شمشاد و صد هزار ملا
توره ورته شوه د يار د تورو زلفو
ځکه ماته ماته کېږي ځې د مار ملا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هومره حسن يې په تن باندې انبار دی
چې باريکه شوه د يار په دغه بار ملا
۲۳: ۳۷- ۳۸

سياقة الاعداد:

که په يوه نظم کې د اعدادو مرتب يا نامرتب ذکر راشي سياقة الاعداد يې بولي؛ لکه:

ستا د جهل رنځ به روغ کا تاريکي به دې فروغ کا
دواړه شمعې د عرفان دي يو قرآن دويم حديث

***

يو قاصد دويم ناصح استوم يار ته
بد نصيب پرې يو غماز کړو يو چغل پېښ
۲۳: ۹۰

تنسيق الصفات:

هغه صنعت دی چې د يوه شي څو صفتونه پر له پسې راوړل شي؛ لکه:

۱- دلربا دله دلبره دلنوازه
دلپذيره دلارامه دلپسنده
نيک نسبه خوش لقبه سيم غبغبه
بوالعجبه شکرلبه شکر خنده

www.mollthaif.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پري رویه سنبل مویه عنبر بویه
ملک خویه ډېره لویه هنر منده
مه پیکره منوره پای تر سره
ناز پروره تر ګل غوره هوشمنده
سرفرازه په نادر حسن ممتازه
لکه باز په ناغه دارو سترګو برنده
موی میانه په تحقیق سرو روانه
خوش زبانه تنګ دهانه سربلنده
ګلرخساره خوش رفتاره وفاداره
د کمال له هره کاره بهرمنده
د پرهېز د مېړنو د سترګو برېښنه
په حلقو کې د کاکلو شېر افګنده
ای صنمه په قد سمه غنچه فمه
عیسی دمه زه له غمه شوم بې خونده

... تریایه

۲۳: ۶۰

۲- ای فتاحه هم غني برالتوابه
هم قدوسه هم باري رب الاربابه
هم سلام یې هم بخښونکی یې وهابه
که مې وساتې له شره د هر بابه
د سرور په روی مې خلاص کړې له عذابه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يـــا الــــه العلمــــين مهربانـــــه

هــم هــادي بــاقي ســتاره هــم رحمانــه

هــم حنــان منــان ديــان ربــه برهانــه

كـه مـې وسـاتې لـه نفسـه لـه شـيطانه

د سـرور پـه روی مـې خـلاص كـړې لـه غذابـه

جګــې جګــې يــا قــادره ذوالجلالــه

هــم مؤمنــه مهــيمنَ بــر كمالــه

ای ملـــکَ لـــم يـــزل و لايزالـــه

كـه مـې وسـاتې بـاري د غـم لـه جالـه

د سـرور پـه روی مـې خـلاص كـړې لـه غذابـه

... ترپايه

۲۳: ۱۷۱

پورته شعر تر پايه د الله تعالی جل جلا له صفات بيانوي يعني د تنسيق الصفات صنعت په کې کارول شوی دی. مونږ يې يوازې په لومړي بند اکتفا کوو.

دغه شعر د مخمس يو ډول دی چې لومړي بند کې پينځه واړه مسرې په خپلو کې همقافيه دي او په نورو بندونو کې ځلور يې په خپلو کې همقافيه او پينځمه مسره يې کټ مټ له لومړي بند څخه اخيستل شوې او بند پرې تکميل شوی دی خو له نورو بندونو سره همقافيه نه ده چې دا د مخمس يو ډول ګڼلی شو.

همدا راز له ترجيع بند سره هم يو څه ورته والی لري توپير يې په دې کې دی چې په ترجيع بند کې د بيت په ذريعې بند تړل کيږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هماغه بيت د هر بند په پای کې تکراري راځي خو په دې ډول مخمس کې بند په يوې مسرې تړل شوی او هماغه مسره د هر بند په پای کې تکرار راغلې ده.

مراعات النظير:

که په يوې وينا کې څو متناسبې کلمې راوړل شي مراعات النظير يې بولي دغه صنعت ته تناسب او تلفيق هم وايي.

لغت نامه دهخدا کې مراعات النظير داسې تعريف شوی دی: ((در بديع، مراعات النظير يا مراعات نظير يا صنعت تناسب آن است که شاعر يا نويسنده در شعر يا نثر خود کلماتی را به کار گيرد که باهم نسبتی و مناسبتی داشته باشند.))

۱۵: ۲۰۵۹۳

د علي خان په ديوان کې د مراعات النظير صنعت ډېر راوړل شوی دی چې مونږ يې دلته يو څو بېلګې را اخلو:

بـــده جـــدايي ده ســـره لنبـــه د تنـــاره ده
زه يـــې اورلړونـــی کـــړم ګونـــه مـــې د سکاره ده

۲۳: ۶۰

مـــا وې زه بـــه پـــرې ښـــکم د غـــم لـــه بابـــه
زړه ســـکاره د مشـــوانۍ شـــه قلـــم وچـــاود

۲۳: ۶۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېـر دي ميخـانې لـره ورځـي د شـونډو جـام لـه
وايــه تــه خاصــه ســاقي د چــا مغــان د چــايي
۲۳: ۱۵۳

د ښايسـت مارغـه يـې د خـط پـه پـرو والـوت
د عاشـــق پـــه زړه يـــو نرمـــه هـــوا راغلـــه
۲۳: ۱۴۳

بيـــا بـــه لـــو د زړونـــو وکـــړې درېـــو هېـږم
چـــې دې اينبـــې پـــه اوږو د زلفـــو لـــور دی
۲۳: ۱۶۰

شـــمعه هســـې ســـتا د مـــخ لـــه تـــاوه ســـوزي
چـــې بـــل کـــړی يـــې د ســـر دپاســـه اور دی
۲۳: ۱۶۰

اور د اننګـو دې ښوک پاخه کـړه ښوک يـې وسوه
ای پـه مـخ آتشـه سـود د چـا نقصـان د چـا يـې
۲۳: ۱۵۳

په لومړي بيت کې (سره لنبه، تناره، اورلړونی او سکاره) په دويم بيت کې (ښکم، مشوانۍ، قلم) دريېم بيت کې (ميخانې، جام، ساقي) څلورم بيت کې (مارغه، پرو، والوت، هوا) پينځم بيت کې (لو، لور)، شپږم بيت کې (شمعه، تاوه، سوزي، بل، اور) او په اووم بيت کې (اور، پاخه، وسوه او آتشه) سره متناسبې کلمې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدبیج:

په یوه بیت یا نیم بیتي کې د مختلفو رنګونو داسې بیان ته وایي چې د کلام حسن او ښکلا پرې زیاته شي؛ لکه:

چې سرې شونډې سبز خط یې را په زړه شي
سر تر پایه سره لنبه شم شنه ډډوزه
۲۳: ۷۳

په دې بیت کې (سرې، سبز، سره، شنه) رنګونه دي چې د تدبیج صنعت یې رامنځته کړی دی.

د نرګسو سترګې زېړې له خوارۍ شوې
غمزده سوسن تک شین که په وهل زړه
۲۳: ۷۸

په پورته بیت کې (زېړې، تک شین) رنګونه دي.

حسن طلب:

د ادبي تعبیر په ښکلا او ظرافت سره د یو شي غوښتنه ده چې د سوال او ګدایۍ هیله او سپکاوي په کې نه وي او له چا څخه چې غوښتنه شوې وي د هغه د خوښۍ سبب وګرځي، دغه صنعت ته براعة الطلب هم وایي؛ لکه دا لاندې بېلګه:

که دې خال په بوسه وران کړم څه نقصان دی
ستا د حسن له لښکره یو سور پرېوت
۸: ۷۵

حسن مطلع:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غزل یا نظم لومړی بیت په داسې زړه راښکونکې ډول افاده کول چې پر مخاطب دومره اغېزمن واقع شي چې د ټول غزل یا نظم اورېدو ته لېوال او چمتو شي حسن مطلع بلل کېږي؛ علي خان له دغه هنر څخه په ډېر ښکلي ډول کار اخیستی دی:

چـې د خیـال پـه لاسـو تـن د دلبـر نسـیم
د هلـک پـه دود پـه لاس کـې قمـر نیسـم
۲۳: ۱۲۸

کلـه زه یـم کلـه یـار کلـه ریبـار سسـت
ځکـه شـو زمـا د مینـې کاروبـار سسـت
۲۳: ۴۷

آه سـپرلی مـې د خـزان پـه ناتـار تېـر شـه
مـا لاګـل بـوی کـړی نـه و بهـار تېـر شـه
۲۳: ۹۵

ای د زړه سـلطانه وایـه تـه سـلطان د چـا یـې
ستـا رنځـوران ډېـر دي وایـه تـه درمـان د چـا یـې
۲۳: ۱۰۳

حسن مقطع:

د غزل، قصیدې یا نظم وروستی بیت په داسې توګه جوړول چې د موضوع د نیمګړتیا احساس ترې ونه شي او په لوستونکي او اورېدونکي ښه اغېزه وکړي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

يـوه ورځ بـه دې غـږ وشـي علـي خانـه
چـې فلانـی هـم لکـه ګـردو غبـار تېـر شـو
۲۳: ۹۶

محبـــت د حقيقـــت لـــه جامـــه غـــواړي
علــي خــان لــه خدايــه نــه غــواړي د جــم جـام
۲۳: ۱۲۶

زړه يـــې درســـت لکـــه شـــانه پـــاره پـــاره دی
مـوی پـه مـوی يـې صـفت ځکـه علـي خـان کـه
۲۳: ۱۱۰

څـو کـړې پګـړۍ دې پـرې ايسـتې آسـمانه
ځکـه نـه ږدي علـي خـان پـه سـر دسـتار کـج
۲۳: ۵۶

سیند خوني ځلور ځيګونه بيا هر يو سره جوړ نه دي
څه به جوړ علي خان ناست وي په دغه ورانه جاله کې
۲۳: ۸۹

لف و نشر:

که شاعر په يوه مسره يا يوه بيت کې ځيني مطالب د اجمال په صورت راوړي او په بله مسره يا بيت کې يې تفصيل وکړي، لف و نشر يې بولي.

لف و نشر په دوه ډوله دی:

۱. مرتب لف و نشر
۲. نا مرتب لف و نشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱. مرتب لف و نشر: که په لف و نشر کې ترتیب مراعات شوي وي مرتب لف ونشر يې بولي؛ لکه:

حبيب پند د رقيب واخيست عجب کار دی
ملايکې ځنګه خوی د خناس واخيست
۲۳: ۴۷

۲. نامرتب لف و نشر: که په لف و نشر کې ترتیب نه وي مراعات شوی نامرتب لف و نشر يې بولي؛ لکه:

سياه چشمه چې په کج نظر نګاه که
عقل کج که د عاشق بخت يې سياه که
۲۳: ۱۰۸

په لومړۍ بيلګې کې د (حبيب) په مناسبت (ملايکه) او د رقيب په مناسبت (خناس) راوړل شوي، څرنګه چې ترتيب پکې مراعات شوی نو مرتب لف و نشر دی او په دويمه بيلګه کې د (سياه چشمه) په مناسبت (سياه بخت) او د (کج نظر) په مناسبت (عقل کج) راوړل شوي دي، دا چې ترتيب يې نه دی مراعات کړی نو نامرتب لف و نشر يې بولي.

جمع:

هغه صنعت دی چې څو شيان تر يوه حکم لاندې راشي؛ لکه:

اوښکې تيل صبر پنبه لرم اور مينه
بارې خدای مې چراغ نه کړ د اقبال بل
۲۳: ۱۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

قیامت حشر زنکدن عذاب د قبر
کنایات دي له مفهومه د فراق
۲۳: ۱۰۶

اوبه خاوري هم هوا به کړي را لاندې
که د پول په شاني جوړه په ځان لار کړي
۲۳: ۷۷

په لومړۍ بېلګې کې (اوبښکې تېل، صبر پنبه، اورمينه) د بل اقبال لپاره تر يوه حکم لاندې راغلي دي، په دويمه بېلګه کې (قيامت، حشر، زنکدن، عذاب د قبر) د فراق تر حکم لاندې او په درېيمه بېلګه کې (اوبه، خاورې، هوا) د تسخيرولو تر حکم لاندې راغلي دي نو ځکه يې جمع بولو.

مبالغه:

دا هغه معنوي صنعت دی چې شاعر د يو چا يا يو شي صفت يا غيبت تر خپل ټاکلي حد او اندازې زيات وښيي، مبالغه په درې ډوله ده:

۱. تبليغ
۲. اغراق
۳. غلو

۱. تبليغ: دا هغه صنعت دی چې د مدعا واقع کېدل د عقل او عادت له مخې ممکن وي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مه درومه چې درومې روح مې درومي له بشره
راشه چې مې راشي تللې عقل بيا تر سره
۲۳: ۶۸

۲. اغراق: دا هغه معنوي صنعت دی چې مدعا د عقل له مخې امکان ولري خو عادتاً ناممکنه وي؛ لکه:

غم يې هسې ناتوان کړم په ويښته له ځايه لوېږم
زړه مې يو وړه دانه د غوښت يا د ګدن شوه
۲۳: ۱۴۷

۳. غلو: هغه معنوي صنعت دی چې مدعا عقلاً او عادتاً امکان ونه لري؛ لکه:

نمر يې دف آسمان يې ډم زمانه وينځه
د هر چا چې معشوقه په رضا راغله
۲۳: ۱۴۳

التفات:

التفات په لغت کې د سترګو په ګوټ کتلو ته وايي او د ادب په اصطلاح کې هغه صنعت دی چې عبارت په يو رنګ روان وي او بيا له خپل سياق نه واړول شي. په پښتو ادب کې يې د لاندې ډولونو مثالونه موندل شوي دي:

۱. له غايب نه متکلم ته: دا معنا چې کلام د غايب په صيغه روان وي او ورپسې متصل د متکلم په صيغه واوړي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان غوندي به تل تروټه تاوان وي
سوداګر چې د ديدن وي لکه زه
۲۳: ۷۱

لومړنۍ مسره د غايب په اسلوب روانه ده او ورپسې هم هماغه بيان دی خو د متکلم په صيغه اړول شوې ده.

۲. له متکلم نه غايب ته: يعني چې کلام د متکلم په صيغه روان وي او بيا د غايب صيغې ته يې واړوي؛ لکه:

که هر څو له صبره آه و فرياد نه کړم
نه دی حال د علي خان غوندې غمجن پټ
۲۳: ۵۲

چې (زما غوندې غمجن) متکلم صيغې پر ځای د تفنن لپاره (علي خان غوندې غمجن) د غايب صيغه راوړې ده.

۳. له مخاطب نه غايب ته: دا معنا چې کلام د مخاطب په صيغه روان وي او بيا يې د غايب په صيغه راوړي؛ لکه:

يوه ورځ به دې غرېو شي علي خانه
چې فلانی هم لکه ګرد و غبار تېر شه
۲۳: ۹۶

په پورته بيت کې شاعر د (علي خانه ته به هم لکه ګردو غبار تېر شې) مخاطب صيغې پر ځای د غايب صيغه راوړې ده.
د يادونې وړ ده چې التفات درې نور ډولونه هم لري چې بېلګې يې د علي خان په ديوان کې زما تر سترګو نه شوې، هغه ډولونه په لاندې توګه دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴. له مخاطب نه مخاطب ته
۵. له مخاطب نه متکلم ته
۶. له متکلم نه مخاطب ته

عارفانه تجاهل:

هغه صنعت دی چې په کلام کې د لطافت او نزاکت پیدا کولو لپاره شاعر په يوې ښکاره خبرې ځان ناګاره او بې خبره واچوي.

عارفانه تجاهل په څلور ډوله دی:

۱. مدحه يا ستاينه
۲. حيرت يا تحير
۳. تحقير (سپکاوی)
۴. غندنه (هجوه)

دلته يوازې د دوو لومړنيو ډولونو بېلګې را اخلو:

مدحه يا ستاينه:

مستـه سـر لـه خيالـه کـوږ وړي لکـه سـرو
کـه باريـک ورمېږ يـې شـو پـه درانـه بـار کـج
۲۳: ۵۶

اننګـي دي کـه سـپوږمی ده کـه سـور ګـل دی د لالا دا
يـا د زړونـو آيينـه ده يـا خـو نمـر دی پـه ربښـتيا دا
۲۳: ۳۸

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

حيرت يا تحير:

دا يــې زلفــې پــه مــخ لګــي زه حيــران يــم
کـه زنګـي دی چـې پـه لاس يـې نبـراس واخيست
۲۳: ۴۷

دا پــه تــوره شــپه کــې لمــر دی حيرانېــږم
کـه جبين د يـار جلوه کـه پـه مشـکينه کلالـه کـې
۲۳: ۸۹

محتمل الضدين:

که يوه معنا په داسې الفاظو کې راوړل شي چې د هغې معنا ضد او مخالفه معنا هم ترې اخيستل کېږي محتمل الضدين يې بولي؛ لکه:

خــو چــې وليــد شــي د مينــې پــه ورشــو کــې
رقيبــان کــه علــي خــان لکــه شــغال غــل
۲۳: ۱۱۹

سوال او ځواب:

په دې صنعت کې په يوه نيم بيتي يا بيت کې سوال او په بل کې ځواب راوړي، چې دغه صنعت ته سوال او ځواب يا مراجعه وايي؛ لکه:

مـا وې ورکـه شـه سسـتي راسـتي پـه کـار ده
کـم رســېږي و مطلــب تــه طلبګــار سســت
دوی وې نـه سســتي کمــال دی کـه پــوهېږي
همېشــه بــه وي کارونــه د هوښــيار سســت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماوي سر په نقصانونو کې سستي ده
ځکه غل وهي دوکان د پيره دار سست
دوی وي رزق هم په تېره لمبه خمسوز شي
مزه ډېره که چې پوخ شي په انګار سست
ماوي ډېر ارمان به که په وخت د درمن
چې د کار په موسم خوزي زميندار سست
دوی وي چست رسي مطلب ته هغه خلق
چې کارونه په هنر که په مدار سست
ماوي ښه د مصلحت په وخت سستي ده
ولې مه بويه سړی په وخت د کار سست
که سستي په ډېرو چارو کې هنر دی
خو يار مه شه په غورونو کې د يار سست
لافي شافي صادقان عاشقان نه کا
علي خان د کردار ټينګ کوي ګفتار سست
۲۳: ۴۸

مدعا مثل:

چې شاعر په يو نيم بيتي کې يو مطلب راوړي او په بل نيم بيتي کې د هغه د اثبات لپاره يو مثال وړاندې کړي؛ لکه:

رذاله که دولتمند شي څه لوی نه شو
ګنه خس و بر بوکې يورو په پورته
۲۳: ۴۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما وې سر په نقصانونو کې سستي ده
ځکه غل وهي دکان د پيره دار سست
۲۳: ۴۸

ښه خوي بد کړ ديار بدو همنشينو
سپين تار تور شي چې يې غړي په خيرن لاس
۲۳: ۹۴

ستا له زلفو شونډې زياتي خونخورې دي
له هندکي نه ظلم زيات کړي قزلباش
۲۳: ۹۹

چې څوک طمعه د وفا که له مجازه
ګويا غواړي د منې لذت له پيازه
۲۳: ۷۲

تلميح:

په لغت کې يوه شي ته کتل او اشاره کول دي او د بديع په اصطلاح کې هغه صنعت ته وايي چې شاعر په خپل نظم يا شعر کې يوې تاريخي پېښې يا قصې ته اشاره وکړي؛ لکه:

لومړی بېلګه:

سيند د غم که مې سم قده کم که ښايي
په همسا د موسی سيند د قلزم وچاود
۲۳: ۶۵

په دې بيت کې د موسی عليه السلام مشهورې قصې ته اشاره ده، کله چې موسی عليه السلام له بني اسراييلو سره له رود نيل نه تېرېده نو سيند ته يې په امسا اشاره وکړه، سيند دوه ټوټې شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لاره په کې جوړه شوه دوی تېر شول، کله چې فرعونیان ورننوتل نو ډوب شول، دا د موسی علیه السلام معجزه ده.

دویمه بېلګه:

که واړه معشوقي له عاشقانو بې پروا وای
نه به مړه له هجره په فرهاد پسې شېرینه
۲۳: ۱۳۱

په دې بیت کې د فرهاد او شېرینې د مینې داستان بیانوي او اشاره ورته کوي.

درېیمه بېلګه:

مجنون شاه د عاشقانو د مجاز و
چې یو دم نه و بې سوزه او بې ګدازه
۲۳: ۷۰

په پورته بیت کې د لیلا او مجنون د مینې مشهورې قصې ته اشاره ده. سربېره پردې د علي خان په دیوان کې ډېر تلمیحات راغلي دي چې لاندې یې یو څو نورې بېلګې هم را اخلو:

بې دنیا حاتم طايي د زماني و
ځان یې پاک ساته د زرو له دنسه
۲۳: ۹۳

په پورته بیت کې د حاتم طايي کیسې ته اشاره ده.

که پرې ولوسته افسون خو دم په دم شو
له درخو چا اراوه ادم په دم شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ګلنازې ورته ځان ستايه په وصف
ادم خان ته به د لاسه ذم به ذم شو
۲۳ : ۹۶

په پورته بيتونو کې د ادم خان او درخانۍ فولکوريکې کيسې ته نغوته شوې ده.

مجنون شاه د عاشقانو د مجازو
چې يو دم نه و بې سوزه او بې ګدازه
که معشوق د چا مملوک وي هم په دوک وي
زليخا يوسف محمود کړه له ايازه
ادم خان چې د درخو زلفو پای بند کړ
په غرض يې نه طوطا و نه ګلنازه
ميرمايي د درخانۍ ازار زړګی کړ
لا بلا يې شوه په درست هازي خيل سازه
هير رانجا کله په مينه خوا سړه کړه
د فرهاد شيرينۍ شوه بودۍ غمازه
د سيسو هجر پينو له خاورو خوار کړو
د بهرام د بيلتانه قصه درازه
د صاحب د زړګي خونه دې تالا کړه
پوره نه شوې د مکۍ د واده سازه
قلندر سوات ته شړې له ارته هنده
ځومره ډير شوې د ميرا د حسن نازه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه مـرزا کـه صـاحبان کـه موسـی خـان وو
مینــې نــه کــړه د یــوه بشــره بنــېرازه
قطبــي نــازو پــه مینــه کــې چانــدي وو
بلــو یــې پــرې یســته د مینــې لــه شــنازه
مشــتري مهــرۍ ربنــتیني عاشــقان وو
تــا تــرې څــه غوښــته بهــرام خــره بینمــازه
چــې عزیــز و د رشــتیه مینــې تتلــی
پــټ تــرې ولــې شــوي شــاهده دغابــازه
کــه شــاهۍ لکــه غنچــه دهــان بســته وه
عشـق یـې خولـه کـړه پـه فریـاد لکـه ګـل وازه
وامــق څــه لا کــه عاشــق جــلال کــه نــل وو
بهــره یــاب نــه شــو د وصــل لــه رکــازه
د ملــوک پــه زړه بــدرۍ مســخرې وکــړې
د مرغــۍ پــه دود تــرې لاړه خــوش پــروازه

۲۳: ۷۰

پورته بیتونه د علي خان د یو غزل دي چې د تلمیح صنعت پکې په ډېره پیمانه کارول شوی دی. په دې بیتونو کې په ترتیب سره د لیلا مجنون، یوسف زلیخا ، محمود او ایاز، ادم خان او درخانۍ، طوطا او ګلنازه، هیر او رانجا ، فرهاد او شیرینۍ، سیسو او پینو، شهزاده بهرام او ګل اندامه، صاحب او مکۍ، قلندر او میرا ، مرزا ، صاحبان، موسی خان، قطبي، نازو، بلو او مینه، مشتري او مهري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

عزيز او شاهد، شاهي (کېدی شي د دلی او شهۍ کيسې ته اشاره وي)، وامق او عذرا، جلال، نل او دمن، بدرۍ او ملوک فولکلوريکو کيسو ته اشاره شوې ده.

ارسال المثل:

چې شاعر په خپل شعر کې متل راوړي، دغه صنعت ته ارسال المثل وايي. همداراز په اريانا دايرة المعارف کې ارسال المثل داسې راپېژني:

((د بديع په علم کې هغه صنعت ته ويل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې يو مشهور متل په ځانګړې طريقه ځای کړې وي.)) ۱: ۳۰۷

د علي خان په ديوان کې د ارسال المثل ډېرې بېلګې شته دي، دلته يې يو څو را اخلو؛ لکه:

دا متل دی له برده نه څه پرده څه يې پروا
۲۳: ۳۵

سوي زړونه په احتياط ساته دلبره
متل ياد لره د سوي لوغړن لاس
۲۳: ۹۴

کچه تريخ وي خو چې پوخ شي هله خوږ شي
دا متل مثال که غواړې ختکی دی
۲۳: ۱۶۳

ور د بل په کوته وهل خپل ور نړول دي
وېره له چا مه کړه خو خپل ځان سنبال لره
۲۳: ۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلوريځې

څلوريځه (رباعي) هغه دوه بيتونه دي چې لومړۍ، دويمه او څلورمه مسره يې مقفی او څلور واړه مسرې يې په وزن سره برابرې وي يا دا چې څلور واړه مسرې يې مقفی او يو وزن ولري، په بله وينا رباعي دوه بيتونه دي چې لومړی بيت يې مصرع او دويم بيت يې غير مصرع وي او يا دا چې دواړه بيتونه يې مصرع وي.

۱۰: ۰

د پښتو ادب په تاريخ کې تقريباً د هر پاخه شاعر د ديوان په پای کې څلوريځې راوړل شوې دي او دا حقيقت ترې څرګندېږي چې له مجازه يې د حقيقت لوري ته مخه کړې ده.

((...تقريباً هر شاعر د خپل ديوان وروستۍ برخه ورته وقف کړې ده چې دا پخپله د يوه شاعر د پاخه عمر د تجاربو پايله ګڼلای شو.))

۱۰: ۰

لکه څنګه چې څلوريځې د پخې تجربې او پوخ عمر زېږنده دي او د علي خان په ديوان کې د ګوتو په شمېر څلوريځې موندلی شو هغه هم د موضوع په لحاظ له نورو سره توپير لري څکه خو ويلی شو چې علي خان ډېر پوخ عمر نه درلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علي خان په رباعیاتو کې که څه هم ډېرې لړې او د ګوتو په شمېر څلوریځې دي اکثراً مجازي مینه راغلې ده؛ لکه :

مینـــې د ترکـــو هســـې نتلـــی یمــه
څــه شـــي کــه ګـــرځم زه یـــې وژلـــی یمــه
چـې نـه یـې یـار کـړم نـه یـې اغیـار کـړم
پــه شــان د مــار یــې پــه مـنځ وهلــی یمــه
۲۳: ۱۷۷

وروسته بیا له مجازه وځي او د ژوند بل اړخ چې حقیقت او رښتیا دي ورته مخه کوي:

نـــا اشـــنا ښـــه دی اشـــنا تګـــل کـــوي
یـــاران مـــاران شـــو اکثـــر چیچـــل کـــوي
ازمـــوده یـــار کـــړه لـــه غیـــرو ډار کـــړه
واړه غولـــول کـــوي کـــار چلـــول کـــوي
۲۳:۱۷۸

دا چې د علي خان څلوریځې محدودې دي نو دلته یې پاتې برخه را اخلو:

کـــه شـــب و روز یـــې پـــه درکـــې رغـــړم
یـــا د زړه نـــواړي و یـــار تـــه ســـپړم
نـــه راتـــه ګـــوري نـــه څـــه پـــروا لـــري
بیهـــــوده پـــــړي د شـــــګو غـــــړم
۲۳: ۱۷۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــــه مـــې زهـــره لـــه غمــه چـــاوده
خـــو ککـــرۍ مـــې تـــرې لا بچـــاوده
پـرې بـه يـې نـه ږدم کـه د يـارۍ پـت دی
دنيـــا مـــې واړه پـــه يـــارۍ داو ده
۲۳: ۱۷۷

ای چـــې تـــر لمـــره روښـــان جبـــين لـــرې
اننګـــې دواړه تـــر ســـپوږمۍ ســـپين لـــرې
غـــم دې د نـــورو دوســـتانو لـــرې کـــړ
مـــا بـــه تـــر کومـــه پـــورې غمګـــين لـــرې
۲۳: ۱۷۷

د غـــم کرکنـــډی راپســـې رغـــړې
بـــل تماشـــا شـــوم د روغ وګـــړې
ســـيلاب د هجـــر هســـې لاهـــو کـــړم
کـــه بـــوټی نيســـم لـــه وېخـــه لـــوړې
۲۳: ۱۷۸

بـــار دارې ونـــې مهجـــور تـــه شـــنډې شـــوې
دروغ دروغ وو پســـې کرکنـــډې شـــوې
علـــي خـــان خنګـــه لـــه غـــم پـــه خنـــګ شـــي
چـې د خـوار سـپينې هجـران تـه لنډې شـوې
۲۳: ۱۷۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

قافيه

قافيه د عربو په لغت کې وروسته، شا، څټ او وروستۍ تلونکي ته وايي، او په اصطلاح کې هغه پوهنه ده چې د بيتونو د دورونو د پای د کلمو له همغږيو څخه بحث کوي.

يا په بله وينا د مصرع بيت د هرې مسرې او د غير مصرع هر بيت د پای کلمه چې شعر ورباندې ختمېږي او اعاده يې په وروستيو بيتونو کې لازمه وي قافيه بلل کېږي.

۹: ۰

علي خان د کلاسيکې دورې په شاعرانو کې تر خوشحال خان وروسته اکثراً درنه قافيه استعمال کړې ده.

مخکې له دې چې د علي خان په شعرونو کې د قافيې کلمې وڅېړو، لومړی د قافيې کلمې پېژنو:

د قافيې کلمې:

هغه کلمې چې د دورونو په پای کې لازمه هم آهنګي ولري د قافيې کلمې يې بولي. همداراز د قافيې فن نومي اثر کې د قافيې کلمې داسې تعريفوي: ((د دورونو په پای کې هغه کلمې چې لازمه هماهنګي پکې مراعات شوې وي د قافيې کلمې بلل کېږي.)) ۲۶: ۸

؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســتا د مــخ ګلونــه نــوي دي کــه نــه دي
بلــبلان يــې ســينه ســوي دي کــه نــه دي

پــه بهانــه بهانــه مــې وينــې د زړه روي
دواړه ســره کســې دې روي دي کــه نــه دي

چــوي زړه پــه کــروړه د تــورو زلفــو
کــړې روځــې يــې برچــوي دي کــه نــه دي

اننګــې يــې پــه بوســه ســره زخمــې شــوه
د اومــو پيــو پېــروي دي کــه نــه دي

کــه ورمېــږ يــې د اصــلي چنــدنو ښــاخ دی
ښــاماران يــې تــور پيــيوي دي کــه نــه دي

عاشــقان کلــه ســرونه لــه يــار ژغــوري
واړو ايښــې پــه ورغــوي دي کــه نــه دي

ســرو مــال د محبــت پــه جــوارۍ کــې
مــا پــه تــا پســې بــايللي دي کــه نــه دي

چــې دې ســترګې د يــار ســرې شــوې علــي خانــه
ســتا پــه خــون ګــواهي لــوي دي کــه نــه دي

۲۳: ۱۶۰

د پورته غزل په بيتونو کې (نوي، سوي، روي، برچوي، پېروي، پييوي، ورغوي، بايللي او لوي) د قافيې کلمې دي او (دي که نه دي) يې رديف دی.

اوس د علي خان په ځينو نورو شعرونو کې د قافيې کلمې تاکو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ بېلګه:

د اشـــــنا د ببلتانـــــه لـــــه ډزه ډوزه
هسـې وسـوم لکـه وسـېزي څـوک دروزه
چې سرې شونډې سبز خط يې را په زړه کړم
سـر تـر پايـه سـره لنبـه شـم شـنه ډډوزه
۲۳: ۷۳

د پورته غزل د قافيې کلمې (ډزه ډوزه، دروزه، ډډوزه) او همداراز ددې غزل د نورو بيتونو د دورونو په پای کې د قافيې کلمې په ترتيب سره (کوزه، وربوزه، وروزه، رموزه، چوزه او اوزه) دي چې هماهنګه برخه يې (وزه) ده او تر پايه يې دغه برخه همدومره ساتلې ده.

دويمه بېلګه:

دا ټکـي بـه يـار تـر کومـه پـه ماکـه زه بـه يـې ورم ربـو
خورين څکـر بـه څـو پـه صـبر بـاران اوښکـو تـه پاسلم لېـو
اننګـي کـه يـې ښـکاره کـه زمـا اوښـکې بـه کـه وچـې
دا پـه دا چـې مـدام تبنـتي د ګـوپـان پـه موسـم سـم سـېو
څـه يـم زه څـه مـې قـابو دی چـې ډاډه شـم و هجـران تـه
په جنګ ځـای د ببلتانـه کـې پـه ځـای نـه وي درستم غريـو
خـو چـې مـل ورسـره نـه وکيخسـرو ښايسـته مخـی
پـه مړانـه ګـاټـه نـه شـه د پښـن د جنـګ مهـم کېـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلېمان د تخت د حسن که مدد شي علي خان ته
بيا به نه مومي که خدای کا په دې ځای کې نيم قدم د ېو
۲۳: ۳۸-۳۹

پورته غزل ذوالقافيتين بلل کېږي ځکه چې د دورونو په پای کې يې دوې دوې قافيې راغلې دي چې ددې غزل د دورونو په پای کې د قافيې کلمې په ترتيب سره (رېو، لېو، سبو، غرېو، کېو او دېو) دي چې (ېو) يې همآهنګه برخه ده، همداراز (ورم، پاسلم، سم، رستم، مهم او قدم) يې هم د قافيې کلمې دي چې يوازې (م) يې همآهنګه برخه ده.

دريېمه بېلګه:

نن مې وليد د روغ والو مال خوړونی
مال لا څه چې د ژوندي سري زړه وړونی
زه يې پټې جفا هسې لوغړن کړم
لکه پت سوزي د سري اور لړونی
۲۳: ۱۵۳

د پورته غزل د قافيې کلمې (خوړونی، زړه وړونی، اورلړونی) او د نورو بيتونو د دورونو په پای کې په ترتيب سره (مچ شړونی، سرتړونی، پړونی، کارکړونی) دي چې همآهنګه برخه يې (ړونی) ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثلورمه بېلګه:

که شب و روز یې به در کې رغړم
یا د زړه نواړي و یار ته سپړم
نه راته ګوري نه څه پروا لري
بېهوده پړی د شګو غړم
۲۳: ۱۷۷

د پورته ثلوریځې د قافیې کلمې (رغړم، سپړم او غړم) دي چې (ړم) همآهنګه برخه ده.

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان او نوري ژبې

د علي خان د ديوان تر ژورې او دقيقې لوستنې وروسته دا ځرګندېږي چې دی يو لوی عالم او شاعر و، سربېره پر پښتو په دري ژبې هم پوره پوهېده، دا چې په شعرونو کې يې ډېرې عربي کلمې راغلي حتی پرې يې قافيه تړلې نو په دې کې شک نه شته چې عربي ژبه يې هم زده وه. د بېلګې په توګه يې لاندې غزل ته پاملرنه کوو.

عالمـــان شـــعر پـــه څـــه ګڼـــي ممنـــوع
پـــه قـــران کـــې ډېـــر لفظونـــه دي مســـجوع
عـــين حســـن د ثقـــاتو هـــم پـــه دا کـــې
ډېـــر ابيـــات لـــه آنحضـــرته دي مســـموع
عقايـــد فقـــه ســـلوک راوړه پـــه نظـــم
بلاغـــت رښـــتيا قصـــص ښـــه دي مقطـــوع
عجيبـــه مجـــاز صـــفت نظـــر قـــدرت تـــه
لـــه عفـــت ســـره حســـن وي هـــم مشـــروع
عبـــث پـــوچ دروغ ويـــل وي کـــه کنځـــل وي
بـــې لـــه نظمـــه هـــم قبـــيح وي پـــه وقـــوع
عنوانـــات دي دا ابيـــات معنـــون حکـــم
ښـــه بـــد ګـــوره د محمـــول او د موضـــوع
عمـــده حکـــم د روا نـــاروا کـــوت شـــي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــرې راځـــي معاينـــه نقـــض منـــوع
عـام لـه نظمـه کـه يـې کانـدي څـوک پـه نثـر
ويـــل مـــه بويـــه هرګـــز غيـــر مشـــروع
عقـــل نقـــل طبعـــه درې واړه مـــې ملـــه دي
اعتـراض شـو پـرې مـدفوع بلکـې مرفـوع
عـذاب نـه دی نـه ثـواب شـعر خـو ثـوب دی
ګـاه يـې اغونـدي انسـان ګـاه يـې سـبوع
عـــادلان حکـــم هالـــه کانـــدي د بـــدو
چـې سـند يـې هـم اصـول وي هـم فـروع
عاريـــت د معنـــی مـــتن ځکـــه نـــه کـــړم
چـې غالـب نـه دی پـه مـا د فکـر جـوع
عـار خـو نـه دی اتفـاق کـه چېرتـه پـېښ شـي
مـه کـړه خـدای چـې پـه جسـته وي د رجـوع
عشـق پخـوا و اوس چتـې شـو چـې هجـران شـو
ګـران اسـان لیـد شـي پـه وخـت کـې د شـروع
علـي خـان کـه خـم ابرويـو پـه مـلا خـم کـړو
مناســـب دي لـــه محـــراب ســـره رکـــوع
۲۳: ۱۰۳-۱۰۴

په پورته غزل کې سربېره پر مروجه لغتونو لکه عالمان، شعر، لفظ او داسې نور، د قافيې ټولې کلمې په عربي دي؛ لکه: (ممنوع، مسجوع، مسموع، مقطوع، مشروع، وقوع، موضوع، منوع،

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرفوع، سبوع، فروع، جوع، رجوع، شروع او رکوع)، سربېره پردې دده په شعرونو کې نور عربي لغتونه هم راغلي دي خو موږ په همدې یوې بېلګې بسنه کوو.

علي خان په دري ژبې کې هم شاعرانه مهارت ښودلی دی، چې هغه دده په دوو غزلونو کې ښکاري، ده صرف همدا دوه غزلې په دري ژبې ویلي او د شعر جادو یې را څرګنده کړې ده، هغه غزلې په لاندې ډول دي:

سماع وعظ واعظ گر به گوشم درنمی ارزد
نوای نغمهٔ بربط به گوشم گر نمی ارزد
نزاکت خوش ندارد شعر برگفتار افغانی
بهای نکتهٔ فارس برین دفتر نمی ارزد
بزلفش گفتم ای مهرو که جان بستان بده یک مو
بگفتا جان بې ابرو بموی سر نمی ارزد
گرو کن چشم بې خوابم بده جرعه می نابم
بگفتا قطرهٔ ز ابم خم کوثر نمی ارزد
بدو گفتم که جان من منم بلبل درت گلشن
بگفتا خاک کوی من به سیم و زر نمی ارزد
نگه کن از غمت میرم سر کوی تو بپذیرم
که در جنت شود قبرم بگفتا در نمی ارزد
بگفتا مردم از چشمت نظر برمن کن از رحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

بگفتا اینچنین نعمت برین احقر نمی ارزد
ببین سوزنده آه من که آتش زد به کاه من
بگفت آن شه نگاه من به بد اختر نمی ارزد
علی خان مرد از هجرت بجان کندن شد از حسرت
تو دستم گیر ای حضرت در دیگر نمی ارزد
۲۳: ۶۲

پورته غزل چې د سوال ځواب صنعت په کې کارول شوی د عاشق او معشوق خبرې منعکسوي، په اووم بیت کې زما په نظر لږ څه تېروتنه راغلې ده غالباً په لیکنه کې تېروتنه شوې او اصلي نسخه به سمه وي (بگفتا مردم از چشمت نظر برمن کن از رحمت) دا د علي خان غوښتنه د هغه له معشوقې څخه ده نه د معشوقې له هغه څخه، نو ځکه کېدی شي چې مسره داسې وي:

(بگفتم مردم از چشمت نظر برمن کن از رحمت).

بل غزل يې دا ډول دی:

زبس باریدن اشکم معصفر شد عذار من
زهی یاران که نه نشاند هنوز از دل غبار من
درون سینه ام بحر فراقش موج زد امروز
بپرس احوال دل ای جان ز چشم اشکبار من
به آه سرد اشک تر هوا کردم زمستانی
کنون هرگز نمی آید برون از در نگار من
سری چون گوی درمیدان عشق انداختم زین ره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه بـر چوگـان زلـف آیـا ربایـد شهسـوار مـن
علـو شـان آن دلبـر جـلال و جـاه را بنگـر
مـزد گـر عـار دارد از وجـود خاکسـار مـن
ز زلـف بیقـرار او چـو ارام و سـکون خواهـد
چسـان دیـوانگی دارد دل بـس هوشـیار مـن
گـل رعنـا بدسـت دیگـران بودسـت مـن محـروم
عجـب در موسـم گلهـا خـزان زد نوبهـار مـن
بجـز فضـلت نخـواهم بـرد ایـن بـار امانـت را
بدسـت کـور کـافر چـون شـتر دادی مهـار مـن
ملامـت گرچـه هسـتم زانکـه مختـار خـودم کـردی
مگـر داری خبـر یـا رب ز ضـعف اختیـار مـن
اگـر چـه انتظـار وصـل سـخت از قتـل مـی باشـد
مگـر در مـذهب خوبـان ثـواب اسـت انتظـار مـن
دل و جـان مـن بیـدل فـدای ایـن عنایـت بـاد
کـه امـروز از کـرم گفتـه علـی خـان اسـت یـار مـن
۲۳: ۱۳۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان او مينه

د علي خان شاعري ډېره خوندوره او دردوونکې هم ده، دده غزل اغېزناک دی، لامل يې د هغه رښتينې مينه ده، هغه مجازي مينه چې دی يې ورو ورو د حقيقي مينې پوړونو ته رسولی دی. د مينې دغه مجازي او حقيقي پړاوونو دده شعر ته عجيبه ښکلی رنګ بخښلی او په پښتو شاعرۍ کې يې نه ختمېدونکی شهرت ورکړی دی او زما په اند خو علي خان د شعر سلطان دی ځکه چې په اشعارو کې يې د وخت مروجه علوم ښه ځلولي او همداراز يې له ادبي فنونو څخه دومره په مهارت کار اخيستی چې لوستونکی يې په لوستلو ارومرو له خولې د آفرين يوه کلمه راباسي.

محمد نواز طاير په دې اند دی چې د علي خان په کلام کې درې مينې يادې شوې دي؛ دی وايي: ((...د هغه مجازي محبوب، پير طريقت او معشوق حقيقي ته مخاطبه د هغه پيش نظر پاتې شوی و ځکه چې د مخاطبې درېواړه اندازه د هغه په کلام کې موجود دي))

۲۱ : ۴۰۰

د علي خان مينه ناکامه وه ځکه خو يې په غزلونو کې درد، ارمان، سوز و ګداز، غم او مايوسي ډېر تر سترګو کېږي:

۱ـ د عشـــق بـــاز مـــې پـــه خـــاطر کـــړه پنجـــه ښـــه
شـــــوکوي زمـــــا د زړه د جګـــــر غوښـــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غـم بـاز يـې تـل پـه زور لکـه تـار وخـوري
ګونـدې کلـه بـه چـا ورکـړو زړه پـه خوښـه
کـه لـه دسـته د هجـران شـوم اوچ هـډوکی
لابـه نبـه شـم د دلبـر ګـذار تـه نښـه
زلفـې مـار سـترګې نـرګس وروځـې ښـکارې دي
فرقـه ځکـه د خوبـانو شـوه سرکښـه
ګـوره کـوم قسـم ګنـاه مـې مسـلم شـوه
چـې لا نـه وځـم د هجـر لـه دوزخـه
د هغـو کوتـاه انديشـو زمانـه شـوه
چـې وځـي لکـه کوتـاه غشـي لـه کښـه
کمينـي کـه کمينـه غلـيم تـه ښـه وي
مـړه بـه خـلاص وو علـي خانـه لـه ګورګښـه
۹۱ :۲۳

۲- عشـق بـه خـو سـاتم پـه زړه کـې هـيڅ پـرې نـه پـوهېږم زه
ځنګـه پټ کـړم غـر پـه خوړه کـې هـيڅ پـرې نـه پـوهېږم زه
کـه هـر خـو مينـه پېغـور ده عاشـقي پـه مثـال اور ده
خوبـه يـې نغـاړم پـه چـړه کـې هـيڅ پـرې نـه پـوهېږم زه
دا يـې کبـر دی کـه نـاز دی ځـه بـلا شـعبده بـاز دی
بـلا کـه د زړه پـه وره کـې هـيڅ پـرې نـه پـوهېږم زه
لکـه سـتا د سـترګو آب دی دا پـه نـورو کـې نايـاب دی
نـه لامونـد شـي پـه چاړه کـې هـيڅ پـرې نـه پـوهېږم زه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که یې دا د هجر سوی وی دریغه هومره یې زړه سوی وی
لکه مالګه په اوړه کې هیڅ پرې نه پوهېږم زه
دا وصال د دلربا دی که دا دم د مسیحا دی
ننه باسي روح په مړه کې هیڅ پرې نه پوهېږم زه
د دعا غشی که ولم هم مردار وي چې یې پلم
یو رانه شي په کواړه کې هیڅ پرې نه پوهېږم زه
نه یې غم صبر ته توان شي نه به خلاص ترې علي خان شي
حق حیران د رب په کړه کې هیڅ پرې نه پوهېږم زه
۲۳: ۷۲

د هجران په اور سوی علي خان داسې فریاد کوي:

۳- په خوبانو چې مین وي لکه زه
په ښادي کې به غمجن وي لکه زه
په ترښزو نوکو غر دسیني کني
د فرهاد هسې کوه کن وي لکه زه
ته به وایې اور لړونی د نغري دی
هسې سوی لوغړن وي لکه زه
د دریاب له مرغلرو بې پروا شي
په سرو اوښکو دولت من وي لکه زه
د خواخوږو نصیحت پرې اثر نه کا
باتریا او سرکودن وي لکه زه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لــه ژونــدو لــه مــړو دواړو وي وتلــی
چــې د عشــق پــه ځنګــدن وي لګــه زه
ســتا د هجــر محنتونــه بــه يــې زوړ کــا
کــه لــه د ېرشــو کــم پــه ســن وي لګــه زه
فراغــت ارام بــه يــې دواړه شــي حــرام
چــې پــه مينــه کــې لــيچن وي لګــه زه
د زلفــانو د تيــرې لــه شبســتانه
همېشــه پــرې نماســختن وي لګــه زه
د رســوا ســترګو د مينــې لــه نســبته
مشــهور پــه مــرد و زن وي لګــه زه
علـي خـان غونـدې بـه تـل تروټـه تـاوان وي
ســوداګر چــې د ديــدن وي لګــه زه
۲۳: ۷۱

۴- يــار مــې پــه خــاطر د جفــا اور ولګــاوه
مــا چــې مــړ کــاوه هجــران پــرې نــور ولګــاوه
هــيڅ قــابو مــې نــه و پــه اختيــار هجــر د يــار تــه
اور يــې د هجــران پــه مــا پــه زور ولګــاوه
مــا يــې لا لــه دره ســوال ځــواب مونــدلی نــه و
ژر بيــا ســپي رقيــب راپســې شــور ولګــاوه
خــوږ زړه مــې يــار خــوږ کــړو پــه ترخــو تنــدو خبــرو
دا يــې پــرې د مــالګې تــود ټکــور ولګــاوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـــاغ زمـــا د ګلـــو زاغ لـــوټي زه ورتـــه ګـــورم
خدای مـې پـه ژوندونی میـراث خـور ولګـاوه

یـو وصـل د یـار کـه مـې مونـدی پـه زر سـفره
اور بـــه مـــې هـــزار ځلـــه پـــه کـــور ولګـــاوه

څـه شـي کـه ښایسـت یـې یـو پـه دوه شـه لـه اولـه
لا یـې غـم پـه مـا یـو پـه څلـور ولګـاوه

سـتا د مـخ و اورتـه چـې پکـی د رقیـب خـوځي
لا یـې ښـه د زړونـو پـه تـاتـېور ولګـاوه

ځکـــه ښایســـته شـــوه کشـــیده زمـــا د شـــعر
مینــې د ګلــرخ پــه کــې انځــور ولګــاوه

سـم نـه شـو کـوږ لیـک زمـا پـه وچـولي د مهـر
ډېـر کـه مـې پـه خـاورو کـې نسـکور ولګـاوه

کیـوت علـي خـان پـه هسـې شـوږ و خونـه چـوړو
وژلـه یـې زده نـه وو پـرې یـې لـور ولګـاوه

۲۳: ۱۴۴

۵- الحـــذر اشـــنا د مینـــې لـــه دریابـــه
خلقــې پــه دې دریــاب کــې شــوې غرقابــه

بــې لــه خدایــه نــه لــري مــانګی مــلاح څــوک
دا کشــتۍ ځــي بــې لنګــر او بــې تنابــه

د وصـــال عـــیش و عشـــرت بـــه درنـــه هېـــر شـــي

(c) ketabton.com: The Digital Library

که خبر شوې د هجران له سخت عذابه
وصال خوږ دی په لذت يې نه مړېږم
خو هجران دی پکې تريخ تر زهر نابه
څه که توره دې له لرې راته برېښ کړې
تشنه لب سېر شوی نه دی له سرابه
ستا د تېغ په اوبو حلق د چا لوند نه شه
بې نصيبه تل ځي تږی له دريابه
چې پرېوتی په سجده يم ستا د مينې
سر به هسک نه کړم د وروځو له محرابه
دا دې مخ کړو رابهر له تورو زلفو
که ښکاره سپينه سپوږمۍ شوه تر سحابه
د دنيا مخلوق همه واړه محتاج دي
خدايه سوال کړي علي خان ستا له جنابه
۲۳: ۴۳-۴۴

په لاندې غزل کې د مينې او هجران دواړو له درده فرياد کوي او وايي:

مينې دې خراب کړم د هجران اور دې کباب کړم
وصل ته شتاب کړم په ژوندون شوم ناويساهه
هجر دې تاراج کړم بيلتانه دې ناعلاج کړم
څه به ابتهاج کړم په اور وختم ناګاهه
۲۳: ۱۴۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـــده جـــدايي ده ســـره لنبـــه د تنـــاره ده
زه يـې اور لړونـى كـړم ګونـه مـې د سـكاره ده
۲۳: ۶۰

همداراز په لاندې غزل كې د معشوقې له ستمونو او هجران څخه سترې ښكاري او د مينې په ناكامۍ كې رقيب زيات ملامت بولي او د هغوى له لاسه له وطنه د بهر تللو اراده هم كوي:

ســـتا جفـــا خـــو قبلـــوم ولـــې تـــر كومـــه
لـــه وفـــا زړه صـــبروم ولـــې تـــر كومـــه
د ډېـــر ظلـــم حـــال دې نـــه وايمـــه چاتـــه
تـــول پـــه زړه كـــې ځـــايوم ولـــې تـــر كومـــه
ســـتا د غـــم و تېـــرو غشـــو تـــه دلبـــره
ډال د آه خـــو چورلـــوم ولـــې تـــر كومـــه
كـــه د صـــبر ســـيخ هـــر ګـــوره ډېـــر تېـــره دى
خـــوږ ســـينه پـــرې ســـيخوم ولـــې تـــر كومـــه
ســـتا د عشـــقه ســـره ســـوى د زړه لازم دى
چـــې مـــين شـــوم خـــود بـــه ســـوم ولـــې تـــر كومـــه
بيابـــان كـــې د هجـــران د وصـــل ســـراى تـــه
اس د عقـــل چورلـــوم ولـــې تـــر كومـــه
زه بـــه كـــړم دفـــع الـــوقتي تـــه خـــوش وقتـــي كـــړه
ســـاده زړه بـــه غولـــوم ولـــې تـــر كومـــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دریاب کې د هجران بې تا ملاحه
پښې لاسونه غورځوم ولې تر کومه

په سیپو د سترګو زه اوبه د اوښکو
رنځور زړه ته څښوم ولې تر کومه

بند قلم چې کاتب وچوي خو خلاص شي
ځکه زړه په غم چوم ولې تر کومه

د رقیب تېره ویل تر حده تېر شول
ستا په مخ به یې تېروم ولې تر کومه

زه خبر یم تا ویلي لا پخوا وو
چې فلانی به رنځوم ولې تر کومه

علي خان چې مع العسر یسراً لولم
زړه په دا زه ښه کوم ولې تر کومه

۲۳: ۱۲۰-۱۲۱

د پورته غزل په دې بیت کې د رقیب ناوړې خبرې نورې نه شي زغملی ځکه خو وایي:

د رقیب تېره ویل تر حده تېر شول
ستا په مخ به یې تېروم ولې تر کومه

۲۳: ۱۲۱

همداراز د بل غزل په یو بیت کې له رقیب څخه داسې شکایت کوي:

ما یې لا له دره سوال ځواب موندلی نه و

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژر بیا سپي رقیب راپسې شور ولګاوه
۲۳: ۱۴۴

او په بل ځای کې داسې وايي:

څنګه به بد نه وايي علي خان دده په باب کې
تل د سپي رقیب له لاسه ناست دی ژړولی
۲۳: ۱۶۸

بالاخره د رقیب له لاسه غواړي وطن پرېږدي:

ورک به علي خان شي د بې دردو له کبله
نوره یې باقي استوګنه ګرانه په وطن شوه
۲۳: ۱۴۷

دا چې د علي خان معشوقه له هغه نه لرې او په بل وطن کې وه بنایي په پېښور کې وه نو داسې فریاد کوي:

که یار نه وینم دلې په هشتنغر کې
پټېوم به له وطنه پسې سر مخ
۲۳: ۵۹

د ختن ترکې دې ژر راځي سلام ته
نن د تخت ترکه لایقه باکرامۍ ده
۲۳: ۶۶

جوړ په دا د کور و کلي مسخره شوم
چې مې کړله د خپل کلي بهر مینه
۲۳: ۱۲۹

علي خان د معشوقې د لیدلو لپاره د بهر تلو اراده کړې او تللی هم دی خو چې څه کتېه یې نه ده ترلاسه شوې ځکه بېرته راغلی دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه کـه پوهېـدی چـې دي پـه مانشـته وتنـه
نـه بـه وم پـه تـا پسـې وتلـی لـه وطنـه
۲۳: ۱۳۲

یـو وصـل د یـار کـه مـې مونـدی پـه زر سـفره
اور بـه مـې هـزار ځلـه پـه کـور ولګـاوه
۲۳: ۱۴۴

څومره چې علي خان له میني سوزېدلی هغومره يې خپل فریاد پورته کړی. سربېره پردې ده د خپلې هغې معشوقې ستاينه کړې چې دده هېڅ پروا نه لرله، د هغې ښکلا، علم او پوهه، ښه اخلاق او نېک نسب هر يو يې ستايلی دی:

نېـک نسـبه خـوش لقبـه سـيم غبغبـه
بوالعجبـه شـکرلبه شـکر خنـده
پـري رويـه سـنبل مويـه عنبـر بويـه
ملـک خويـه ډېـره لويـه هنرمنـده
مـه پيکـره منـوره پـای تـر سـره
نـاز پـروره تـر ګـل غـوره هوشـمنده
سـر فـرازه پـه نـادر حسـن ممتـازه
لکـه بـاز پـه ناغـه دارو سـترګو برنـده
... ترپايه
۲۳: ۶۱

په پورته ټول غزل کې د معشوقې ستاينه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان د هجران اور ډېر وسيزه او مينې يې ورسره تر پايه وفا ونه کړه، دی هم ورو ورو له دغې مجازي مينې څخه لرې کېږي او يو اضطرابي حالت کې واقع کېږي:

نه په حقيقت باندې خبر نه په مجاز شوم
نه پوهېږم عشق مې دی له کومې قبيلې
نه لا حقيقت مومم نه وصل په مجاز کې
مرم په ميانځه لار کې نه هورې شوم نه دلې
۲۳: ۱۵۱

وروسته له اضطراب نه حقيقت ته رسېږي:

مطلب دا چې هرګز نه شته
په مجاز کې څه وفا
يا يې حال حقيقت دا دی
يا خو بيا نه مونده ما
ډېر ژوندون مې پسې تېر کړو
په پسخاک په واويلا

او په پای کې يې داسې وايي:

خدای ته مخ کړه علي خانه
کل اغيار که پس شا
علي خان له فاني مينې
ګوتې وښکې په رښتيا
۲۳: ۳۵-۳۶

خبره تردې حده رسېږي چې علي خان مجازي مينې ته هيڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزښت نه ورکوي او حتی په ډېره سپکه ورته ګوري:

نوم د مجاز اخلي بلبل د حقيقت د ګل دی

څه تپوس نه دی علي خان چې په مرداره ګرځي

۲۳: ۱۷۰

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

د علي خان پر ژوند باندې په بشپړ ډول سره بحث کول څه آسانه کار نه دی، ځکه چې دده په اړه تاریخ چوپ پاتې دی او په شعرونو کې یې هم داسې څه نه دي راغلي چې د ژوند مختلف اړخونه یې ښه څرګند کړي خو پر فن باندې یې ډېر څه ویلی شو ځکه چې په شعرونو کې یې ټولې فنکارۍ او علمیت روښانه دي، سربېره پر نورو علومو د شعر او شاعرۍ پر اصولو هم خورا ښه پوهېږي، چې ما دلته دده د شعري استعداد د څرګندولو لپاره د ادبي فنونو ځینې بېلګې چې زما تر سترګو شوي او یا نورو ادیبانو په خپلو لیکنو کې راوړي؛ ځای کړي دي، له همدغو بېلګو څخه دا جوتېږي چې علي خان هم د ادب د آسمان یو ځلانده ستوری بلکې د شعر سلطان دی چې د ډېرو پوهانو لکه شکسپیر، رحمان بابا او داسې نورو په شان د تاریخ د تیارو ورېځو تر شا پټ پاتې دی.

له خدای جل جلا له څخه هیله منه یم چې دغه ورېځې یې له مخه په پوره ډول لرې شي او لکه لمر وځلېږي.

دا چې علي خان د علم په ګاڼه پوره سمبال و ځکه یې شعر او شاعري پخه او ډېره ښکلې ده نو که درانه شاعران او لیکوالان خپل علمي قوت لاپسې زیات او خپله مطالعه نوره هم پراخه کړي هرومرو به یې اثار تلپاتې مقام خپل کړي.

پای

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیز:

د علي خان په شان نور ډېر شاعران او لیکوالان (لکه: مصري خان ګګیانی، معزالله مومند، د الپوري حافظ...) لرو چې تر وریځو لاندې د پټو ستورو په شان له نظره لوېدلي دي. که زمونږ لیکوالان دغه پټ ستوري په خپلو لیکنو کې راوځلوي نو له یوې خوا به یې د هغوی حق اداء کړی وي او له بلې خوا به د پښتو ژبې د ادب ګلبڼ پرې لاپسې ښکلی شي. ددغې دورې شاعرانو هم منځپانګې ته پام اړولی او هم یې لفظي خواته؛ چې کلام یې په بشپړه توګه خوند او رنګ لري. ددغو ادبي او علمي اثارو په پام کې نیولو سره که د معاصرو علمي او ادبي اثارو د شکلیاتو تر څنګ محتوی او منځپانګې ته هم پاملرنه وشي دا به ډېره ښه وي او زمونږ ژبه او ادب به په دې توګه د پرمختګ پړاوونه ووهي.

بله دا چې پښتو ژبه یوازې شعر او شاعرۍ او ادبي مسایلو ته وقف نه شي بلکې د ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې د سیالۍ میدان ته راووځي په دې توګه به پښتانه په نړۍ کې هسکې غاړې ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مأخذونه:

۱. آريانا دايرة المعارف. ۱۳۸۶ل. لومړی ټوک. د افغانستان د علومو اکاډمۍ د دايرة المعارف د مرکز رياست، نبراسکا مطبعه کابل افغانستان.

۲. آريانا دايرة المعارف. ۱۳۸۷ل. دويم ټوک. د افغانستان د علومو اکاډمۍ د دايرة المعارف د مرکز رياست، نبراسکا مطبعه کابل افغانستان.

۳. بخاري، خيال. ۱۹۷۲ ع. ديوان نجيب. پښتو اکېډمي، شاهين پرس پېښور.

۴. بخاري، فارغ او همداني، رضا. ۱۹۶۶ ع. پشتو شاعري. انجمن پريس لارنس روڈ کراچي.

۵. پاچا، سيد عبدالله. ۱۳۸۳ ل. د علي خان ديوان. دانش خپرندويه مؤسسه.

۶. حبيبي، عبدالحی. ۱۳۴۲ ل. د پښتو ادبياتو تاريخ. دويم ټوک، پښتو ټولنه دولتي مطبعه.

۷. حبيبي، عبدالحی. ۱۳۲۰ ل. پښتانه شعراء. لومړی ټوک، پښتو ټولنه دولتي مطبعه.

۸. حقپال، محمداجان. ۱۴۱۳ هـ ق. بديع پوهنه. قلمي نسخه.

۹. حقپال، محمداجان. ۱۳۸۶ ل. قافيه پوهنه. قلمي نسخه.

۱۰. حقپال، محمداجان. ۱۹۹۷ ع. پښتو رباعي. د ډاکترۍ (PhD) تيزس، ټايپي نسخه.

www.melitharik.com 0777 40 01 16

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱. ختېک، اقبال نسيم. ۱۹۹۱ ع. د رنګ اوبو قافله. پېښور يونيورسټي.
۱۲. دين محمد. ؟ . تعليم القران. تاج کمپني لمتيډ نيو اردو بازار داتا ګنج بخش روډ لاهور.
۱۳. د افغانستان جيد علماء. کال. کابلی تفسير. شپږم ټوک.
۱۴. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ ش. لغت نامه. جلد ۱۱. زير نظر: محمد معين و سيد جعفر شهيدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۵. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ ش. لغت نامه. جلد ۱۳. زير نظر: محمد معين و سيد جعفر شهيدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۶. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ ش. لغت نامه. جلد ۱۴. زير نظر: محمد معين و سيد جعفر شهيدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۷. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ ش. لغت نامه. جلد ۱۵. زير نظر: محمد معين و سيد جعفر شهيدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۸. رشتين، صديق الله. ۱۳۲۵ل. د پښتو د ادب تاريخ. خپرندويه مؤسسه: پښتو ټولنه.
۱۹. رشتين، صديق الله. ۱۳۷۲ ل. پښتو ګرامر. ژباړن: سيد محی الدين هاشمي. يونيورسټي بوک ايجنسي.
۲۰. زيار، مجاور احمد. ۱۳۸۴ ل. پښتو پښويه. درېيم چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دانش خپروندويه ټولنه.
۲۱. طاير، محمد نواز. ۱۹۸۶ع. روهي ادب. دويم چاپ. جدون پريس، پښتو اکيډيمي پېښور يونيورستي.
۲۲. کاکاخېل، سيد تقويم الحق. ۱۹۵۱ ع. ديوان علي خان. لومړی چاپ. جدون پريس پېښور.
۲۳. کاکاخېل، سيد تقويم الحق. دويم چاپ ۱۹۸۸ ع. ديوان علي خان. جدون پريس پېښور.
۲۴. کاکاخېل، ميا سيد محمد تسنيم الحق. کال. روح ادب.
۲۵. مومند، قلندر. ۱۹۸۵ ع. د محمدي صاحبزاده ديوان. کوهاټ رود، پېښور.
۲۶. همکار، محمد ابراهيم. ۱۳۷۸ هـ ل. د قافيې فن. التقوی عالي ليسه، دانش کتاب پلورنځی.
۲۷. هېوادمل، زلمی. ۱۳۷۹ هـ ل. د پښتو ادبياتو تاريخ. دويم چاپ. دانش خپرندويه ټولنه.
۲۸. اووه ورځنی رهبر مردان. ۱۵ جون ۱۹۵۷ع.
۲۹. اووه ورځنی رهبر مردان. ۱۵ اپريل ۱۹۵۷ع.
۳۰. اووه ورځنی رهبر پېښور . ۳۱ اکتوبر ۱۹۵۷ع.
۳۱. قند مردان. غزل نمبر: جولای- اګست ۱۹۵۹ع.
۳۲. قند مردان. اپريل- مي ۱۹۷۲ع.
۳۳. قند مردان. جنوري- فبروري ۱۹۷۲ع.
۳٤. قند مردان. اپريل- مي ۱۹۷۲ع.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحريک د هېواد پال او فرهنګپال شخصيت ښاغلي (نورالله حبيب) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحريک وياړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا ددې اثر له ليکوالي او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې ددې اثر د ليکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مينه

د افغانستان ملي تحريک

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library